

Безбедноста и КОВИД-19

политичко-безбедносен систем, регионални безбедносни предизвици, нови државни актери пред и за време на пандемијата

проф.д-р Марјан Ѓуровски
проф. д-р Татјана Дронзина
проф. д-р Драган Ѓукановиќ

Безбедноста и КОВИД-19

политичко-безбедносен систем, регионални безбедносни предизвици, нови државни актери пред и за време на пандемијата

Импресум

Наслов:

БЕЗБЕДНОСТА И КОВИД-19

– политичко-безбедносен систем, регионални безбедносни предизвици, нови државни актери пред и за време на пандемијата –

Издавачи:

Фондација Конрад Аденауер, Канцеларија Скопје
Универзитет Св. Климент Охридски – Битола

Главен и одговорен уредник:

проф. д-р Марјан Ѓуровски

Автори:

проф. д-р Марјан Ѓуровски, Република Северна Македонија
проф. д-р Татјана Дронзина, Република Бугарија
проф. д-р Драган Ѓукановиќ, Република Србија

Координација:

Даниела Поповска

Превод на англиски јазик:

Перица Сарџоски

Лектор:

Ивана Коцевска

Дизајн:

Дејан Кузмановски

Публикацијата може бесплатно да се преземе на:

<http://www.kas.de/mazedonien/en/>

Напомена:

Ставовите изнесени во публикацијата не се ставови на Фондацијата Конрад Аденауер, туку се лични гледишта на авторите.

Студијата на случај е реализирана во рамки на проектот на Фондацијата Конрад Аденауер „Регионалните безбедносни предизвици и новите државни актери за време и по кризата од пандемијата Ковид-19“ во коавторски тим во состав: проф. д-р Марјан Ѓуровски од Факултетот за безбедност - Скопје при Универзитетот Св. Климент Охридски – Битола, Република Северна Македонија, проф. д-р Татјана Дронзина од Факултетот за политички науки при Универзитетот Св. Климент Охридски – Софија, Република Бугарија и проф. д-р Драган Ѓукановиќ од Факултетот за политички науки при Белградскиот Универзитет, Република Србија.

ISBN 9989-870-85-3

Содржина

Предговор	1
-----------	---

Студија на случај за Република Северна Македонија	2
---	---

Вовед	3
Модел и начин на справување со пандемијата	5
Местото и улогата на Министерството за здравство	7
Функционирањето на техничката Влада за време на пандемијата	14
Функционирање на системот за кризен менаџмент и безбедносниот систем	16
Справување со лажните вести и хибридни закани	19
Регионална соработка и меѓународна поддршка од ЕУ и НАТО	21
Идни предизвици за безбедноста во услови на криза, пандемија и други ризици	24
Информирање на граѓаните	26
Имплементација на системот Е-112	27
Јавни политики и предлог законски измени	27
Предлози за промени и надградување на системот за безбедност и управување со кризи	31

Случајот со Бугарија	35
----------------------	----

Модел и начини за справување со пандемијата на институциите во Бугарија	36
Регионална соработка и меѓународна поддршка од ЕУ и НАТО за Бугарија и процена на регионалната соработка	40
Работење на системот за управување со кризи и системот на државна безбедност	44
Хибридни закани, лажни вести и влијанието на новите владини актери во борбата против пандемијата	48
Политики за јавна безбедност и предлози за промени	52
Идни ризици и безбедносни закани како влијание од пандемијата	54
Општи препораки	55

Вовед	57
Регионална соработка и меѓународна поддршка од ЕУ и НАТО и процена за регионалната соработка	59
Функционирање на системот за управување со кризи и системот на државна безбедност	61
Хибридни закани, лажни вести и влијанието на новите државни актери во справувањето со пандемијата	63
Политики за јавна безбедност и предлози за промена	65
Идни безбедносни ризици и закани како влијание од пандемијата.....	67
Препораки.....	70
Заклучок.....	71
Референци.....	72

Предговор

Факултетот за безбедност, Скопје и Фондацијата Конрад Аденауер заеднички реализираат проект на тема „Регионалните безбедносни предизвици и новите државни актери за време и по кризата од пандемијата Ковид-19“, кој ја опфати здравствената криза но од аспект на регионалната соработка, влијанието на новите државни актери во регионот и геополитичките поместувања. Покрај тоа, предмет на анализа беше заканата од хибридни закани, односно од лажни вести во обид да се секуритизира прашањето кое во моментот е само здравствено со потенцијал да прерасне во безбедносна закана која ќе има последици и по економската безбедност на секоја земја.

Проектот „Регионалните безбедносни предизвици и новите државни актери за време и по кризата од пандемијата Ковид-19“ имаше за цел да направи анализа на влијанието на Ковид-19 во Република Северна Македонија, Република Србија и Република Бугарија, како и регионалните безбедносни предизвици и соработка, со осврт на појавата на новите државни актери во меѓународните односи и геополитиката во услови на криза. Акцент беше ставен на согледување на можноста за поттикнување подобра регионална соработка во период кога солидарноста меѓу земјите на Европската Унија не е на висината на задачата, што непосредно влијае врз надворешните односи во услови на вонредна и кризна состојба.

Преку дебатите во реализирани четири одвоени вебинари ја утврдувавме состојбата и можностите за регионална соработка во справувањето со пандемијата и индиректното влијание кое се јавува од затворањето на границите, протокот на стока

и движењето на луѓе спрема процесот на интеграции и мислењето за ЕУ, НАТО, ООН и др. **Воедно беше согледана појавата на безбедносни предизвици како резултат на несоодветното рано предупредување и превенција** од меѓународните и регионални политички и воени организации. **Меѓу другото, посебен фокус беше ставен на потенцијалното враќање на новите државни актери како НР Кина во Европската Унија и особено земјите од Балканот под превезот за директна помош** кон загрозените семејства и држави, без притоа да се согледа одговорноста која ја има за состојбата која ескалираше во целиот свет. **Неизбежна тема беше справување со хибридни закани и лажни вести за време на Ковид-19 како потенцијална безбедносна закана и ризик по стабилноста.**

На крајот од секој вебинар беа извлекувани конкретни заклучоци и препораки кои сублиматно во секоја земја одвоено се прикажани со конкретни препораки за натамошниот начин на решавање на кризата и предлози за изнаоѓање механизми за надминување на констатираната состојба и функционален систем за управување со кризи во регионот.

Искажувам благодарност до Канцеларијата на Фондацијата Конрад Аденауер во Скопје за континуираната поддршка на нашите проекти и особено овој кој претставува значаен прилог кон следењето и анализите на влијанието на светската пандемија врз регионот и одговорот на политичко-безбедносните системи.

проф. д-р Марјан Ѓуровски
главен и одговорен уредник

**Студија на случај за
Република Северна Македонија**

Студија на случај за Република Северна Македонија

Вовед

Епидемија е необично појавување на некоја болест во една популација. Епидемски болести се, меѓу другите, колера, грип, тифус, чума, актуелната пандемија со Ковид-19 вирусот и др. По правило секогаш се работи за заразни болести. Притоа, секој граѓанин има право на заштита од заразни болести и обврска да се заштити себеси и другите од заразување. Заштитата од заразни болести се остварува преку планирање, организирање, постојано следење на епидемиолошката состојба и спроведување на мерките пропишани со закон, како и надзор и контрола над спроведените мерки. Спроведувањето на мерките за заштита од заразните болести има приоритет во однос на спроведувањето на другите мерки за здравствена заштита, како и во однос на обезбедувањето материјални и други средства. Мерките за заштита од заразни болести непосредно ги спроведуваат здравствените установи и здравствените работници, при што применуваат методи и средства во согласност со најновите научно-медицински достигнувања. Пандемска епидемија е состојба на ширење заразна болест на широка територија, во повеќе држави или континенти, а особено кога има ширење на поголема територија на нова непозната болест.

На 11.3.2020 година Светската здравствена организација прогласи пандемија со новиот коронавирус Ковид-19, поради фактот што вирусот се прошири на повеќе континенти. Со ова Светската здравствена организација упати силна и јасна порака до сите земји во светот дека состојбата со Ковид-19 е крајно сериозна и дека секоја држава, во согласност со својата поставеност и здравствен систем, мора

да почне да се подготвува за справување со кризата.

На 26.2.2020 година е регистриран првиот случај на ниво на Република Северна Македонија, со што започна и ширењето на коронавирусот, а во периодот којшто претстои се навршува интервалот на потврдени случаи на вирусот, потврден е преносот од човек на човек и започнува интервалот за забрзано ширење, локална трансмисија, кога вирусот се шири помеѓу населението, односно лицата кои се подложни на него.

Министерството надлежно за вршење на работите од областа на здравството го следи движењето на заразните болести и за тоа ги известува надлежните органи, донесува програми за заштита на населението од заразни болести, усогласува активности и одредува мерки за спроведување на програмите. Институтот за јавно здравје ја следи и ја проучува епидемиолошката состојба со заразните болести и за тоа редовно го информира Министерството. Центрите за јавно здравје ја следат епидемиолошката состојба со заразни болести на подрачјето за кое се основани и за состојбата го известуваат Институтот за јавно здравје.

Заштитата на населението од заразни болести опфаќа општи и посебни мерки за спречување на појавата, раното откривање, спречувањето на ширење и сузбивањето на заразните болести и на инфекциите. Општи мерки кои се спроведуваат за заштита од заразни болести се:

- › обезбедување безбедна вода за пиење и контрола над исправноста на водата и

- објектите за водоснабдување;
- › обезбедување санитарно-хигиенски и други услови во производството, подготвувањето, чувањето и прометот на храната;
- › отстранување отпадни води и друг тврд и течен отпад на начин кој ќе оневозможи загадување на човековата околина (вода, земјиште, воздух);
- › вршење превентивна дезинфекција, дезинсекција, дератизација и други хигиено-технички мерки на населени места и други јавни површини;
- › обезбедување санитарно-технички и хигиенски услови во јавни објекти: училишни и предучилишни установи, објекти за исхрана, објекти за водоснабдување, други јавни установи;
- › обезбедување хигиенски исправна вода во бањите, рекреативните базени, езера и други рекреативни објекти и природни лекувалишта и
- › обезбедување на превентивно-промотивни активности за унапредување на здравјето на населението.

Посебни мерки за заштита на населението од заразни болести кои се спроведуваат во справувањето со пандемијата се:

- › откривање извори на зараза (заболени или носители) и поставување етиолошка дијагноза;
- › пријавување на заразните болести;
- › епидемиолошки истражувања;
- › изолација, здравствен надзор, карантин, превоз и задолжително лекување;
- › имунопрофилакса и хемиопрофилакса;
- › дезинфекција, дезинсекција и дератизација;
- › спроведување здравствено-хигиенски прегледи;
- › следење на интрахоспиталните инфекции и преземање мерки за нивно превенирање и здравствена едукација. На превенцијата од заразни болести мора да се даде приоритет и неопходно е многу поодговорно однесување од страна на институциите и граѓаните.

Зачетоците на актуелната пандемија со Ковид-19 беа детектирани во градот Вухан, Народна Република Кина, каде на крајот на 2019 година се дијагностицирани првите случаи на оваа нова заразна болест. Ковид-19 се шири исклучително брзо, најпрвин на територијата на Народна Република Кина, а набргу потоа и во поголемиот дел од светот, поради што Светската здравствена организација (СЗО) на 30 јануари 2020 година прогласи состојба на закана по јавното здравје од меѓународни размери, додека на 11 март 2020 година прогласи пандемија. Веќе во март 2020 година, Европа прераснува во најголемо жариште на пандемијата, при што особено тешко се погодени Италија и Шпанија. Во одговор на ширењето на заразата, државите членки на ЕУ преземаа низа мерки насочени кон зголемување на социјалната дистанца, намалување на движењето и меѓусебната интеракција меѓу луѓето, како и изолација на потенцијалните извори на инфекцијата.

Во борбата против пандемијата, многу земји воведоа вонредна состојба, организираа карантин, затворање на границите и полициски час. Детските градинки, училиштата и универзитетите се затворени во повеќе од 160 држави во светот. Прекинат е јавниот и меѓународниот превоз на патници, затворени се угостителски објекти и производствени капацитети, со што пандемијата доведе до глобални социо-економски нарушувања. Бројни меѓународни собири, културни, религиозни и спортски настани се одложени или се откажани.

Во Република Северна Македонија првиот импортиран случај на коронавирус Ковид-19 е регистриран на 26 февруари 2020 година. За две недели се појави првиот кластер на случаи во Дебар, со што започнува локална трансмисија на болеста во Дебар, потоа во Скопје, за набргу да се појави широка распространета трансмисија на целата територија на државата.

Со цел да се спречи внесување, ширење и можноста од заразување со коронавирус Ковид-19 во нашата земја, а со цел обезбедување заштита на здравјето на населението на територијата на Република Северна Македонија, на 18.3.2020 година беше прогласена вонредна состојба. Сите гранични премини се затворија за странските државјани (освен за лица со посебна дозвола), вклучително

и двата аеродрома во Скопје и Охрид.

За време на забраната и посебниот режим на движење на територијата на Република Северна Македонија, се дозволи лицата со посебни потреби, со придружба, непречено да излегуваат надвор од своите домови, а притоа со себе да носат документ за категоризација или соодветна медицинска документација.

Модел и начин на справување со пандемијата

Следејќи го примерот на најголемиот дел од државите членки на ЕУ, Република Северна Македонија донесе мерки, со различен опфат и интензитет, во следните области:

- › забрана/запирање на национални настани;
- › затворање образовни установи и установи за грижа за деца;
- › ограничувања на движење на национално ниво;
- › затворање на трговски центри со продавници за артикли кои не се неопходни;
- › ограничување на движењето во градовите, државата и преку државните граници; и,
- › ограничување на воздушниот сообраќај.

Република Северна Македонија, следејќи го примерот на државите членки на ЕУ, ги донесе споменатите ограничувања, како и другите неопходни мерки за справување со епидемијата со Ковид-19 во различни правни и институционални контексти, во зависност од можностите кои од претходно биле предвидени со нивните правни поредоци, од една страна, и потребите воочени во процесот со справување со епидемијата (врз основа на сопствените, но и искуствата на други земји), од друга страна.

Во оваа смисла, државите членки на ЕУ можат да бидат поделени во неколку категории: држави кои мерките за контрола на епидемијата ги донеле врз основа на

можностите и механизмите предвидени со нивните постоечки закони (со или без донесување измени заради нивно приспособување кон новонастанатата ситуација); држави кои мерките за справување со кризата ги донесуваат врз основа на посебни закони (*lex specialis*), донесени исклучиво заради сузбивање на епидемијата, а кои најчесто имаат ограничен рок на важност.

Република Северна Македонија се вбројува во држави кои мерките против Ковид-19 ги донесоа во услови на активирање на посебни правни режими дефинирани со нивните уставни (прогласување вонредна состојба); и кои комбинираат неколку од претходно споменатите пристапи, без притоа да може да бидат дефинитивно и недвосмислено класифицирани во некоја од претходно набројаните категории.

Република Северна Македонија за првпат во својата уставно-правна историја, од 18.3.2020 година се најде во вонредна состојба. Имено, Претседателот на Републиката донесе Одлука за утврдување на постоење вонредна состојба „на територијата на Република Северна Македонија за период од 30 дена заради заштита и справување со последиците од ширењето на корона вирусот Ковид-19.“¹ Вонредната состојба беше „утврдена“, односно прогласена од страна на Претседателот на Републиката, бидејќи

1 „Службен весник на РСМ“ бр. 68 од 18.3.2020 година

претседателот на Собранието го информираше Претседателот на државата дека Собранието не е во можност да одржи седница и да одлучува по предлогот на Владата на РСМ, поради претходно донесената одлука за распуштање на Собранието. За утврдувањето на вонредната состојба постоеше недвосмислен институционален, но и политички консензус. Институционалниот консензус се базираше врз потребата да се менуваат некои од прописите, а особено законите (односно, пред сè, да се интервенира во примената на некои од законските норми) заради спречување на ширењето на епидемијата, односно поуспешно справување со последиците од епидемијата во услови на нефункционален парламент. Единствено вонредната состојба (и воената состојба) овозможува Владата да донесува уредби со законска сила.² Политичкиот консензус беше нужен, бидејќи државата се најде, исто така, и во предизборен период, односно течеа уставно предвидените 60 дена како рок за организација на изборите за пратеници во Собранието по Одлуката за распуштање на Собранието.³

Во состојба на изразена политичка поларизација беше јасно дека каква било одлука поврзана со изборите е пожелно да биде донесена со консензус, а токму таква беше одлуката за одложување на изборите. После интензивни стручни дискусии преовлада ставот дека одложувањето на изборите треба да биде преку посебна уредба со законска сила, што и се случи веднаш после првата одлука за утврдување на постоење на вонредната состојба, смета д-р Александар Спасов, доцент на Правниот факултет во Скопје.

Вонредната состојба го наметна

прашањето дали е возможно Собранието повторно да се состане како последица на утврдената вонредна состојба, бидејќи нефункционалниот парламент фактички беше втора вонредна околност покрај епидемијата на вирусот. Во однос на ова прашање започна стручна и, за жал, вжештена политичка дебата. Имено, иако Уставот предвидува дека „Собранието е во постојано заседание“ (чл. 66 од УРСМ)⁴, а таа одредба е детално уредена во чл. 15 од Изборниот законик, која определува дека „мандатот на пратениците трае од денот на неговото верификување до денот на верификувањето на мандатот на новоизбраните пратеници, но не подолго од четири години“⁵.

Вонредната состојба е уставна категорија и Уставот ги дава основите поради кои може да се прогласи, како и начинот на прогласување, односно „Постоењето вонредна состојба на територијата на Република Македонија или нејзин дел го утврдува Собранието по предлог на Претседателот на Републиката, Владата или најмалку 30 пратеници. Одлуката со која се утврдува постоењето вонредна состојба се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници и има важност најмногу 30 дена. Ако Собранието не може да се состане, одлука за постоење вонредна состојба донесува Претседателот на Републиката и му ја поднесува на Собранието на потврдување штом тоа ќе е во можност да се состане“ (Устав на РМ, член 125). Други процедури за утврдување на потреба и прогласување вонредна состојба, покрај уставните одредби, не постојат.

Имајќи го предвид фактот дека вонредна состојба се прогласува за прв пат од независноста на Републиката, не постои ниту институционална меморија, односно

2 Член 126 од Устав на Република Северна Македонија
3 „Службен весник на РСМ“ бр. 43 од 16.2.2020 година

4 Устав на Република Северна Македонија, <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>.

5 Изборен законик на РСМ, https://www.sobranie.mk/content/Избори/ИЗБОРЕН ЗАКОНИК - ПРЕЧИСТЕН ТЕКСТ_ МАЈ 2016.pdf.

поранешни искуства кои бе се земале предвид. Прогласувањето кризна состојба, времетраењето, како и начинот на продолжување на нејзиното времетраење е јасно утврдено во Законот за управување со кризи, Глава IV, член 30, 31. Исто така, ЗУК го уредува и управувањето со Системот за управување со кризи преку воспоставувањето на двете владини тела, Група за процена и Управувачки комитет, преку кои се спроведува целосната постапка за утврдување на кризна состојба на дел од територијата или на целата територија на Републиката, почнувајќи од иницијатива, проценување на состојбите, предлагање и донесување одлука.

Во однос на употребата на националните ресурси, во услови на кризна состојба, Законот за управување со кризи целосно ја уредува материјата (член 32–36), а со подзаконски акт се утврдени субјектите чии ресурси имаат

посебно значење за кризна состојба. Заради брза и ефикасна анализа на расположливите ресурси преку процената на загрозеност, во делот „Капацитети на системот за управување со кризи“ постои електронски регистар на ресурси, односно ГИС база на податоци заради просторна идентификација и делување во зависност од потребите.

План за делување во вонредна состојба како таков не постои. Потребните мерки, активности, како и ресурси кои се применуваат во вонредна состојба се носат со владини Уредби за законска сила (Устав на РМ, член 126) „при постоење воена или вонредна состојба Владата во согласност со Уставот и со закон донесува уредби со законска сила. Овластувањето на Владата да донесува уредби со законска сила трае до завршувањето на воената или вонредната состојба, за што одлучува Собранието“.

Местото и улогата на Министерството за здравство

Јавно здравствениот систем презема низа мерки за намалување на ширењето и бројот на заболени, но и мерки за намалувањето на удар од голем број на заболени низ подолг временски период со цел здравствениот систем да ги апсорбира сите пациенти и да одговори соодветно на нивната клиничка слика. Поради тоа, здравствениот систем одговори со мобилизација во сите степени на здравствена заштита (примарна, секундарна и терцијарна здравствена заштита), со вклучување на научноистражувачкиот здравствен сектор, со вонредна организација и распоред на работа и на работно време, промена на работните места, подобрување на условите за работа во здравствените установи и нивните вработени, но и вклучување на приватниот здравствен сектор кој е во склоп на мрежата на јавно здравствените установи. Во состав на Министерството за здравство работи Комисија за заразни болести, и преку тоа тело во периодот од 18.3.2020 година до 13.4.2020

година и сега будно се следи состојбата и развојот на Ковид-19 инфекцијата во Република Северна Македонија. Во согласност со развојот на епидемиолошката состојба и добиените податоци од терен се донесени низа мерки и препораки со цел навремен и соодветен здравствен одговор.

Активностите и мерките воспоставени на почетокот на појавата на коронавирус инфекцијата беа насочени кон детекција и докажување на вирусната инфекција кај импортирани случаи и кај нивни контакти, брза изолација и лекување. Локалната трансмисија на коронавирус Ковид-19 инфекцијата, пројави потреба од разгледување на можноста за обезбедување дополнителни лабораториски капацитети за молекуларна дијагностика.

Организираниот пристап на Владата на Република Северна Македонија за асистирани враќање на наши државјани и можноста

опасност од влошување на епидемиолошка состојба, пројави потреба од организирање на карантински објекти во државата кои се формираа за прв пат.

Сето ова резултираше со донесување низа преземени мерки во изминатиот период. Информирање на матичните лекари и здравствените установи со двата основни подготвени документа поврзани со Ковид-19: „Категоризација на ризик според експозиција поврзана со меѓународни патувања или контакт со потврден случај на Ковид-19“, како и „Дефиницијата на случај на Ковид-19“.

Усвоена беше Патека за лекување сомнителни случаи на Ковид-19 фебрилни деца, со која Институтот за белодробни заболувања кај децата – Козле беше реорганизиран и подготвен за примање фебрилни деца со респираторни симптоми со вкупно 60 постели. Во оваа фаза на епидемиолошка состојба ЈЗУ Клиника за инфективни болести и фебрилни состојби, ги прифаќа сите деца потврдени со Ковид-19 за кои е потребна хоспитализација, Институтот за белодробни заболувања – Козле и Клиниката за детски болести – Скопје обезбедуваат лекари - специјалисти педијатри кои се вклучуваат во лекувањето на децата на ЈЗУ Клиника за инфективни болести и фебрилни состојби. Усвоен е Протокол за лекување жени со акутен гинеколошко-акушерски третман за пациенти сомнителни и позитивни на Ковид-19, на Гинеколошко акушерската клиника Скопје за преглед и хоспитализација. Усвоен е Протокол за лекување пациенти со животозагрозувачки интернистички и хируршки дијагнози кои се Ковид-19 сомнителни или позитивни во ЈЗУ ГОБ „8 Септември“ – Скопје.

Во согласност со развојот на епидемиолошката состојба, зголемувањето на бројот на лица кои имаат потреба од хоспитализација, на 4.4.2020 година ЈЗУ Градска општа болница „8 Септември“ – Скопје, се трансформира во болница за лекување пациенти со Ковид-19, при што ѝ се доделува дополнителна здравствена опрема (респиратори, монитори) и

се ослободуваат две простории за интензивно лекување во кои ќе бидат сместени 16 пациенти кои имаат потреба од третман со респираторни машини.

Клиничките болници во Битола, Штип и Тетово се определни како регионални центри за лекување пациенти позитивни на Ковид-19. Државните специјализанти и супспецијализанти вработени во итните медицински служби во државата се повлечени на работните места во своите матични установи.

Здравствените установи ја организираа работата со намален капацитет, така што задолжително пружаат здравствена заштита на ургентни пациенти како и на онколошки пациенти (третман и хируршка интервенција), а во согласност со одлука од стручниот колегиум на установата.

Од страна на координаторот е подготвен Протокол за третман на пациенти со Ковид-19, кој е доставен до сите болнички здравствени установи, а воедно се доставени насоки за лекување на пациентите позитивни со Ковид-19 во зависност од тежината на клиничката слика (лесна, средно тешка и тешка) и постоењето коморбидитети и задолжителна хоспитализација на пациентите со лесна клиничка слика со коморбидитети во инфективните одделенија. Подготвен е и дистрибуиран Протокол за лекување пациенти позитивни на Ковид-19 со полесна клиничка слика во домашни услови.

Матичните лекари се вклучуваат во следење на здравствената состојба на своите матични пациенти кои се на домашно лекување преку подготвен посебен алгоритам во рамките на електронскиот здравствен систем со кој се следат и се евидентираат симптомите, преку секојдневна комуникација со пациентот, ги евидентира во системот, а се видливи за докторот инфектолог од регионалната болница. При влошување на состојбата пациентот веднаш се повикува во соодветна болничка установа.

На пациентите кои се на домашно лекување поради Ковид-19, по предлог на матичниот лекар, а во консултација со инфектологот кој ја следи здравствената состојба на пациентот, им се одредува земање контролен брис. Контролните брисеви ги земаат екипите од Центарот за јавно здравје на чија територија живее пациентот, брисевите се испраќаат за дијагностичко тестирање во лабораторијата за вирусологија во Институтот за јавно здравје.

Определен е тим од професори инфектолози од ЈЗУ Клиника за инфективни болести и фебрилни состојби – Скопје, кои ја даваат потребната стручна помош на колегите инфектолози што ги следат пациентите на домашно лекување.

Преку електронскиот здравствен систем „Мој термин“ е воведен организиран скрининг за Ковид-19 тестирање, по пат на закажување од страна на матичниот лекар, овозможено на 15 пункта за земање брисеви (11 пункта низ државата и 4 пункта во Град Скопје) и совет задолжително да се превезуваат до пунктот со сопствено возило, односно никако да не се превезуваат со јавен превоз.

Следејќи ја епидемиолошката состојба во карантинското подрачје Дебар и Центар Жупа, одлучено е во процесот на лекување во Општа болница Дебар вклучување на другите специјалности, особено интернистите од Општата болница во Дебар, а по потреба и од другите здравствени установи. Се обезбедува во континуитет потребен здравствен кадар за болниците Дебар и Куманово, дополнителни тимови од интернисти-пулмолози, анестезиолози и медицински персонал со средна стручна подготовка е ставен во функција на ЈЗУ Клиника за инфективни болести и фебрилни состојби, за третман на заболените лица од Ковид-19. Лицата кои се на домашно лекување поради непостоењето на инфективно одделение во ОБ Дебар и постојаното зголемување на бројот на заболени, секојдневно беа следени од страна на тимот лекари во Дебар. При влошување на здравствената состојба веднаш се повикувани

на преглед во ОБ Дебар за понатамошен здравствен третман.

Организирано е „карантинско сместување“ за лица кои се враќаат од странство во организирани групи по донесената Одлука од страна на Владата на Република Северна Македонија за карантин во траење од 14 дена, со дополнителна 14-дневна домашна изолација.

Подготвено беше „Упатство за организирање на карантин за Ковид-19 за лица кои се враќаат од странство во организирани групи по донесената Одлука на ВЛАДА за карантин“, во прилог со здравствена евидентна листа за евидентирање на здравствената состојба при влез, хронични заболувања, како и обезбедена 24/7 здравствена заштита од страна на здравствените установи од регионот, воедно се обезбедува и хронична терапија во согласност со потребите.

Имајќи ја предвид епидемиолошката состојба во државата и појавата на Ковид-19 позитивни случаи во повеќе градови во државата: Скопје, Штип, Кавадарци, Гостивар, Охрид (вклучително и карантинското подрачје Дебар и Центар Жупа), а со цел да се спречи синџирот на ширење Комисијата предложи воведување рестриктивни мерки во однос на меѓуградскиот јавен превоз. Подготвен е Протокол за спроведување на третманот на пациенти со Ковид-19 на ЈЗУ Клиника за инфективни болести и фебрилни состојби кој е испратен до МАЛМЕД.

Препорачано е од здравствените власти во затворските објекти да се организира и да се обезбеди простор за 14-дневна изолација на затворениците за кои тоа е индицирано од страна на Министерството за правда на РСМ во соработка со Министерството за здравство и Управата за санкции. Подготвен е Протокол за постапување при појава на заболени од Ковид-19 кои се вработени во фабрика.

Заради спречување на ширење на инфекција, подготвен е протокол за дијализа на

сомнителни/инфицирани со Ковид-19, со кој е определено дијализата да се спроведува во Дијаверум/Центри за дијализа во вечерните часови или во термини кои сами ќе ги одредат.

Препорачано е 10 % од пријавените ИЛИ/АРИ/САРИ случаи преку сентинел системот за следење, кои биле негативни на инфлуенца и други респираторни патогени, почнувајќи од 2.3.2020 да се ретестираат на Ковид-19, како дел од ретроспективна анализа.

Покрај тоа беше препорачано да се задолжат сите локални самоуправи да отпочнат со дезинфекција на сите јавни површини и јавни простории на своја територија. Меѓу другото, донесени се препораки за производствените погони за начинот на организирање на процесот на работа во согласност со препораките за примена на превентивни мерки со соодветно растојание меѓу вработените и примена на мерки за лична хигиена.

Потенцирана е во повеќе наврати Препораката: Кон секој пациент да се пристапува како кон сомнителен на Ковид-19 и во согласност со тоа да се спроведуваат мерки на лична заштита и превенција, користење лична заштитна опрема од страна на здравствениот персонал, епидемиолошка анкета на секој пациент при прием и земање податоци за клиничка слика поврзана со Ковид-19.

Во согласност со моменталната епидемиолошка состојба во државата и важечките препораки на СЗО и Европскиот центар за контрола на болести, се сметаше дека 14-дневна изолација е доволна за спроведување епидемиолошки надзор. По завршување на периодот од 14-дневна самоизолација/изолација и кај лицата кои потпишале изјава за почитување на самоизолацијата нема потреба од лабораториска дијагностика, доколку немаат симптоми.

Освен тоа е подготвена е Патека за лекување

на афебрилните пациенти со цистична фиброза кои на Клиниката за детски болести – Скопје се хоспитализираат во посебна соба за изолација. Доколку има потреба на пациентот му се зема брис за дијагностика на Ковид-19, брисот го зема одговорно лице од Клиниката, а материјалот за тестирање се испраќа во Лабораторијата за вирусологија во Институтот за јавно здравје. Доколку резултатот од брисот е позитивен, пациентот се транспортира на ЈЗУ Клиника за инфективни болести и фебрилни состојби, ако резултатот за Ковид-19 е негативен, а состојбата перзистира со фебрилност и друга респираторна симптоматологија, пациентот се транспортира на Институтот за белодробни болести – Козле, на одделот за фебрилни состојби за понатамошен третман.

Донесена е и во повеќе наврати е надградена Листата на хронични и малигни заболувања кои се ослободени од работни обврски во услови на Ковид-19 инфекција кои по 10.9.2020 година треба да се вратат на работа со Одлука на Владата на РСМ.

Во согласност со развојот на епидемиолошката состојба и бројот на новозаболени од Ковид-19 на ден 4.4.2020 година се препорачани рестриктивни мерки по принципот на Општина Дебар и Центар Жупа за Куманово, Прилеп, Лабуништа и Штип, воедно препорачани се низа на порестриктивни мерки за Куманово со проширување на полицискиот час, односно воведување рестрикација на движење во период од 14:00 до 05:00 часот, секој ден, како и прераспределба на епидемиолози во Куманово.

На веб-страницата на Министерството за здравство се поставени сите подготвени документи (протоколи, упатства, СОП-ови) поврзани со Ковид-19 од почетокот на епидемијата до денес. Препорачано беше да се забранат сите верски обреди во верските објекти и јавно надвор од нив, односно верниците верските обреди да ги извршуваат од дома, имајќи го предвид ризикот од трансмисија. Подготвен и дистрибуиран е

„Протокол за превенција од инфекција и контрола за безбедно управување со мртво тело во контекст на Ковид-19“. Направени се инспекциски надзори во здравствените установи од страна на Државниот здравствен и санитарен инспекторат за расположливоста со ЛЗО и нејзина употреба.

Заклучно со 12.4.2020 година Државниот здравствен и санитарен инспекторат има издадени 2.320 решенија за здравствен надзор и домашна изолација на лица контакти на потврден случај на Ковид-19, како и 690 решенија за лекување и изолација во домашни услови на лица лабораториски потврдени на Ковид-19, а за лицата кои се хоспитализирани не се издаваат решенија.

Во непосредната близина на клиниката на местото на поранешните бараки „Медицинар“, Армијата на Република Северна Македонија ја постави на располагање на здравствениот систем модуларната маневарска болница – ROLE 2, која во конкретниот случај има за цел и задача да помогне во дел од работата на медицинскиот персонал и медицинскиот третман околу згрижување и превенција на пациентите, како и во делот од сместувачките капацитети – болнички кревети. Модуларната маневарска болница со нејзиното поставување треба да ја амортизира ударната оптовареност на Клиниката за инфективни болести и фебрилни состојби и/или може да замени дел од болничките капацитети, со што директно се штити самата клиника и се дава можност на медицинскиот персонал соодветно да ги распореди сопствените ресурси во борбата со корона вирусот Ковид-19. Во систем на 15 меѓусебно поврзани пневматски шатори се поставени 60 кревети за пациенти, каде е поставен и систем на вентилација, греење и ладење. За потребите на модуларната маневарска болница – ROLE 2, Министерството за здравство презема низа активности за обезбедување и приклучување на електроенергетската, водоводна и канализациона мрежа, обезбеди дополнителен простор за потребите на здравствените работници, тоалети за пациентите и тоалети

за вработени. Во следна фаза капацитетите се надополнуваат со поставување на таканаречените „монтажни модули“ за дополнителни 70 кревети во 12 болнички соби со нивни придружни содржини. На овој начин се реализира мерката за интервентно зголемување и дуплирање на капацитетот со дополнителни 130 кревети, со формирање функционална целина од мобилен карактер во непосредна близина на Клиниката за инфективни болести и фебрилни состојби, во кругот на Клиничкиот центар „Мајка Тереза“, во близина на сите универзитетски клиники и клучните институти.

Сите вработени лица во органите на државната управа, јавните претпријатија основани од државата, акционерските друштва во државна сопственост, агенции, фондови, бироа, заводи, управи и сите останати државни институции, како и се укажува на единиците на локалната самоуправа, јавните претпријатија и другите правни лица основани од единиците на локалната самоуправа, како и на вработените лица од приватниот сектор да ја преземат (инсталираат) мобилната апликација „Стоп корона!“. За оваа цел, се укажа на Фондот за здравствено осигурување на Република Северна Македонија да ги задолжи сите избрани лекари на територијата на Република Северна Македонија на своите пациенти да препорачаат преземање (инсталирање) на мобилната апликација „Стоп корона!“ Воедно, се задолжи Службата за односи со јавност на Владата на Република Северна Македонија да направи интензивен план за медиумско информирање на оваа мобилна апликација, со цел успешно спроведување и почитување на одлуките, мерките и препораките на Владата. Исто така, се задолжи Министерството за информатичко општество и администрација да предложи дополнителни стимулативни мерки за лицата кои ќе ја преземат (инсталираат) мобилната апликација „Стоп корона!“

Активностите и мерките воспоставени на почетокот на појавата на корона вирус инфекцијата беа насочени кон детекција и докажување на вирусната инфекција кај

импортирани случаи и кај нивни контакти, брза изолација и лекување. Овие активности беа дополнети со мерки и активности кои се во насока на подготвеност на здравствените капацитети за навремено и соодветно лекување, како во домашни услови така и во болничките капацитети.

Локалната трансмисија на Ковид-19 инфекцијата пројави потреба од разгледување на можноста за обезбедување дополнителни лабораториски капацитети за молекуларна дијагностика.

Организирано пристап на Владата на Република Северна Македонија за асистирано враќање на наши државјани и можната опасност од влошување на епидемиолошка состојба, пројави потреба од организирање карантински објекти во државата кои се формираа за прв пат.

Контрола на влегувањето на домашни транспортни превозници на стока од странство во земјата, односно и потпишување изјава при влез на граничниот премин со која ќе се обврзуваат да бидат во домашна самоизолација до моментот на следното возење и новиот патен налог поради забележани злоупотреби.

Донесени се Препораки за пациенти со ретки болести во услови на пандемија со Ковид-19, подготвени од Комисијата за ретки болести. Лицата со посебни потреби поради природата на здравствената состојба, дозволено е со еден придружник да излегуваат во времето на забрана за движење, слободно повеќе пати во текот на денот, со потврда за категоризација на попреченоста.

Во согласност со донесената одлука на Министерството за здравство за проширување на капацитетите за дијагностика на Ковид-19, направен е увид во лабораториите во МАНУ и Институтот за судска медицина, со цел можност за проширување на капацитетите за лабораториско тестирање.

Организираното „карантинско сместување“ за лица кои се враќаат од Италија во организирани групи по донесената Одлука на Влада за карантин е променето во траење од 21 ден, поради што Комисијата донесе заклучок „Главниот кризен штаб да направи координација на МВР, МЗ и ДСЗИ во врска со времето потребно за траење на државниот карантин, а стручниот став на Комисијата е „државен карантин да се спроведува 14 дена без потреба од домашна изолација по завршетокот на карантинот и без дополнително испитување“.

Во однос на Барањето од градоначалникот на Општина Куманово, Комисијата за заразни болести во повеќе наврати направи епидемиолошка проценка на состојбата со Ковид-19 на територијата на Општина Куманово со оглед на зголемениот број позитивни случаи и укажа на ЕЛС дека ЦЈЗ Куманово е одговорна институција за спроведување надзор над заразните болести на територијата која ја покрива ЦЈЗ. ЦЈЗ Куманово е одговорна институција за проценка на епидемиолошката состојба на територијата на Општина Куманово, за што го известува здравствениот совет на Општината, на увид и постапување, во согласност со организациската поставеност го известува и ИЈЗ и МЗ.

Со оглед на текот на пандемијата во другите земји и можниот нов есенски бран, се претпоставува дека општите болници во државата нема да имаат доволен капацитет да се справат со напливот на лица кои бараат лекарска помош и дека ќе треба да се воспостават дополнителни интервентни капацитети во алтернативни места за нега на ковид-пациенти. Поради тоа, Министерството за здравство започна проект за формирање регионални „Ковид-центри“ во 16 општини за потребите на целото население на Република Северна Македонија и тоа во градовите: Гевгелија, Куманово, Прилеп, Кавадарци, Струмица, Кичево, Дебар, Гостивар, Струга, Кочани, Охрид, Велес, Тетово, Штип, Битола и Ресен и изработи документ „Показатели за инфраструктура за формирање на

алтернативни места за болничка нега од Ковид-19“.

Алтернативните „Ковид–центри“ се поставуваат во непосредна близина на постојните здравствени инфраструктури, општи болници и здравствени домови, со цел да бидат лесно достапни интернистичките и специјализираните кадри и персонал, а услугите полесно да се воспоставуваат. При зголемувањето на постојните капацитети предвид ги имаме и тековните медицински програми за да се осигураме дека оптоварувањето со ковид-пациенти нема да го нарушува нормалното обезбедување услуги и континуитетот во давање медицинска нега на пациенти со хронични состојби од редовната програма на болниците.

Започнато е со инфраструктурно планирање и ја вклучивме локалната заедница во регионализацијата. Во тимот за планирање се вклучени директорите и медицинскиот персонал на болниците, градоначалниците и секторите за административно-техничка поддршка, бидејќи е особено важно да се обезбеди усогласеност со здравствените, безбедносните и градежните прописи, а локалната заедница треба да биде запознаена дека може да добие здравствена нега во близина на местото на живеење. Стратешката координација, проактивното планирање, процената на опциите и приоритизацијата се клучни во борбата со корона вирусот и заради тоа остваруваме секојдневна комуникација и состаноци со сите институции и поединци кои се вклучени во процесот. Изработен е документ со показатели за инфраструктурни барања во кои се утврдени критериумите за правилно позиционирање на алтернативните „Ковид–центри“ и во него се приложени модели со функционални решенија на типот на алтернативните „Ковид-центри“. Типот и моделот на алтернативните објекти за нега на ковид-пациенти и распоредот за сместување треба да ги имаат предвид клиничките, логистичките и помошните услуги поврзани со давањето здравствена нега. Во нив се предвидуваат следниве функции:

- › Клинички услуги: тријажа, брза проценка на лицата кои влегуваат во установата, брза идентификација и давање соодветна услуга. Прием и регистрација. Сместување во стационар доколку моделот на алтернативен објект предвидува стационар. Тестирање и дијагностика, вклучувајќи лаборатории и рендген. Безбедно чување и дистрибуција на лекови за пациентите. Административни и простории за персонал, како и простории за состаноци на персоналот, сместени во чистата зона.
- › Логистички услуги: логистичките услуги треба да бидат вклучени во управување со протокот на луѓе, стоки, услуги и информации до и од алтернативниот објект, како и во неговите рамки. Коридорите на движење на персоналот, влезот од надвор кон работната средина и зоните за одмор треба да бидат одвоени од болничките услуги, просторите и коридорите за посетители. Во смисла на логистички услуги се подразбираат: лабораториските услуги, кетерингот, перална, стерилизација, одржување, чистење и слично. Овие услуги можат да се обезбедат надвор од локацијата, и во тој случај треба да бидат безбедни, ефикасни и брзо достапни.
- › Помошни услуги кои алтернативно треба да се обезбедат на или во близина на дополнителниот капацитет за нега на ковид-пациенти, но не се директно поврзани со основната болничка нега. По потреба, треба да се предвиди сместување за вработените кои можеби не сакаат да се вратат дома за да избегнат изложување на нивните семејства на ризик, или на кои им е потребен одмор помеѓу смените, за излечени пациенти кои чекаат превоз до дома или волонтери.

Во однос на здравствените услуги, во услови кога конвенционалните болнички инфраструктури не можат да ги задоволат потребите, предложени се модели на привремени монтажно/демонтажни капацитети, во контејнерски систем и основен стандарден модул од 6 м/2,4 м. Еден од предложените модели опфаќа

минимален дополнителен капацитет за прием и тријажа на ковид-пациенти и е сместен во контејнери со стандарна големина, по системот клуч на рака, што подразбира: просториите се комплетно уредени со спроведени инсталации, подови, прозорци и врати, осветлување, климатизација и греење со сплит системи и комплетно уредени тоалети со целиот потребен инвентар. Функционалното решение подразбира 3 влеза/излези и е испланирано со пристап од три страни. Во него јасно се одвоени чистиот и нечистиот дел, што е од исклучителна важност за третман на ковид-пациенти. Во минималниот дополнителен капацитет за прием и тријажа на ковид-пациенти е планирана и сместена лабораторија за ПВР молекуларно тестирање. Вториот предложен модел опфаќа дополнителен капацитет за прием, тријажа и сместување на пациенти во стационарен дел, кој е променлив по тежината на клиничката слика на ковид-пациентите. Функционалното решение подразбира 3 влеза/излези, испланирано е со пристап од три страни и ги опфаќа следните функции: стационар со болнички кревети распоредени во три вида на болнички соби кои се разликуваат по тежината на клиничката слика: за пациенти со слаба и умерена клиничка слика, за

пациенти со тешка и критична клиничка слика и соби за изолација, испланирани во согласност со минималниот потребен простор од стандардите за проектирање на ваков тип на болнички соби. Капацитетот опфаќа, чекалница, просторија за прием, тријажен оддел, просторија за мали интервенции и РТГ снимање и тоалети за пациенти во „нечистиот (контаминиран) дел“. Во „чистиот дел“ се сместени лекарските простории, тоалети и гардеробери. Во минималниот дополнителен капацитет за прием и тријажа на ковид-пациенти со стационар, исто така, планирана е и сместена е лабораторија за ПВР молекуларно тестирање.

Секој од предложените модели на дополнителни капацитети е предвиден да се опреми со основната минимална потребна медицинска опрема, и тоа мобилен дигитален РТГ апарат и мобилен ехо-апарат. Се предвидува да бидат опремени со севкупен инвентар и немедицинска опрема, како и поставување сигнализација и означување за правилно насочување во согласност со утврдените Протоколи и патеки за нега на ковид-пациенти. Овој Проект Министерството за здравство го имплементира во соработка со Светска банка.

Функционирањето на техничката Влада за време на пандемијата

Пандемијата со корона вирусот го наруши изборниот процес во Северна Македонија, кога официјално требаше да започне предизборната кампања. Како што веќе е познато, пред парламентарните избори, преку формулата „Пржино“, политичката влада се заменува со техничка влада, во која е вклучена и опозицијата во извршната власт. Според законот, техничката влада е формирана три месеци пред изборите, додека нејзиниот мандат завршува со формирање влада, која произлегува од парламентарните избори.

Поради кризата со корона вирусот, овој процес беше прекинат преку прогласување вонредна состојба од страна на Претседателот Стево Пендаровски. Во оваа ситуација, сегашната техничка Влада предводена од техничкиот премиер, Оливер Спасовски, е продолжена поради сегашната состојба и покрај тоа што оваа техничка Влада има мандат само да ги организира парламентарните избори.

Во таква кризна ситуација и вонредна состојба, функционирањето на техничката влада се

појави како неопходност, бидејќи не постои правен механизам за соодветно да одговори на оваа двојна ситуација. Во реалноста, сите државни институции и јавноста, во меѓувреме, беа фокусирани на управување со кризата создадена од пандемијата, што во исто време донесе многу аномалии на институционално функционирање, но кои, за среќа, не избувнаа во никаков хаос, смета Бардул Заими.

И покрај недостатоците во управувањето, техничката влада генерално успеа да се справи со пандемијата како ризик по животот на сите граѓани. Општо земено, почитувани се владините мерки против ширење на вирусот, додека веќе се забележува пад на кривата на инфекцијата. Се разбира, овој пад на кривата не значи дека вирусот не е присутен, но даде надеж дека работите можат да се контролираат и дека враќањето во нормалност секогаш се чини дека станува опипливо.

Токму во ситуација кога оваа крива покажа намалување на бројот на заразени, во политичката сфера се појавија првите сфери на политичка „страст“, кои беа поврзани со статусот на техничка влада и легитимноста на продолжување на власта. Првите судири избувнаа по предупредувањата од СДСМ, носител на власта, кои бараа претседателот на Собранието, Талат Џафери, повторно да го свика Парламентот за да одлучува политички за иднината на оваа влада, која според законот има мандат само за организирање избори. По судирите во медиумите, спикерот на Парламентот во повеќе наврати објасни дека мандатите биле предадени и дека Парламентот веќе не може законски да се свикнува. Се чини дека ова беше обид на владејачката партија СДСМ да стави крај на техничката влада, која не можеше да трае на неодредено време, во време кога нејзината мисија беше дефинирана со формулата „Пржино“. Своевремено имаше различни толкувања на оваа состојба, додека порано за време на владеењето на поранешниот премиер Груевски се случи враќање во функционирањето на Парламентот, во еден сосема друг контекст.

Веројатно враќањето на идејата за свикнување на Парламентот повторно се чинеше дека е многу комплицирана и многу непозната операција, па се чинеше дека оваа идеја се засени и покрај инсистирањето што дојде во форма на политички изјави во медиумите. Неуспехот на оваа идеја да се стави крај на техничката влада веќе ја отвори дебатата за одржување предвремени избори, како што беше најавено за време на прогласувањето вонредна состојба од страна на претседателот Пендаровски, што значеше, веднаш штом се средат условите, да се нормализира состојбата со пандемијата, да се продолжи со изборниот процес од каде што се застапа, односно официјалниот почеток на изборната кампања.

И, во овој поглед, многу работи останаа суспендирани, особено во поглед на одвивањето на политичките платформи, затоа што целата кампања се фокусира токму на идејата за управување со кризата од пандемијата. Останува сигурно дека сите други теми ќе останат на маргините, затоа што при ефикасно или неефикасно управување со кризата, исто така, зависеа и партиските кредити и придобивки.

Исто така, важно е да се разгледа спроведувањето на целиот изборен процес, кој и покрај тенденциите за нормализација, се одвиваше под заканувачката сенка на коронавирусот. За граѓаните останува од витално значење оваа состојба со вирусот да се надмине без последици, но политичката страст ја утврдуваат и другите аспекти, и покрај реалните грижи што можат да се истакнат од совесните граѓани, партиските агенди продолжија. Одржувањето на предвремени избори беше комплицирана операција во оваа пандемиска состојба. Техничка влада повеќе не е опција за партиите, кои брзаат дури и во ваква ситуација да воспостават свое политичко присуство во влада што ќе дојде во време на короната.

Јавното здравје, економијата, меѓународните перспективи и спроведување фер и демократски избори беа задачите на

техничката влада кои се спроведуваа. Преодната Влада во заминување во овој речиси деветмесечен мандат одговори на предизвиците со кои беше соочена и отвори пат за новата влада. Почетоците на пандемијата бараа брзи и одлучни чекори. На секој болен му е пружена здравствена заштита, секој граѓанин и во услови на затворени

граници доби можност да се врати дома. Техничката влада одржа 82 отворени седници и девет затворени седници на Влада, три состаноци на економскиот совет, 121 седница на главниот Координативен кризен штаб. Новата политичка влада на седница на Собранието се одржа на 29 август 2020 година.

Функционирање на системот за кризен менаџмент и безбедносниот систем

Во рамките на Системот за управување со кризи се изработуваат и делуваат Секторски/ресорски планови за постапување во услови на кризни и итни состојби. Од аспект на актуелната состојба со пандемијата со Ковид-19, во рамките на Министерството за здравство е донесен „ПЛАН ЗА ПОДГОТВЕНОСТ И ОДГОВОР НА ЗДРАВСТВЕНИОТ СИСТЕМ ПРИ СПРАВУВАЊЕ СО ИТНИ, КРИЗНИ СОСТОЈБИ И КАТАСТРОФИ“. Планот за подготовка и одговор на здравствениот систем при итни, кризни состојби и катастрофи, во Република Северна Македонија се донесува со цел обезбедување меѓуресорска соработка и учество на сите надлежни институции поврзани со надлежностите на здравствениот систем во:

- › навремено планирање и преземање оперативни мерки на здравствениот систем за одговор на итни, кризни состојби и катастрофи;
- › брзо навремено известување; -постојана комуникација и соработка;
- › подигање на системот за здравствена заштита;
- › поврзување со системот за заштита и спасување и системот за управување со кризи.

Овој План требаше да претставува основа за организирање и спроведување на сите потребни мерки во справувањето со ширењето на пандемијата со Ковид-19 во нашата земја.

Но, доследно не се почитуваше и не се применуваше поради што се пристапи кон ад хок решенија и модалитети на делување за време на пандемијата и справувањето со неа. Токму функционирањето преку новоформирани координативни тела оневозможи примена на веќе донесените планови кои од страна на техничката Влада повторно беа разгледувани и донесувани во согласност со потребите.

Улогата, надлежностите и функционирањето на Главниот штаб во рамките на системот за управување со кризи, како и Регионалните штабови се поставени и пропишани со Законот за управување со кризи (член 24 и 25 од ЗУК). Во однос на актуелните состојби со коронавирусот, Владата на Р С Македонија, на седница одржана на 13.3.2020 година, донесе Одлука за прогласување кризна состојба на дел од територијата на Р С Македонија (подрачјата на општините Дебар и Центар Жупа) заради спречување на внесување и ширење на Ковид-19. Со оваа одлука, Главниот штаб при Центарот за управување со кризи беше задолжен до 24 часот истиот ден да изготви „Акциски план за спречување на внесување и ширење и можноста од заразување од коронавирус Ковид-19 на дел од територијата на Република Северна Македонија на подрачјата на општините Дебар и Центар Жупа, како и целосен преглед

6 https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/odluka_krizna_sostojba.pdf.

за расположливи човечки и материјално-технички средства и ресурси⁷. Координацијата со активностите на подрачјето каде беше прогласена кризна состојба се одвиваше преку Главниот штаб (ГШ) при Центарот за управување со кризи, во блиска соработка и координација со Комисијата за заразни заболувања и координативното тело при МЗ, како и општинскиот кризен штаб кој беше воспоставен во Дебар. Времетраењето на кризната состојба за општините Дебар и Ц. Жупа беше 30 дена, колку што максимално определува Законот за управување со кризи и таа заврши по истекувањето на тој рок. Како резултат на ефикасноста и ефикасноста на сите мерки од Акцискиот план кои беа спроведени заради спречување на ширењето на пандемијата на територијата на овие две општини до крајот на март ситуацијата беше ставена под контрола и во период од повеќе од една недела пред завршување на кризната состојба нема регистрирани новозаболени. Бидејќи поради предвремените избори кои беа закажани Собранието беше распуштено, немаше услови да се побара продолжување на времетраењето на кризната состојба. Член 31 став 5 од ЗУК вели: „ако кризната состојба продолжи да трае подолго од 30 дена, Владата треба да побара одобрување од Собранието за продолжување на рокот или да предложи прогласување на воена или вонредна состојба“. Во меѓувреме ситуацијата со ширењето на пандемијата добиваше на интензитет во други општини, пред сè, градот Скопје и Куманово, Владата се одлучи да побара прогласување вонредна состојба на целата територија, која поради актуелните околности беше прогласена од страна на Претседателот на Републиката. Силните страни на Главниот штаб при ЦУК се поврзани со: координација на највисоко ниво во однос на спроведување на потребните мерки и активности, организациска и стручна поддршка на ГШ од страна на административно тело кое функционира во

систематизацијата на ЦУК, 24/7 поддршка во комуникација и обезбедување со редовни информации на членовите на ГШ преку Оперативниот центар на ЦУК, редовно и по потреба вонредно заседавање со утврден дневен ред, поднесување извештаи за спроведени активности. Истото се однесува и за регионалните штабови кои функционираат на ниво на општина. Слаби страни: преклопување на функции со други тела за координација кои се воспоставени со одлуки на Владата. Така, на 19. седница одржана на 14 март 2020 година, во врска со преземање дополнителни мерки и активности за превенција од ширење на коронавирусот Ковид-19, донесе Заклучок: Владата формира Главен координативен кризен штаб (ГККШ), со кој раководи Претседателот на Владата на РСМ, а во состав од: сите заменици на претседателот на Владата, министерот за здравство, министерот за одбрана, министерот за внатрешни работи, министерот за транспорт и врски, министерот за финансии, министерот за образование и наука, министерот за надворешни работи, директорот на Центарот за управување со кризи и директорот на Дирекцијата за заштита и спасување, со цел обезбедување целосна координација во врска со внесување и ширење на коронавирусот Ковид-19⁷.

Од формирањето на ГККШ (19 март 2020) па наваму сите мерки и препораки кои се утврдуваат и се предлагаат до Владата на РСМ заради усвојување, се реализираат преку ова тело, кое е воспоставено со Заклучок на Влада, и како такво не се препознава во постоечките законски прописи од областа на управување со кризи. Според структурата на утврдените членови на ГККШ, може да се стекне впечаток дека станува збор за Управувачки комитет во проширен состав, но, сепак, во овој процес Управувачкиот комитет како највисоко владино тело во Системот за управување со

7 https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/zaklucok_19_sednica_vrsm.pdf,

кризи не е соодветно вклучен.

Дали институциите на РСМ имаат стратегија, протоколи и политики соодветни за функционирање во вонредна и кризна состојба пред појавата на пандемијата со Ковид-19 е многу важно прашање. Стратегиите и политики за функционирање во вонредна состојба како такви не постојат пред појава на пандемијата, додека за функционирање во кризна состојба постојат планови и процедури, посебно за функционирање на здравствениот систем во услови на кризна состојба, итни ситуации и катастрофи⁸.

Во рамките на системот за управување со кризи постојат утврдени процедури за предлагање одлуки, нивно носење, како и спроведување. Меѓу другото, се отвора прашањето дали има јасно дефинирани и потребни ресурси (материјални, финансиски, персонал) со кои располага земјата за функционирање во вонредна состојба пред појава на пандемијата. Почетно мерките се спроведуваат во рамките на редовните ресурси со кои располагаат владините институции, а потоа со владини Уредби со законска сила се донесуваат интервентните мерки заради обезбедување на потребните материјални, финансиски и човечки ресурси. Во зависност од природата на кризата се утврдуваат приоритетите за обезбедување на ресурсите. Во случајот со актуелната криза, на прво место се потребите на здравствениот сектор, потоа на другите директно вклучени институции во спроведување на мерките за изолација, ограничување на движење итн., како полиција, армија, противпожарни единици, единици за заштита и спасување и др. Според принцип на дефинирани законски надлежности, да, но според примена на интервентни одлуки и мерки од страна на извршната власт во услови на вонредна состојба не постојат задолженија базирани на одлуки и заклучоци. Поголемиот дел од соработката помеѓу субјектите се

темели на постоечките законски решенија, а дел интервентно се утврдуваат со Уредби на Владата со законска сила⁹. Врз основа на искуството од повеќемесечната вонредна состојба потребно е подобрување на работата на координативното тело во кое учествуваат институциите од безбедносниот систем, како и тоа дали безбедносната и другите јавни политики се базираат на нејзините потреби, ризици и закани или постојат само декларативни заложби кои треба да претрпат промени. Треба да се работи на ажурирање на безбедносните процени и соодветно рангирање на закани од здравствен карактер, како што се пандемски и епидемски заболувања, градење капацитети (инвестиции во опрема, обуки и др.) во секторите кои имаат примарна надлежност во рано откривање (детектирање), превенција и справување со овие ризици, пристапување кон сериозни анализи, студии и предлози за уредување на категоријата на вонредна состојба, утврдување на методологија со јасни критериуми за иницирање, утврдување потреба и прогласување вонредна состојба и изработка на студии и анализи поврзани со нарушување на правата и слободите на луѓето во услови на вонредна состојба.

Кога станува збор за превенција и рано предупредување во услови на вонредна состојба, од постоечката правна рамка која ја регулира оваа материја нема можност да се утврдат и понатаму да се анализираат мерки и активности од ваков карактер, односно прогласувањето вонредна состојба се утврдува заради справување (одговор) со ефектите од одреден ризик кој предизвикува висок степен на загрозување на животот и здравјето на луѓето и општата безбедност во државата. Превенција и рано предупредување во Системот за управување со кризи се утврдени и детално уредени со Законот за управување со кризи (ЗУК) и подзаконските акти што произлегуваат од него. Имено,

8 <http://iph.mk/wp-content/uploads/2017/08/Plan-za-podgotvenost-i-odgovor-pri-krizni-sostojbi-i-katastrofi.pdf>.

9 <https://vlada.mk/uredbi-covid19>.

во член 1 став 2 од ЗУК се определува дека „Системот за управување со кризи се организира и остварува заради превенција, рано предупредување и справување со кризи кои претставуваат ризик за добрата, здравјето и животот на луѓето и животните, а се настанати од природни непогоди и епидемии или други ризици и опасности кои директно го загрозуваат уставниот поредок и безбедноста на Република Македонија (во натамошниот текст: Републиката) или дел од неа, а за кои не постојат услови за прогласување воена или вонредна состојба“. Системот за

управување со кризи опфаќа активности и мерки за прибирање информации, процена, анализа на состојбата и спроведување на потребните дејствија за превенција, рано предупредување и справување со кризи (став 3 од член 1). Друга битна карактеристика на овој Закон е тоа што со него се воведува можноста за прогласување „кризна состојба“ во државата или на одредена нејзина територија, наспроти „воена“ и „вонредна“ состојба, кои ги предвидува Уставот, како највисок правен акт во државата¹⁰.

Справување со лажните вести и хибридни закани

Под терминот „лажни вести“ граѓаните препознаваат постови кои се објавуваат на социјалните медиуми. Пропагандата и лажните вести постојат со векови, но интернетот не смее да се злоупотребува за преку него да се шират лаги и дезинформации. Алатките и услугите за „промоција“ преку социјалните медиуми се лесно достапни и без ограничување. Луѓето трошат повеќе време на овие сајтови како начин да ги добијат најновите вести и информации, Владите треба да изградат систем за препознавање на лажните вести и систем за соодветна реакција и информирање на граѓаните. Лажните вести се феномени на 21 век кои можат да бидат од разни области и цели кои треба да ги постигнат. Меѓутоа, лажни вести во оваа област можат да предизвикаат тешки последици доколку реакцијата е панична, непромислена и сл. Затоа, потребен е сериозен пристап кон оваа појава каде клучна улога имаат и медиумите, ваквите „информации“ да ги проверуваат пред да ги објават. На 11 март 2020 година Министерството за внатрешни работи на Република Северна Македонија издаде посебно соопштение со кое ги известува граѓаните – корисници на социјалните мрежи

да не споделуваат и шират непроверени, односно „лажни“ вести околу вирусот Ковид-19, со кои се создава вознемиреност и паника меѓу граѓаните. Лажните вести кои создаваат неоснована паника имаат долгосежни последици и врз општествената состојба но и врз колективното здравје на граѓаните. Ваквите злоупотреби ќе бидат законски санкционирани, затоа што на овој начин се вознемируваат граѓаните и се создава непотребна паника. Нема да има компромис во санкционирањето на оние кои свесно шират лажни вести. Апелираме до медиумите и корисниците на социјалните мрежи да се повикуваат единствено на официјално објавените податоци од надлежните институции. За сите потребни информации да се обратат до Министерството за здравство, секторот за односи со јавност во Владата или останатите релевантни институции, кои постојано ја информираат јавноста со обновени податоци неколку пати во текот на денот, се вели во соопштението на МВР до граѓаните.

Демаскирани дезинформации поврзани со природата на болеста, превенција или лекување објавени и детектирани

10 Устав на Р Македонија, („Службен весник на РМ“бр. 52/1992, чл. 124 и 125).

од специјалната страница на КриТинк за пандемијата на коронавирусот: УНИЦЕФ предупредува дека во нивно име се шират низа дезинформации за коронавирусот; Коронавирусот не чека 4 дена во грлото да го истерате со гаргара од солена вода или оцет; Ниту лековити билки, ниту сребрена вода не го уништуваат вирусот; Вирусот не умира на 27°C и не се отстранува со „измивање“ со вода и чаеви; Лага е дека од вирусот заштитуваат вода за гаргара, антибиотици, лук...; Коронавирусот не е „безопасна“ „настинка“ како што тврдат антиваксери; Не, коронавирусот не се лекува со алкохол!; Коронавирусот не се пренесува преку пратки на „Али експрес“; Витаминот Ц и прополисот не се лек за коронавирусот; Пиенење топла вода и сончање не го убиваат вирусот; Дезинформации за коронавирусот. Намена на оваа страница е да посочи кон изворите на проверени информации од јавен интерес и да ги документира различните видови дезинформации како форма на едукација за граѓаните кои преку информираност ќе може да станат поотпорни на манипулации и паника.

Политички манипулации во Република Северна Македонија поврзани со лажните вести се текстовите под наслов: Епидемијата со коронавирусот во паралела со смислени лажни вести; Контраспин: Не треба се прави изборна кампања врз коронавирусот!; Контраспин: Вонредната состојба може да се злоупотреби, ама тврдењето дека за тоа е прогласена е спин; „Подадената рака“ на ВМРО-ДПМНЕ за справување со коронавирусот е спин со популистички шмек; Контраспин: Освен од Филипче, ВМРО-ДПМНЕ да побара оставка и од италијанскиот премиер Конте; Ширење паника и омраза на национална или етничка основа; Граѓаните нема да останат без леб, залихи од брашно и пченица има; Неодговорно ширење дезинформации на Фејсбук; Навредите не се лек против коронавирусот.

Од друга страна, имаме видливи изнесени теории на заговор – непотврдени приказни чиј краен ефект е намалување на довербата во институциите на системот и основните вредности на современото општество. Такви

се текстови под насловите: Теории на заговор за коронавирусот како биолошко оружје; Теории на заговор за Кина како жртва на фармацевтската индустрија преку контактни емисии на ТВ; Дезинформации во Грција за средство за дезинфекција однапред подготвено за коронавирусот; Ширењето сомнителни тези за коронавирусот е крајно неодговорно; Манипулација со верски чувства за ширење теории на заговор за коронавирусот; Анонимно видео ја дезинформира јавноста дека здравствениот систем е во распад; УНИЦЕФ предупредува дека во нивно име се шират дезинформации за коронавирусот.

Меѓу другото, имаше и дискредитирање на индивидуални личности во одредени текстови објавени во јавноста, како, на пример: Тенденциозна објава за дискредитација на скопскиот градоначалник Петре Шилегов; Лажна вест е дека Елена Лука е пациентката заболена од корона вирус; Погрешен превод ја смести Ле Пен меѓу жртвите од коронавирусот.

Граѓаните и медиумите би можеле да добијат кривични пријави поврзани со невестини за Ковид-19, т.е. ширење лажни вести врз основа на постојни членови во Кривичниот законик (КЗ) на Република Северна Македонија. Ова може да се констатира од увидот во КЗ, а по соопштението од Министерството за внатрешни работи кое беше задолжено од страна на Владата да ја следи состојбата и да предупреди дека ќе има санкции кон несовесните или оние што шират невестини и дезинформации, т.е. лажни вести. И претходниот, но особено дополнетиот Кривичен законик од 2018 година, има неколку членови по кои може да се постапува во ваков случај. Во Глава 21 од КЗ, означена како Кривични дела против здравјето на луѓето, полицијата го има на располагање, на пример, член 205 став 5 од КЗ, во кој се наведува: Тој што ќе ја загрози сигурноста на друг со лажна закана за пренесување или со ширење на невестинити тврдења за постоење на неизлечлива заразна болест ќе се казни со парична казна или затвор до шест месеци. Но, полицијата би можела да се

повика и на друг член, кој е насловен во КЗ како ширење на расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем. Иако се чини не е поврзано со општото здравје, ако се погледне членот може да се најде врската – ширење ксенофобија кон лица поради нивната здравствена состојба. Во првиот став од член 394 г се наведува: (1) Тој што преку компјутерски систем во јавноста шири расистички и ксенофобичен пишан материјал, слика или друга репрезентација на идеја или теорија која помага, промовира или поттикнува омраза, дискриминација или насилство, против кое било лице или група, врз основа на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална или телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, или на која било друга основа предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор, ќе се казни со затвор од една до пет години. Под компјутерски систем секако спаѓаат и социјалните медиуми. Но, доколку таквите вести бидат проширени од другите средства за јавно информирање, важи истата казна и тоа е ставено во ставот два: (2) Со казната од ставот (1) на овој член ќе се казни и тој што делото ќе го стори преку други средства за јавно информирање. Во разговор со дел од правните експерти, сепак, ни беше посочено дека при поднесувањето на вакви кривични пријави, во суд може да се бара да се докаже и

намерата за свесно сторување на кривичното дело. Како и да е, санкциите се запрети во КЗ и медиумите и граѓаните би требало тоа да го имаат предвид.

Официјалниот став на Владата на Република Северна Македонија е дека беше под напад на лажни вести кои претставуваат безбедносен предизвик за целата земја. Особено се пласираа информации дека пандемијата е заговор на трети фактори, дека пандемијата не е здравствен ризик и има поврзаност со 5 Г техниката и, за жал, имаше негативно влијание врз граѓаните.

Хибридните закани ќе бидат сè поприсутни во новото време, а трети сили ќе се обидуваат токму на овој начин, преку лажни вести и дезинформации, да влијаат во внатрешните случувања во некои земји. Методија Дојчиновски, професор на Воена академија во Скопје, вели: „Хибридните закани спаѓаат во поновите генерации на војни со кои државните органи тешко можат да се справат или рано да ги превенираат. Информациите на граѓаните во петтата генерација на војни ќе биде многу специфична. Но она што е уште поважно е дека информациите можат да се злоупотребат и да се користат за остварување на одредени политички активности“. Министерот за информатичко општество, Дамјан Манчевски, информираше дека државата за прв пат изработила стратегија за сајбер-безбедност и акциски план и оти борбата со дезинформациите веќе не може да биде само предмет на јавни расправи, туку дека станува дел од обврските кон НАТО.

Регионална соработка и меѓународна поддршка од ЕУ и НАТО

Регионалната соработка и интеграциите кон ЕУ и членството во НАТО беа доведени во прашање зашто беше запрена соработката меѓу земјите. Во целиот период според МНР Република Северна Македонија имала добра соработка со земјите од соседството

(Бугарија, Грција, Албанија, Србија и Косово). Единствените два аеродрома кои беа отворени за извлекување на македонски државјани беа во Софија и Солун и од територијата на Србија и Хрватска. Токму соседните земји беа државите кои подадоа рака за спроведување

на хуманитарниот транспорт. Земјите од регионот соработуваа со Европската Унија која на 13 мај го промовираше пакетот за туризам и транспорт кој генерално се однесуваше на земјите членки на ЕУ, но и за земјите од регионот. На состаноците за надворешни работи во т.н. солунски формат беше договорена соработка во транспортот (зелени коридори за стока, медицинска опрема и капитал), здравствениот сектор и туризмот. ЕУ иницираше фонд од 3,3 милијарди евра во линија на кредити со ниски камати за поддршка на земјите од регионот. Република Северна Македонија се приклучи кон европскиот систем на јавни набавки со кој се овозможи добивање подобри цени за опрема и лекови кои може да бидат поголеми доколку секоја земја набавува индивидуално. Особено е значајно што бевме исклучени како држава од листата за забраната за увоз и извоз на лекови и медицинска опрема.

Според државниот секретар на МНР, Зоран Попов, официјално Република Северна Македонија доби неповратна помош во вредност од 65 милиони евра, пристап до механизмот за цивилна заштита на ЕУ, фондот за солидарност на Европската Унија и поддршка во репатријација на македонските граѓани.

Воедно беше активиран планот за повеќегодишна зајакната регионална економска соработка каде било договорено секоја компонентна во рамки на Берлинскиот процес да може да се менува во согласност со состојбата на пандемијата.

Од друга страна, како нова земја членка на НАТО Република Северна Македонија доби пристап до сите инструменти кои се на располагање, пред сè, до системот за евроатланскиот координативен центар за справување со кризи каде секоја земја ги искажува своите побарувања, како резултат на што имаме добиено медицинска и финансиска помош од САД, ЕУ и многу земји членки на Унијата како: СР Германија, Словенија, Холандија, Австрија, Бугарија, Чешка, Унгарија, Франција, Естонија, Полска, како и Норвешка,

Турција, Јапонија, Катар, НР Кина и др. Потребно е воспоставување постојан систем за прием на странска помош во услови на криза, вонредна и воена состојба и нејзино правно прецизирање. Особено е важно да се дефинира улогата на Црвениот крст на Република Северна Македонија кој има капацитети и логистика организирано да пристапи кон приемот на странска помош во лекови, опрема, храна и др. Од страна на надлежниот Сектор за европски прашања, кој беше задолжен за координација на странската помош, нема сублимирани целосни податоци за приемот на помошта поради што не може овие податоци официјално да се презентираат.

Покрај тоа досега целосно не беше искористен Европскиот форум за намалување на ризици од катастрофи кој е регионален форум за размена на знаења, експертизи, искуства и информации, со цел да се обезбеди координиран пристап кон заканите од различна природа, каде се дефинираат стандардизирани постапки и механизми и тие се обврзувачки за националните власти. Европскиот форум има за цел да обезбеди континуирани активности за намалување на ризикот од катастрофи и да спречи појава на нови ризици, да им даде поддршка на националните точки за контакт и да поттикне национална координација, кохерентност и засилено следење на напредокот, да ја зголеми свеста за намалување на ризиците од катастрофи како составен дел на одржливиот развој, да обезбеди приспособување кон климатските промени преку унапредување на животната средина, намалување на загадувањето на градовите и сл., да поттикне инвестиции во превенција од ризици, да се зајакне посветеноста на сите чинители и од јавниот и од приватниот сектор, да се развијат механизми за информирање на граѓаните како да постапуваат при одредени закани и сл. Република Северна Македонија е член на овој Форум од 2009 година, а во него се вклучени 46 европски земји и овој механизам во иднина треба многу повеќе да се користи.

Со ратификацијата на протоколот за пристапување на Република Северна

Македонија во Северноатлантскиот сојуз, нашата држава добива пристап и до Евроатлантскиот координативен центар за одговор при катастрофи (EADRCC), кој е главниот цивилен механизам за одговор на НАТО во евроатлантската област. Тој е активен во текот на целата година, оперативен 24/7. Центарот функционира како систем за координирање на барањата за помош од државите членки и одговор од НАТО структурите за помош, главно во случај на природни и вештачки креирани катастрофи. Република Северна Македонија во неколку наврати го користеше овој механизам на НАТО.

Европската комисија имаше клучна улога во промовирањето на намалувањето на ризикот и превентивните акции. Европската комисија ја има можноста за користење на Акциониот план за спроведување на Сендаи рамката за акција, поддржувајќи го пристапот за информирање за ризиците од катастрофи во сите политики на ЕУ. ЕУ се фокусира на ранливоста, а не само на опасностите. ЕУ се стреми кон поширок пристап за ублажување на ризикот што веројатно сега се покажа како не многу ефикасна политика особено за помалите земји како Република Северна Македонија и регионот околу неа. Во текот на изминатите години, управувањето со ризикот е систематски интегриран во програмите и проектите на ЕУ за хуманитарна помош во сите сектори за чие активирање беше потребно да поминат неколку месеци. Во изминатите години, 65 отсто од сите хуманитарни проекти финансирани од ЕУ вклучуваа компонента за подготвеност при катастрофи што сега не беа активирани да одговорат на пандемијата и покрај тоа што ЕУ доделува дел од својот годишен хуманитарен буџет за целни проекти кои се однесуваат на подготвеност за катастрофи, фокусирајќи се на Сендаи приоритетот 4 (подобрување на подготвеноста за катастрофи и ефективен одговор со примена на природ со повеќе опасности). Ова финансирање треба да ја зајакне способноста на националните и локалните системи за подготвеност да одговорат порано и подобро. ЕУ инвестира и во системи за рано

предупредување, во следење и градење на национални и локални капацитети за одговор, што, за жал, навреме не дадоа информации за превенирање на состојбата. ЕУ ги поддржува партнерите во развојот на ефективни методи за ублажување на ризикот и собирање докази за да се оправда подготвеноста за рано делување кое целосно потфрли со последната здравствена пандемија. Секоја стратегија за подготвеност за катастрофи и распределба на средства вклучува дефинирана излезна стратегија, каде што локалните капацитети се сметаат за соодветни или каде локалните власти или развојните партнери можат да ги преземат. Покрај тоа, ЕУ ги ангажира и ги поддржува локалните и националните владини структури во сите земји ширум светот преку Механизмот за цивилна заштита на ЕУ, особено во областите на превенција и подготвеност, кои треба многу повеќе да се користат од земјите како што е Република Северна Македонија.

Иницијативата за волонтерска помош на ЕУ, која им нуди можности на европските граѓани да се вклучат во проекти за хуманитарна помош, има за цел да го зајакне капацитетот и издржливоста на ранливите заедници во земјите што не се членки на ЕУ, преку спроведување заеднички акции меѓу искусни хуманитарни оператори и локални организации, но за оваа пандемија не беше целосно активиран ниту, пак, искористен. Дури во јуни 2013 година од страна на институциите на Европската Унија (Европскиот парламент на предлог на Европската комисија) беше усвоен Акционен план за земјите со потешкотии при справување со кризи 2013-2020, во кој се дадени предлози за напредок во спроведувањето на принципите и приоритетите наведени во Комуникацијата и Заклучоците на Советот. Тој ги поставува темелите за поефикасна соработка во ЕУ за градење издржливост, со што се здружуваат хуманитарните активности, долгорочната развојна соработка и тековниот политички ангажман, но по неколкумесечното привично справување со пандемијата не одговорија на потребите и времето во услови на криза.

Идни предизвици за безбедноста во услови на криза, пандемија и други ризици

Државата може да придонесе за намалување на материјалните штети и човечките жртви од пандемијата, само ако активностите кои ги преземаат државните и локалните институции се насочени кон успешно менаџирање на ризиците пред да настанат, наместо да се менаџираат ваков тип на епидемии откако ќе се случат. Поради тоа акцентот треба да се стави на превенцијата на нови ризици, и намалување на постоечките и примарната одговорност на сите институции да биде во таа насока, превенција од природни ризици, закани и пандемии.

Превенцијата треба да се заснова на две основи: идентификација на опасноста (идентификување на вистинските закани со кои се соочува заедницата) и процена на ранливоста (процена на ризикот и капацитетот на заедницата да се справи со последиците од ваков тип на пандемија).

Во согласност со современите предизвици и случувања, поголем фокус се става на превенцијата на ризици предизвикани од климатските промени, непланската и брза урбанизација, лошото управување со земјиштето, демографските промени, слабиот институционален ангажман, неинформираноста на граѓаните, ограничена достапност на технологијата, неодржлива употреба на природните ресурси и сл.

За превенцијата да биде ефикасна и ефективна, таа треба да ги опфати различните видови на опасности и да биде инклузивна и достапна за сите граѓани, вклучително и за ваков тип на пандемија. Владата која ја има клучната, водечката и координативната улога во процесот, треба да ги вклучи сите засегнати страни, жени, деца, лицата со посебни потреби, лицата од пониските социјални слоеви и постарите граѓани во креирањето и имплементацијата на политиките, стратегиите и акционите планови. Тука треба да се вклучат

и јавниот и приватниот сектор, граѓанските организации, академските, научни и истражувачки институции, а и бизнис-секторот за да ја интегрира превенцијата од пандемии во нивното управување.

За подобра превенција, процена на ризици и подготвеност за ефективен одговор на пандемии од клучно значење е разбирањето на ризиците со сите нивни димензии и карактеристики, ранливоста и изложеноста на луѓето и имотот. За попрецизно да се разберат ризиците, потребно е (на национално и локално ниво) да се пристапи кон прибирање, анализа и користење на релевантни податоци и практични информации и нивно соодветно споделување, ширење и дистрибуција до различните категории на граѓани и институции, како и пристап и достапност до овие информации во реално време; да се вршат периодични процени на ризици, ранливост и изложеност на опасности и да се изработуваат мапи на ризици со употреба на современи информациски и комуникациски технолошки иновации, јавно да се објавуваат и да се објаснуваат материјалните и човечки загуби од заканата преку споделување на искуства и научени лекции соодветно да се обучат и да се едуцираат владини претставници и претставници од локалната самоуправа, граѓанскиот и приватниот сектор, за тоа какви активности да преземат, да се подобри соработката и дијалогот помеѓу научните и технолошките заедници и другите релевантни институции со цел да се обезбеди и научен пристап во креирањето на политиките. Се препорачува информациите за ризиците, превенцијата и ублажувањето, подготвеноста, одговорот и рехабилитацијата да бидат вметнати во сите форми на формално и неформално образование на сите нивоа, како и во стручното образование и тренинг. Како врвен приоритет во наредниот период е реобнова на сите процени на загрозеноста на државно и локално ниво од епидемии,

пандемии, обврска која е дефинирана во повеќе закони.

Потребна е јасна визија, план, насоки, координација и активно учество на сите чинители за ефикасно и ефективно управување. Во таа насока секоја земја треба да подготви и да имплементира стратегија и акционен план за намалување на ризици, со конкретни временски рамки, цели и задачи насочени кон превенција и спречување на создавањето ризици, намалување на постоечките ризици и зајакнување на отпорноста на општеството. Република Северна Македонија на секои три години треба да усвојува Акционен план со конкретни активности, носители на активностите и конкретни рокови за реализација на обврските.

Државата треба да стимулира инвестиции во јавниот и во приватниот сектор како превентивна мерка од евентуалните епидемии, кои ќе придонесат за спасување човечки животи и заштита на материјалните добра, а треба да придонесат за зајакнување на економската, социјалната, здравствената и културолошката отпорност на граѓаните и општеството во целина, како и на животната средина. Во таа насока треба да се поттикне јавниот и приватниот сектор засилено да инвестираат во критичната инфраструктура и објекти како училишта, болници, градинки, спортски објекти и слично, притоа придржувајќи се до највисоките меѓународни стандарди за градба и градежни материјали и користејќи принципи на универзален дизајн и изведба. За она што е веќе изградено потребно е редовно да се реновира, реконструира и одржува и воопшто да се создаде култура на грижа за инфраструктурата, преку контрола на отпорноста на браните, мостовите и други капацитети. Покрај државните политики и стратегии, Република Северна Македонија како членка на Обединетите нации има одговорност да ги спречи, да ги превенира и да ги намали ризиците од ваков тип на ризици и преку меѓународна, регионална, прекугранична и билатерална соработка. Намалувањето на ризиците е заедничка обврска и грижа на сите

земји членки на ООН и затоа е неопходно тие да соработуваат, од каде произлегуваат и обврските и препораките на Република Северна Македонија.

Со имплементацијата на системот „112“ во голема мера ќе се обезбеди навремено информирање на граѓаните и надлежните институции за можни ризици и активирање на системот за кризи. Брзото информирање и мобилизација на субјектите на системот за кризи, се клучни за ефикасно и ефективно дејствување, превенирање и намалување на последиците од епидемии, пандемии и друг вид на ризици и закани.

Во овој правец треба преку законски решенија сите субјекти да имаат законска обврска да развијат систем за детектирање на можни закани и начин на информирање на државните институции и граѓаните. Во согласност со утврдените практики и стандарди, при пандемии и катастрофи, неопходно е да се изгради систем за давање насоки, како да постапуваат граѓаните и другите субјекти, при што мора да бидат разработени постапките, сè со цел да се намалат последиците. Овој процес (едукативен и вежбовен) мора да биде континуиран. За информирање на граѓаните за можни или настанати кризи неопходно е да се имплементираат и други проекти, како што е информирање преку пораки по телефон и сл. Решенија кои веќе се применуваат во некои земји на ЕУ. Во оваа насока еден од ефикасните системи за алармирање е и *Alert North Macedonia* и сл. Одговорот за време на кризи, преземање соодветни мерки и активности во пресрет на, за време и веднаш по кризите (катастрофи) мора да осигура дека нејзините ефекти се минимизирани и дека лицата засегнати од настанот добиле помош и поддршка.

Приоритетни цели треба да бидат:

- › обезбедување информации за јавноста;
- › заштита на човечкиот живот;
- › ограничување на ескалацијата или ширењето и ублажување на влијанијата на катастрофите;

- › заштита на здравјето на населението;
- › заштита на животната средина;
- › заштита на имотот;
- › одржување нормални услуги на соодветно ниво (безбедност, снабдување со вода, храна, лекови и сл.);
- › промовирање и олеснување на самопомошта во загрозените средини;
- › олеснување на закрепнувањето на населението (вклучувајќи ги и хуманитарната помош, економските, инфраструктурните и влијанијата врз животната средина).

Сите субјекти неопходно е да ги преземат законските обврски и да подготвуваат планови за дејствување во услови на криза со потенцијални последици. Плановите треба континуирано да се обновуваат и да се надополнуваат.

Потребата за закрепнување е врвен приоритет после настанати катастрофи и кризи, односно природни и неприродни катастрофи, како што се земјотреси, поплави, пожари итн. Обновата е сложен и долг процес, при што пристапот е различен во такви случаи и зависи од видот и степенот на загрозеноста и последиците од кризата. Елементот за обновување како дел

од сеопфатниот пристап кон управувањето со катастрофи – спречување, подготвеност, одговор и обновување – може да биде најkomplициран и најдолготраен, бидејќи покрај другото зависи од материјалните и другите ресурси (кадровски и сл.). Најдобри резултати се постигнуваат преку обезбедување стратегии за обновување и усогласеност на можностите со потребите. Потребен е заеднички, координиран, приспособлив пристап, каде што одговорноста за кризи и санирање на последиците е поделена меѓу сите сектори на државата, вклучувајќи ги поединците, семејствата и групите на заедницата, бизнисите итн. Пристапот под водство на државните институции го поддржува брзото враќање на услугите од суштинско значење за човековите потреби и претставува можност за изградба и подобрување на околностите во погодените подрачја и пошироко. Во планирањето на санирање на последиците од катастрофи, клучна улога имаат единиците на локалната самоуправа, компаниите, невладиниот сектор, но клучна улога имаат и државните институции, кои располагаат со стручен кадар, финансиски ресурси и друг вид на ресурси.

Информирање на граѓаните

Навременото информирање на граѓаните е круцијално за намалување на жртвите и штетите од ризици и закани кои предизвикуваат кризи. Ова прашање е од приоритетна важност и обврска на сите субјекти на системот за заштита. Воспоставувањето кризен портал за граѓаните кој ќе дистрибуира информации доставени од државните институции, граѓаните и невладините организации, но и медиумите. Во нормални услови, порталот ќе им понуди на граѓаните основни информации и инструкции што треба да се следат во криза. Дополнително, порталот ќе има линкови со повеќе детални

информации кои се наоѓаат на веб-страниците на надлежните органи. Во време на криза, веб-страницата ќе содржи интерактивни делови преку кои граѓаните и невладините организации би можеле да обезбедат дополнителни информации до властите и да добијат информации објавени од страна на властите. Последните анализи на системот за превенција покажуваат дека тој е застарен и нефункционален, поради што е неопходно да се пристапи кон изградба на нов, современ систем за информирање на граѓаните за можни катастрофи и давање насоки за постапување во такви ситуации.

Имплементација на системот E-112

Единствениот телефонски број E-112, претставува интегриран систем, каде граѓаните и другите субјекти на системот за справување со кризи можат да се јават и да интервенираат на кризен настан, да побараат здравствена помош или помош од полиција, како и да се информираат за можни или веќе настанати катастрофи и ризици. 112 претставува заеднички и единствен телефонски број за итни случаи за сите 28 земји членки на Европската Унија и други држави. Заедничкиот европски број 112, покрај во земјите членки на ЕУ е имплементиран и во Албанија, Хрватска, Црна Гора, Србија, Турција, Норвешка, Швајцарија и сл. Повикот кон овој број е бесплатен и достапен на фиксна и мобилна телефонија (во некои земји и кога телефонот е заклучен, а дури и кога нема СИМ картичка). 112 е најчесто достапен во државите заедно со другите броеви кои традиционално се користат за пристап до службите за итни случаи со цел да се овозможен лесен, едноставен и повеќестран пристап до нив.

Единствениот број за сите европски земји е воведен со цел да биде лесен за памтење и граѓаните да можат да го користат во која било држава во итни случаи. Со употребата на 112 се избегнува потребата од учење различни национални броеви, а и потребата од помнење

различни броеви за различна намена во една земја, кои за граѓаните можат да бидат збунувачки, опасни, а некогаш и фатални во итни случаи.

Со E112 се предвидува телекомуникацискиот оператор да ги пренесе информациите за локацијата на лицето кое се јавува до центарот за итни повици за да може веднаш да се пронајде и да се реагира. Затоа е потребна посебна координација меѓу операторите за електронски комуникации и службите/ органите за итни случаи кои одговараат на повикот (Директивите на ЕУ за E112 (2003) бараат мобилните телефонски мрежи да обезбедат служби за итни случаи кои ќе обезбедуваат информации за локацијата на мобилниот повик.). 112 во Европската Унија се управува и се финансира од страна на секоја земја членка, која, исто така, одлучува за организирањето на центрите за итни повици. Овие начела се усвоени и обврзувачки и за земјите кандидати за членство во ЕУ (и членките на Договорот за ЕЕА) меѓу кои е и Република Северна Македонија. Во рамките на законската регулатива и почитувајќи ги техничките стандарди на Европската Унија, Северна Македонија треба да го имплементира системот во најкус можен рок.

Јавни политики и предлог законски измени

Според мислењето на проф. д-р Ана Павловска Данева, во Република Северна Македонија посебно уредена постапка за носење уредби со законска сила не е пропишана со ниту еден пропис во државата, таа не е уредена ниту во Законот за Влада, ниту во Деловникот за работа на Владата на Република Северна Македонија. Затоа е неопходно задолжително законско уредување на постапката за носење уредби со законска сила во вонредна состојба.

Тоа треба да биде сторено или со донесување на посебен Закон за вонредна состојба или, пак, со дополнување и измени на Законот за Владата по што треба да следува и измена и дополнување на Деловникот за работа на Владата, бидејќи уредбите со законска сила имаат правна сила на закон (со ограничено времетраење) и е недозволиво тие да се носат во иста постапка и на ист начин како вообичаените подзаконски акти на Владата.

Причини за тоа се доследна примена на начелото на транспарентност и инклузивноста при донесувањето уредби со законска сила. Покрај тоа, според Павловска Данева, ниту еден закон не ја уредува содржината и целисходноста на уредбите со законска сила кои Владата ги носи во вонредна состојба. Потребно е со закон да биде прецизно уредено прашањето дали уредбите со законска сила може само да се менуваат, да се суспендираат и да се дополнуваат постојни закони, или одредена материја со нив може да се уреди од почеток (*ab ovo*). Поради тоа се препорачува неопходност прашањето за содржината на уредбите со законска сила и нивниот однос кон постојното законодавство да биде прецизно уредено со нов Закон за вонредна состојба или со Законот за Владата на Република Северна Македонија, така што изрично ќе биде утврдено дека со уредбите со законска сила Владата може само да ги менува, да ги суспендира или да ги дополнува постојните закони во државата. Меѓу другото, според проф. Павловска Данева, постојните закони во Република Северна Македонија не го уредуваат прашањето за времетраењето на дејството на уредбите со законска сила донесени од Владата во вонредна состојба. Со други зборови, не постои еднозначен одговор на прашањето дали правното дејство на овие уредби завршува автоматски со укинувањето на вонредната состојба или со нив може да создаваат правни состојби и односи (права и обврски) што ќе траат и по прекинувањето на вонредната состојба. Затоа се препорачува со посебен Закон за вонредна состојба, но и со Законот за Влада, дека е потребно да се уреди прашањето за правното дејство на уредбите со законска сила по укинување на вонредната состојба. Имено, потребно е правната регулатива да содржи изрична законска одредба со која се утврдува престанок на важење на уредбите со законска сила донесени од Владата со самото укинување на вонредната состојба. Доколку се неопходни одредени отстапки од ова правило, тие таксативно треба да бидат наведени во законот како исклучоци од правилото.

Според доц. д-р Александар Љ. Спасов, потребно е да се донесе Закон за вонредна и воена состојба. Во законот треба детално да се доуредат прашањата, односно постапката за утврдувањето на вонредната, односно прогласувањето на воената состојба, а особено треба да се регулира прашањето за правната природа на уредбите со законска сила (постапката за донесување, правните последици и нивното правно дејство, односно важење). Покрај тоа, потребно е амандмански да се интервенира во УРСМ со внесување на категоријата кризна состојба, како состојба на исклучок (покрај вонредната и воената состојба). На тој начин ќе се „легализира“ целиот систем на управување со кризи, а особено Законот за управување со кризи, кој, сега, е уставно дубиозен. Потребно е амандмански да се интервенира во УРСМ во делот на можноста за ограничување на човековите права, а особено слободата за собирање и слободата на движење, освен во случаи утврдени со Уставот (како што е сега) и во согласност со закон. Тоа е веќе сторено во Законот за управување со кризи и во Законот за заштита на населението од заразни болести, но без јасен основ во Уставот.

За доц. д-р Тимчо Муцунски потребно е зголемување на степенот на транспарентност пред носењето на уредби со законска сила. *Ex ante* пристап на општата како и стручната јавност до содржината на уредбите, што би овозможило конструктивен инпут од страна на академската заедница, НВО секторот како и други засегнати страни. Тој се залага да престане носењето уредби со законска сила кои не се поврзани со вонредната состојба, и проблемите и предизвиците кои произлегуваат од пандемијата.

Официјалното прогласување на епидемија од надлежен орган (Министерството за здравство за територијата на цела држава претставува *conditio sine qua non* за прогласување вонредна состојба), но истовремено и цврст правен фундамент за примена на инкриминацијата од чл. 206 од

Кривичниот законик (непостапување според здравствени прописи за време на епидемија). Со донесувањето формална одлука за прогласување епидемија ќе бидат отстранети сите можности за евентуално екстензивно толкување на одредбата. Не сите експерти сметаат дека со препораките на Светската здравствена организација постои и правен основ за примена на КЗ. Исто така, се чини дека е погрешен чекор правењето аналогија со пресудите на ЕСЧП. Во тој контекст, предвид може да се земат и компаративните искуства на овој план, посебно од земјите кои покажаа лидерски квалитети, смета проф. д-р Никола Тупанчевски. Според него, посебно треба да се истакне и потребата за утврдување на каузалитетот (причинско-последичната врска) при примената на чл.205 од КЗ на РСМ (пренесување заразни болести). Дикцијата на законскиот опис на делото е, дека за секој случај посебно треба да се докаже директната конекција меѓу лицето коешто е позитивно на коронавирус и инфицираното лице или лица. Подзаборавениот Закон за заштита на населението од заразни болести од 2004 г. (менуван и дополнуван пет пати) е *lex specialis* и за Тупанчевски би требало да претставува многу погодна „алатка“ во оваа сфера, како во превенирањето така и во сузбивањето на поведенијата кои имаат деликтен карактер а назнаката им е медицинска. Имено, во него е уредена постапката за прогласување епидемија (чл.56), дефинирањето на одредени поими кои се неопходни за пополнувањето на казненоправните бланкетни норми (како, на пример, дефинирањето на поимот епидемија, заразна болест, инфекција, карантин итн.). Исто така, не смеат да се заборават ниту прекршочните одредби каде се предвидени парични казни (глоба) како за физички така и за правни лица. Во таа смисла, прекршочната постапка се чини дека е многу побрза, а ефектите можат да бидат многу поголеми од кривичната постапка. Анализирајќи ја оваа проблематика, професор Тупанчевски сугерира дека е добро надлежните да ги погледаат и огромниот број на документи донесени од UNODC како и Eurorol, кои рефлектираат на уште две други казненоправни подрачја:

фалсификувањето лекови кои се на линија на Ковид-19 како и „ширењето лажни вести за време на епидемија“.

Во оваа анализа би ги издвоиле, меѓу другото, и препораките за трансформација на безбедносниот систем за негово функционирање во кризна и вонредна состојба како резултат на следењето на вонредна состојба од научноистражувачкиот тим на Факултетот за безбедност – Скопје преку проектот „ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СИСТЕМ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ВО УСЛОВИ НА ВОНРЕДНА И КРИЗНА СОСТОЈБА“. Меѓу другото, се нагласува потребата од конкретни итни чекори што ќе значат: донесување Закон за вонредна состојба. Во предлог-законот за вонредна состојба да се предвиди посебна одредба за функционирање на Главен штаб при Владата за работа во услови на вонредна состојба, да се прецизира постапката за донесување на Уредби со законска сила кои ги донесува Владата, да се предвиди посебна норматива за меѓународна соработка во услови на вонредна состојба, која ќе ја регулира меѓународната соработка што државата ја остварува во услови на вонредна состојба, особено од аспект на меѓународната помош и поддршка и координиран одговор на криза или вонредна состојба. Како членки на НАТО и партнери на другите меѓународни организации (ЕУ, ММФ и Светска банка, ЕБРД и други) имаме обврска и за размена на информации и учество во други активности и затоа предлагам овде да не се задржиме само на странската помош, туку тоа да биде регулирано во делот на меѓународна соработка во услови на вонредна состојба. Покрај тоа, во предлог-законот за вонредна состојба да се регулира местото и улогата на Бирото за јавна безбедност, особено од аспект на функционалноста и раководењето на полицијата, како и спроведувањето на политиките на Главниот штаб и на Владата во целина. Евидентна е потребата од реформа во системот за управување со кризи и заштита и спасување. Да се пристапи кон анализа на функционирањето на ЦУК и ДЗС во редовни услови, како и во услови на кризна

и вонредна состојба и да се изнајде модел кој ќе одговара на потребите и реалните можности на државата. Формирање посебни сили за цивилна заштита на РСМ на државно, регионално и локално ниво координирани од страна на Владата на РСМ. Потребно од нормативно уредување на односите, постапките и дејствија на соработка на Армијата и Полицијата во услови на криза и вонредна состојба, посебна субординација меѓу АРМ и МВР во услови на кризна и вонредна состојба и воспоставување систем на функционална заедничка команда и размена на информации. Законско дорегулирање на работата на Агенцијата за национална безбедност во услови на кризна и вонредна состојба и јасно определување на начинот на нивната партиципација. Создавање целосна цивилна и демократска контрола на следењето на комуникации во кризна и вонредна состојба, преоцена на искуствата од функционирањето во услови на криза и вонредна состојба. Подготовка на посебна подзаконска регулатива за физичката безбедност и здравјето (телесно и психичко) на носителите на јавни услови во кризна и вонредна состојба.

Во предлог-законот за вонредна состојба да се регулира местото и улогата на локалната самоуправа, особено од аспект на врската со централната власт и надлежните министерства и агенции, како и рационално располагање и насочување на ресурсите на локалните штабови. Давање јасни поголеми надлежности за местото и улогата на локалната самоуправа во услови на криза, кризна состојба и вонредна состојба со цел да се воспостави прецизен механизам на соработка со централните власти. На ниво на локална самоуправа недостасуваат ресурси и тоа: едуциран кадар кој може активно да се вклучи во одговор на криза предизвикана од епидемија, материјални средства, пред сè, специјални возила за дезинфекција, опрема за заштита, средства за дезинфекција и финансиски средства кои би биле наменети за финансирање на активностите и материјалните средства за справување со епидемијата. Формално правно регулирање на полицискиот час. Анализата

на спроведувањето на полицискиот час треба да оди во насока на подобра координација помеѓу надлежните за прогласување (по време и место) и спроведување (МВР). Овде особено да се потенцира потребата од регулирање на казнената политика поврзана со полицискиот час. Во моментот во согласност со нашата регулатива, полицискиот час од казненостранен аспект е регулиран само преку кривичните дела 205 и 206 од КЗ. Треба да се отвори дебата дали нема да биде поцелиходно дел од манифестациите на кривичното дело од споменатите членови да бидат декриминализираани и уредени во согласност со Законот за прекршоците против ЈРМ.

Воспоставување заеднички систем на рано предупредување, планирање на ресурсите и единствена државна заедничка процена на ризиците и заканите по безбедноста. Во делот на системот на рано предупредување потребно е постојано јакнење на свеста на граѓаните за граѓанска совесност и улога во превенција и рано препознавање, споделување информации, јасен протокол и задачи со кои секој ќе го знае своето место, обврските и одговорностите, на прво место институциите а потоа и сите граѓани.

Во предлог-законот за вонредна состојба да се регулира местото и улогата на приватното обезбедување, особено од аспект на утврдување на потребата и начинот на нивно ангажирање во услови на кризна и вонредна состојба.

Создавање модел на психосоцијална поддршка преку законски и подзаконски акти за кризни ситуации, за вонредна состојба и др., наменети за припадниците на институциите кои се вклучени во справување со кризата (медицински персонал, полиција, војска и др). Со законските и подзаконските акти да се дефинираат улогите, одговорностите и заедничките работни планови на повеќето од јавните служби и професионални здруженија во пружање на психосоцијалната поддршка на граѓаните.

Да се афирмираат и да се зајакнат искуствата и практиките на мобилизација на верските заедници, невладините и други организации во превенирањето и справувањето на предизвиците во услови на криза и кризна состојба. Треба да се преоцени и појасно да се определат подрачјата на соработка, помош и придонес на верските заедници во услови на кризна и вонредна состојба. Треба да се трага по искуства и решенија со кои ќе се афирмираат слободите и правата на човекот и граѓанинот и ќе се придонесува за јакнењето на одговорноста на секој поединец и субјект во општеството.

Треба да се анализираат и да се афирмираат позитивните искуства, на работата на медиумите, посебно во справувањето со дезинформациите (лажните вести), како и да се оцени улогата и дејствувањето на Агенцијата за аудиовизуелни медиуми во услови на криза и кризна состојба. Потребно е невладините организации, граѓанските здруженија,

волонтерските организации да се вклучат во процесите кои ќе им помогнат на граѓаните да ја разберат потребата и важноста од превенција и брза реакција за справување со катастрофи. За таа цел, преку обуки, симулации, менторство и организирање настани за размена на искуства и знаења, граѓанскиот сектор треба директно да партиципира во стратешкото планирање за намалување на последиците од ризици и катастрофи. Црвениот крст е од исклучителна важност за превенирање и намалување на последиците од ризици, катастрофи и друг вид на кризи поради тоа особено треба да има свое место и улога во процесот на примање и распоредување на странската и друга помош и вклучување со справувањето со последиците од ризици и катастрофи. Се препораки кои произлегуваат од истражување кое го спроведе Факултетот за безбедност – Скопје во кое свој придонес дадоа проф. д-р Цане Мојаноски, проф. д-р Драгана Батик, проф. д-р Марјан Николовски, проф. д-р Никола Дујовски и проф. д-р Марјан Ѓуровски.

Предлози за промени и надградување на системот за безбедност и управување со кризи

Вонредната состојба за време на пандемијата ги исфрли на виделина критичните области во безбедносниот систем на Република Северна Македонија во кои се потребни елементи за позитивна промена, меѓу другото, и во делот на кризниот менаџмент и заштита и спасување. Воедно треба да се дојде до предлози и можни решенија за градење ефикасен безбедносен систем каде интегрален дел е управувањето со кризи и заштитата и спасување во Република Северна Македонија и, секако, креирање соодветна безбедносна политика. Последиците од пандемијата го отвораат прашањето за генералното функционирање на системот за рано предупредување и справување со ризиците од кризи и катастрофи како составен дел на безбедносниот систем на Република Северна Македонија. Безбедносниот систем на Република Северна Македонија во своите

задачи ја има превенцијата во контекст на намалувањето на ризиците од пандемии и катастрофи и обединување на превентивните активности на сите институции кои се инволвирани во системот за управување со кризи и системот за заштита и спасување.

Преку оваа анализа се разгледаа актуелните пристапи во превенцијата, справувањето со пандемијата Ковид-19 и обновата од закани, ризици, природни непогоди и непогоди настанати и човекот, со посебен акцент на плановите за вонредни ситуации и продолжување со работата опфатени преку студии на случај и анализи.

- › Потребна е ефективна и меѓуресурска и меѓуинституционална соработка на сите инволвирани во безбедносниот систем

каде составен дел е системот за управување со кризи, кој се организира и се остварува заради превенција, рано предупредување и справување со кризи кои претставуваат ризик за добрата, здравјето и животот на луѓето и животните, а се настанати со природни непогоди, епидемии или други ризици и опасности кои директно го загрозуваат уставниот поредок и безбедноста.

- › Подобро разбирање на природата и на контекстот на планирањето на превенцијата и справувањето со непогоди во градењето капацитети на локално и национално ниво во Република Северна Македонија и во развиените земји и во рамките на меѓународните организации тесно поврзани со кризниот менаџмент за делување за време на пандемија и др.
- › Критички да се направи преглед и да се истражат можностите и ограничувањата на алатките и пристапите во креирањето и спроведувањето на планот за вонредни ситуации и продолжување со работата, на различни нивоа.
- › Треба да се истражат претпоставките и значењето на досегашните обуки и на вежбовните активности меѓу ЦУК и ДЗС, од една страна, и АРМ и МВР, од друга страна, во однос на валидацијата на план за вонредни ситуации и за продолжување со работата и како тоа сега функционира.
- › Да се разбере и да се прикаже правната рамка, политиките и организациските решенија во однос на примената на меѓународните механизми за справување со кризи и прогласување и спроведување на вонредна состојба и да предложат можни решенија за ефикасно спроведување со законска поткрепа и намалување на некои од ограничувањата во нивната примена во Република Северна Македонија
- › Да се направи критички преглед на досегашните пристапи во Република Северна Македонија за обнова по настанатата здравствена пандемија, закани и ризици

и на нивната врска со отпорноста и приспособливоста на системот да издржи во случај на катастрофа, хуманитарната акција и со одржливиот развој.

- › Како до холистичкиот пристап во кризниот менаџмент на локално, регионално, европско и светско ниво, базиран на интерагенциска и меѓународна соработка помеѓу цивилната и воената компонента на системот за управување со кризи.

Во последните години серијата природни непогоди и сериозни безбедносни ризици и закани предизвикани од човекот и друг фактор, од политички и од хуманитарен карактер, како и последната вонредна состојба требаше да ги зближат заедниците, државите и релевантните организации во рамките на меѓународната заедница да пристапат посериозно во градењето пристап и во креирањето капацитети за справување, а сè во рамките на активностите поврзани со превенцијата (подготвеноста), справувањето, обновата и управувањето со кризите.

СТОЛБ 1

КОНСОЛИДИРАЊЕ НА РЕСУРСИТЕ

СТОЛБ 2

АЖУРИРАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСНАТА ПОЛИТИКА

СТОЛБ 3

КООРДИНАЦИЈА

СТОЛБ 4

ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈА

Преку оваа анализа се утврдија критични области во безбедносниот систем на Република Северна Македонија во кои се потребни итни промени, донесување нова законска регулатива, меѓу другото, и во делот на кризниот менаџмент и заштита и спасување. Преку итни промени во безбедносниот систем треба да се дојде до решенија за

градење поефикасен безбедносен систем каде интегрален дел е управувањето со кризи и заштитата и спасување во Република Северна Македонија и, секако, креирање соодветна безбедносна политика за превенција, рано предупредување и навремена процена на ризици и закани и целосна координација на сите институции. Безбедносниот систем на Република Северна Македонија во своите задачи треба да ја има превенцијата во контекст на намалувањето на ризиците од катастрофи и обединување на превентивните активности на сите институции кои се инволвирани со системот за управување со кризи и системот за заштита и спасување.

Во претстојниот период се препорачува да се преземат следните мерки и активности со цел да се надминат констатираните слабости во менаџирањето на вонредната состојба поради пандемијата.

- › Потреба од донесување Закон за вонредна состојба и Закон за воена состојба.
- › Обезбедување законска контрола и следење на примената на уредбите со законска сила од страна на Претседателот на државата со јасно утврдување на неговата улога и место во време во кризна, вонредна и воена состојба кога не може да се состане Собранието на државата со цел гарантирање на бицефалната власт во земјата утврдена во Уставот. На пример, за време на вонредна состојба законите пред да се објават во Службен весник да се потпишат од страна на Претседателот на државата.
- › Предлог за воспоставување систем за интегрална безбедност преку донесување закон за интегрална безбедност со цел обезбедување подобра координација на безбедносните институции во услови на кризна, вонредна и воена состојба преку посебен потпретседател на Владата задолжен за координација на безбедносните институции, агенции и др. и креирање јавни безбедносни политики.
- › Обединување на Центарот за управување со кризи и Дирекцијата за заштита и спасување во една заедничка институција Агенција или посебно Министерство за управување со кризи. Воедно, јасна е потребата од донесување нов сет закони за превенција на цивилни ризици и опасности и рано предупредување, справување и надминување на последици од цивилни несреќи и катастрофи.
- › Разгледување на можноста за зајакнување на местото и улогата на Советот за национална безбедност на РСМ под надлежност на Претседателот на државата.
- › Воспоставување постојан систем за прием на странска помош во услови на кризна, вонредна и воена состојба и негово правно прецизирање.
- › Потреба од посебна субординација меѓу АРМ и МВР во услови на кризна, вонредна и воена состојба и воспоставување систем на заедничка команда и размена на информации.
- › Поголема вклученост и јасно законско дорегулирање на работата на Агенцијата за национална безбедност во услови на кризна, вонредна и воена состојба.
- › Создавање целосна цивилна и демократска контрола на следењето на комуникации во кризна, вонредна и воена состојба.
- › Подготовка на посебна подзаконска регулатива за физичката безбедност и здравјето на носителите на јавни услови во кризна, вонредна и воена состојба.
- › Давање јасни поголеми надлежности за местото и улогата на локалната самоуправа во услови на криза, кризна состојба, вонредна и воена состојба, со цел да се воспостави прецизен механизам на соработка со централните власти.

- › Донесување посебна методологија за регулирање на потребата и начинот на спроведување на ограничувањата на движењето на граѓаните преку т.н. полициски час.
  - › Воспоставување заеднички систем на рано предупредување, планирање на ресурсите и единствена државна заедничка процена на ризиците и заканите по безбедноста.
  - › Секторот за приватно обезбедување потребно е да го најде своето поголемо место и улога во кризна, вонредна и воена состојба и градење на концептот на јавно-приватно партнерство.
- › Воспоставување систем на рано предупредување;
  - › Координација,
  - › Навремен одговор на терен;
  - › Вклучување на сите институции од безбедносниот систем;
  - › Професионализација;
  - › Промени во системот за кризен менаџмент;
  - › Донесување Закон за вонредна и воена состојба;

Проектот на Фондацијата Конрад Аденауер и Факултетот за безбедност – Скопје одговори на прашањата за кои постои интерес во научната и општествената јавност од предизвикување и начинот на справување со последната пандемија, опасности и ризици во Република Северна Македонија. Справувањето на државата со пандемијата се одвива врз основа на расположливите ресурси, капацитети и можности и преку примена на ад хок решенија на координација и преземање мерки кои ја наметнаа потребата од потребната трансформација на безбедносниот систем во делот на функционирањето на кризна и вонредна состојба да биде една од првите задачи на новиот парламентарен состав, со цел да се утврди јасна законска и нормативна рамка во функција на:

- › Доизградба на системот за рано предупредување;
- › Изградба на механизам за брза и ефикасна превенција;
- › Рационална и ефикасна употреба на ресурсите, ажурирање на безбедносните ризици, закани и политики и градење безбедносна култура кај граѓаните и институциите и на крајот создавање услови за обезбедување навремен одговор од локалните власти.

2

Случајот со Бугарија

Случајот со Бугарија

Модел и начини за справување со пандемијата на институциите во Бугарија

Откако Ковид-19 стана значаен проблем во меѓународната агенда, и откако се увиде дека Бугарија порано или подоцна ќе мора да се соочи со него, по налог на премиерот, се воспостави Националниот оперативен штаб (НОШ, 26.2.2020) кој е одговорен за организирање и координација на дејствијата на надлежните државни органи во врска со прогласената, од страна на Светската здравствена организација, вонредна состојба за јавното здравје со меѓународно значење во врска со Ковид-19 (заразна болест предизвикана од коронавирус 2019-нКоВ).

Со него раководи генерал-мајор професор д-р Венцислав Мутафчијски, декан на Воено-медицинската академија; а негови членови се: полковник вонреден професор д-р Димо Илиев Димов, раководител на Одделот за ургентна медицина при Воено-медицинската академија; главен комесар Георги Арабаџиев, заменик генерален секретар на Министерството за внатрешни работи; главен комесар Светлан Кичиков, директор на Генералниот директорат за гранична полиција на МВР; Бојко Христов, раководител на Одделот за управување со кризи во Дирекцијата на центарот за состојби при Министерството за надворешни работи; професор д-р Тодор Кантарџиев, директор на Националниот центар за заразни и паразитски болести; вонреден професор д-р Ангел Кунчев, главен државен здравствен инспектор. И покрај поддршката за овој чин, фактот дека НОШ не вклучува специјалист за заразни болести, предизвика силни критики.

На 8 март 2020 година беа регистрирани првите два позитивни пациенти. Националното собрание на предлог на Советот на министри и врз основа на чл. 84 точка 12 од Уставот на Република Бугарија и во врска со растечката пандемија на Ковид-19, одлучи како што следува:

- › Прогласува вонредна состојба на целата територија на Република Бугарија, од 13 март 2020 до 13 април 2020 година.
- › Го упатува Советот на министри да ги преземе сите неопходни мерки за управување со вонредната состојба во врска со пандемијата Ковид-19 и во согласност со чл. 57 став 3 од Уставот на Република Бугарија.

Вонредната состојба беше непозната за Бугарите уште од Втората светска војна. Како термин, „вонредна состојба“ е израз во политичката филозофија уште од почетокот на 20 век, и се поврзува со пропаѓањето на уставниот поредок и враќањето во состојба на анархија. Според Стефан Попов, изразот е премногу нејасен од уставна гледна точка.

На прво место, тој се користи во Поглавје 2, од Повелбата за права, член 57 (3). Во овој дел, Уставот предвидува дека во „воена или друга вонредна состојба“ граѓанските права можат да бидат ограничени со закон.

Второ, терминот „вонредна состојба“ се користи во врска со режимот на Националното собрание. Мандатот на состанокот според правилото 65 (3) може да се продолжи под одредени услови. Повторно е дадена комбинација „воена или друга вонредна состојба“.

Трето, најважната изјава од гледна точка на влегување во „вонредна состојба“ е член 84 (2). Тој предвидува дека Националното собрание ја прогласува, повторно во комбинација со „воена или друга вонредна состојба“, на предлог на Советот на министри.

Четврто, во членот 100 (5) се вели дека Претседателот може да прогласи „воена или друга вонредна состојба“ ако Националното собрание не заседава, но Собранието се свикува

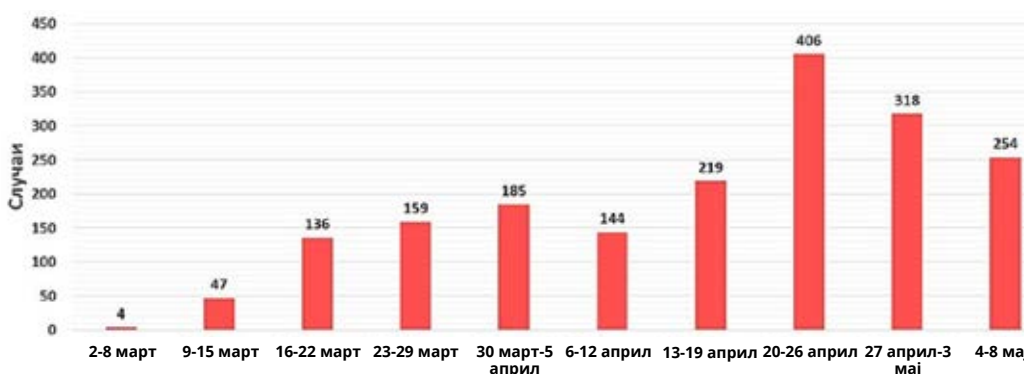
„веднаш“ да донесе одлука за одлуката на Претседателот.

Овој преглед покажува дека „вонредната состојба“ е широка метафора и нема јасно значење.¹¹ И покрај недостатокот на теоретска и уставна јасност и ангажман на активисти од невладини организации за човекови права,

вонредната состојба не предизвика голем судир во бугарското општество.

Навреме преземените мерки ја забавија болеста и му дадоа можност на здравствениот систем да се подготви за пандемијата. Во тој момент, Бугарија беше една од земјите на ЕУ која успешно се справи со болеста.

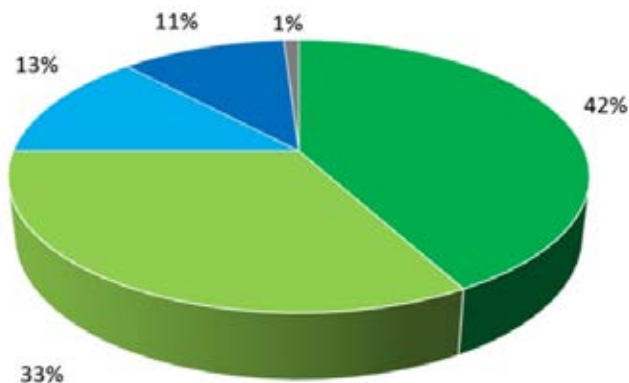
Табела 1. Број на Ковид-19 случаи по недели (2-8.03 – 4-8.05)

Во принцип, Бугарите ги почитуваат мерките веројатно поради стравот што го почувствуваат од Ковид-19 – на крајот на април 68 % се изјасниле така.

Табела 2. Евалуација на ефективност на бугарската влада во справувањето со Ковид-19

Теза:
Сметам дека бугарската влада добро се справува со корона кризата

■ Целосно се согласувам   ■ До некаде се согласувам   ■ Во голем дел не се согласувам
■ Воопшто не се согласувам   ■ Не знам

11 Стефан Попов. Метафората „извънредно положение“. Докъде може да стигне вѐвжедането на нешто, което е неясно какво, Свободна Европа, април 23, 2020. <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30566237.html>

Овие податоци се од анкетата за испитување на јавното мислење од април. Два месеца подоцна, сликата е сосема поинаква. 59 % од Бугарите сметаат дека заканата е пренагласена. Стравот од коронавирус постепено се намалуваше од април. На почетокот на јуни, повеќето Бугари веруваа дека ситуацијата со коронавирусот е веќе под контрола. Истовремено, Бугарите се убедиле дека одговорноста за здравствените решенија е лична (84 %), а не на државата (10 % имаат тенденција да ја пренесат одговорноста на државата). Поддршката за владата поради ситуацијата останува на нивото од април – 77 %.

постепено покажаа дека Бугарите се длабоко преокупирани со нивната економска состојба. Од социолозите се регистрирани два главни резултати од вонредната состојба – осиромашување на финансиските резерви и девалвација на рестриктивните мерки. Ова го покажуваат податоците од социолошката анкета на АФИС, спроведена помеѓу 7 и 12 мај кај 1.000 полнолетни Бугари. 59 % од испитаниците велат дека нивниот приход е намален поради вонредната состојба. За 24 % од нив, приходите им се преполовени, и повеќе. За 38 %, приходите останале исти како порано.

Анкетите за испитување на јавното мислење врз приходите

Табела 3. Влијанието на вонредната состојба

Што е со новата нормалност? 35 % од испитаниците очекуваат животот во земјата да се врати во нормала за неколку месеци, 11 % се оптимисти и веруваат дека тоа ќе се случи за еден месец, а според 27 % од луѓето, ќе биде потребно подолго време за нормализирање на состојбата.¹²

Според прогнозата на Организацијата за економска соработка и развој во 2020 година,

Бугарија се соочува со најсериозна контракција на економијата од крајот на 90-тите години на минатиот век. Доколку епидемијата со коронавирусот заврши до крајот на летото, контракцијата ќе биде 7,1 % и ова е позитивно сценарио. Во случај тоа да не се случи за неколку недели и да дојде до втор бран на инфекција на есен, економијата ќе потоне за 8 % оваа година и за уште 0,3 % следната година. Невработеноста ќе се дуплира на 8 % до крајот

12 Елиана Димитрова. АФИС: 59% от българите са с по-ниски доходи заради извънредното положение БНТ, 14.05.2020. <https://bntnews.bg/news/afis-59-ot-balgarite-sa-s-po-niski-dohodi-zaradi-izvanrednoto-polozhenie-1054515news.html>

на 2020 година, а „брзото закрепнување не изгледа веројатно со оглед на континуираните мерки за социјално дистанцирање, недоволно заштитените домаќинства од кризата, постојаната несигурност и слабата побарувачка за бугарски производи и услуги во странство, особено во Европа“.

Под притисок на бизнис-секторот, преземените мерки беа омекнати. Ова имаше позитивно влијание врз бизнисите, но негативно врз здравствената криза, додека бројот на заразени со Ковид-19 нагло се зголеми.

Табела 4. Случаи со коронавирус во ЕУ (април-јуни)

Потврдени случаи на КОВИД-19 во Европската Унија во второто тримесечје (случаи на популација од 1.000.000 жители)			
Земја	Април	Мај	Јуни
Европска Унија	1398	444	266
Словачка	189	23	27
Латвија	244	110	28
Унгарија	236	114	29
Кипар	487	78	45
Грција	123	31	47
Литванија	312	107	52
Словенија	302	21	61
Финска	646	336	64
Естонија	712	136	90
Ирска	3519	887	98
Австрија	585	142	115
Малта	670	347	118
Италија	1648	456	126
Хрватска	295	41	129

Земја	Април	Мај	Јуни
Европска Унија	1398	444	266
Германија	1089	244	147
Данска	1087	434	190
Франција	1187	340	200
Шпанија	3067	1009	210
Холандија	1559	416	224
Чешка	408	148	251
Белгија	3084	851	263
Полска	279	288	280
БУГАРИЈА	159	145	356
Романија	520	365	401
Луксембург	2566	374	449
Португалија	1690	768	946
Шведска	1671	1723	3017

Source: Цветозар Томов. Бяхме втори по успех срещу вируса, паднахме на 22 място. 24 часа, 3.7-2020. https://m.24chasa.bg/mnenia/article/8769541?fbclid=IwAR2cF_M63K7DxReUPUsqN6tFfErT73h2dJYBhsBVc8-cTBOg-pWy20GfqQ

По два месеца, вонредната состојба беше заменета со вонредна епидемиска состојба, кога беа откажани некои мерки, а други останаа.

чекор по откажувањето на вонредната состојба.

- › Омекнувањето на кризните мерки беше предвремено и доведе до нов пораст во епидемијата.

Процена:

- › Раните мерки треба да се оценат како позитивен чекор.
- › Тие му дадоа можност на здравствениот систем да се подготви за предизвикот со Ковид-19.
- › И покрај некои правни нејаснотии, вонредната состојба одигра позитивна улога во стратегијата против пандемијата.
- › Вонредната епидемиска состојба беше логичен

Препораки:

- › Да се зголеми контролата врз постојните мерки.
- › Да се продолжи со развој на кампања за кревање на јавната свест за превенцијата.
- › Да се посвети посебно внимание на некои ранливи ризични групи кои не се склони да ги следат мерките за превенција.

Регионална соработка и меѓународна поддршка од ЕУ и НАТО за Бугарија и процена на регионалната соработка

Времето на вонредна состојба беше време на засилена дипломатска активност.

Во рамките на регионалната соработка се одржа видеоконференција на министрите за надворешни работи од Грција, Романија, Словенија, Република Северна Македонија, Албанија, Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Косово. Таа беше организирана по иницијатива на грчкиот министер за надворешни работи, Никос Дендијас, и министерот за надворешни работи на Република Северна Македонија, Никола Димитров. Главна тема беа социо-економските последици од пандемијата на Балканот и мерките за нивно надминување.

Екатерина Захаријева, министер за надворешни работи на Бугарија, изразувајќи го ставот на Владата, рече: „Една од најважните лекции од пандемијата со корона вирусот е дека ни е потребна поголема соработка меѓу земјите од регионот, како и меѓу нив и Европската Унија. Во последните месеци докажавме дека Западен Балкан е дел од Европа, видовме многу примери на соработка од обете страни“.

Резултатите од состанокот беа следниве:

- › Декларација со која се потврдува стратешкото партнерство помеѓу ЕУ и земјите од Западен Балкан и се истакнува заедничката акција за решавање на ефектите од Ковид-19 во сектори како здравство, транспорт и туризам.
- › Согласноста дека враќањето на сообраќајниот транспорт, отворањето граници и укинувањето на мерките треба да се дел од постепен и координиран процес.
- › Во однос на здравствениот сектор, министрите за надворешни работи се согласија за засилена соработка, со воспоставување регионална мрежа на здравствени установи кои ќе работат заедно за лекување пациенти, како и безбедно продолжување на туризмот, што е важно за

економиите во регионот.

- › Во однос на транспортот, во декларацијата се вели дека „зелените коридори“ што ги поврзуваат ЕУ и Западен Балкан мора да останат „зелени“ во посткризниот период, за што е неопходно да се отстранат сите непотребни бариери од административна и инфраструктурна природа, кои влијаат на протокот на стоки и патници.
- › Министрите за надворешни работи, исто така, ја потврдија клучната важност на добрососедските односи за европската перспектива на земјите од Западен Балкан.

Друг важен настан беше квадрипартитната средба помеѓу Бугарија, Грција, Романија и Србија (19 мај 2020 година, онлајн).

Бугарскиот премиер, заедно со претседателот на Србија, Александар Вучиќ, премиерите на Грција, Киријакос Мицотакис, и Романија, Лудовик Орбан, разговараа за олеснување на патните мерки за граѓаните од секоја од четирите држави во другите три држави за време на Ковид-19 пандемијата.

Целта е да се создадат услови за патување и обновување на туризмот меѓу граѓаните на четирите држави без да се наметне 14-дневен карантин, но во исто време да се почитуваат сите хигиенски мерки за безбедност и одвраќање на корона вирусот.

„Она што се договоривме со Грција е дека од 1 јуни ќе бидеме во можност да ослободиме деловни, семејни врски, дипломатски, хуманитарни и транспортни односи без карантин“, рече Борисов. Тој додаде дека Софија ќе го потпише истиот договор со Белград.

Исто така, од 25 јуни ќе биде укинат и задолжителниот карантин за возачите на стоки што влегуваат во Бугарија. Покрај соседните земји, во тек се разговори за укинување на карантинот со Германија и Австрија, додаде премиерот.

Се појавија и други форми на регионална соработка. Јас би сакал да ги споменам следните:

- › Во неколку хуманитарни операции, Бугарија го поддржа транзитот и репатријацијата на граѓаните на ЕУ и на граѓаните на Србија, Република Северна Македонија и Црна Гора.
- › На барање на српскиот претседател, Александар Вучиќ, на 18 мај се одржа телефонски разговор со премиерот Бојко Борисов, соопшти Кабинетот на Вучиќ, објави БГНЕС. Двајцата зборуваа за олеснување на граничниот режим, а особено за туристичката сезона по пандемијата од корона вирусот.
- › Од 1 јуни карантинот за патување меѓу Бугарија, Грција и Србија е укинат.

На полето на регионалната соработка на ЕУ, веројатно најважниот настан беше средбата помеѓу ЕУ и земјите од Западен Балкан во Загреб (6 мај 2020 година). Самитот ЕУ-Западен

Балкан се одржа на 6 мај 2020 година преку видеоконференција поради пандемијата со Ковид-19. На средбата присуствуваа:

- › шефови на држави или влади од земјите членки на ЕУ, лидерите на шесте партнери на Западен Балкан: Албанија, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора, Република Северна Македонија и Косово.
- › Претседателот на Европскиот совет, Чарлс Мишел, претседаваше со состанокот.
- › Претседателот на Европската комисија, Урсула фон дер Лејен, Андреј Пленковиќ, премиер на Хрватска, која моментално претседава со Советот, Јосеп Борел, високиот претставник за надворешни работи и безбедносна политика, Дејвид Сасоли, претседател на Европскиот парламент, претставници на Европската банка за обнова и развој, Светската банка, Европската инвестициска банка и Советот за регионална соработка.

ЕУ и Западен Балкан заедно се борат против корона вирусот и ефектите од пандемијата. ЕУ активно ги поддржува напорите за борба против појава на корона вирус и влијанието што го има врз општествата и економиите, додека партнерите од Западен Балкан дадоа значајна поддршка на ЕУ за време на пандемијата:

- › Финансиска помош: ЕУ мобилизираше пакет од над 3,3 милијарди евра во корист на Западен Балкан;
- › Поддршка на здравствениот сектор;
- › Поддршка за општествено и економско закрепнување и обезбедување помош преку Европската инвестициска банка, како и

макрофинансиска помош;

- › Соработка и координација во форма на набавка и неограничен проток на заштитна лична опрема, обезбедување брз проток на основните производи преку зелените ленти што ги поврзуваат ЕУ и Западен Балкан, снабдување од страна на ЕУ на материјал за проверка на правилното функционирање на тестовите за корона вирус во Западен Балкан, како и тесна соработка со релевантни здравствени тела;
- › Справување со дезинформации и други хибридни активности, кои потекнуваат особено од трети државни актери кои сакаат да ја поткопаат европската перспектива на регионот.

Со цел да се надмине здравствената криза со корона вирусот, преземени се следните чекори:

- › ЕУ достави пакет за непосредна поддршка од 38 милиони евра за здравствениот сектор на Западен Балкан за набавка на медицинска опрема, како што се маски, вентилатори, визири и комплети за тестирање.
- › ЕУ испорача бесплатен контролен материјал, развиен од Заедничкиот истражувачки центар на ЕУ, на партнерите од Западен Балкан, за да се овозможи проверка на точноста на тестовите за корона вирус.
- › ЕУ го отвори Заедничкиот договор за набавки на партнерите од Западен Балкан за купување опрема за лична заштита.
- › Преку механизмот за цивилна заштита на ЕУ, земјите членки на ЕУ им помогнаа на партнерите од Западен Балкан да обезбедат опрема и помош за репатријација на граѓаните кои беа заглавени во странство.
- › ЕУ го вклучи Западен Балкан во размената на информации за рано предупредување и одговор на корона вирусот, под водство на Европскиот центар за превенција и контрола на болести.
- › ЕУ го ослободи Западен Балкан од одобреност за извоз за маски и друга лична заштитна опрема, со тоа што ова е единствениот регион надвор од Европската економска област што прима ваков повластен третман.
- › ЕУ брзо им обезбеди на ранливите индивидуи, како, на пример, Ромите, пакувања со основни намирници и хигиенски средства и ќе продолжи да ги поддржува старите лица, децата, жртвите на семејно насилство, малцинствата и мигрантите со цел да ја надминат кризата.

Што се однесува до животниот век на бизнисите од Западен Балкан, би го кажала следното: ЕУ обезбедува 455 милиони евра за да осигура опстанок на краток рок, и закрепнување на бизнисите од приватниот сектор на среден рок. Ова финансирање ќе биде канализирано преку 70 локални банки во регионот за да им помогне на малите и средни претпријатија да добијат

пофлексибилни услови за отплата или полесен пристап до нови заеми, и да им овозможат на претприемачите да се справат со непосредните ефекти од кризата, а потоа и да напредуваат. Преку Европската инвестициска банка (ЕИБ), ЕУ, исто така, обезбедува 1,7 милијарди евра за дополнителни заеми за инвестиции во јавниот сектор, а потоа и кредит за претпријатијата, за да помогне во заштитата на работните места за многу луѓе кои работат во малите и средни претпријатија во регионот.

Вонредната виртуелна средба на шефовите на влади на ЦЕИ (15 мај 2020 година) заврши со заедничка изјава за солидарност и соработка на земјите членки на ЦЕИ, во пресрет на предизвиците што ги носи новата болест предизвикана од корона вирусот Ковид-19.

НАТО, исто така, го поддржа регионот во борбата против Ковид-19. Според Јенс Столтенберг, генерален секретар на НАТО:

- › Опрема и воена сила на НАТО се мобилизирани за борба против пандемијата со корона вирусот.
- › Стратешкото воздухопловство на Алијансата

изврши клучни испораки до земјите партнери, вклучително и Бугарија, Литванија, Полска и Романија.

- › Американските трупи во Европа се насочени кон поддршка на заедничките напори на НАТО.
- › Ние работиме и на воведување иновативни решенија, вклучително и производство на респиратори и маски за дишење со помош на 3Д печатачи, како и воздушен транспорт на пациенти.

Процена:

- › И покрај одредено задоцнување, ЕУ брзо покажа дека е единствениот играч што може да им помогне на своите членки и на Западен Балкан.
- › И покрај тоа што покажаа одредена солидарност со намера дипломатијата со

маските да се користи за свои цели, Русија, Кина и Куба наскоро се покажаа неспособни и неподготвени да овозможат поголема поддршка за земјите на ЕУ и Западен Балкан.

- › Анимираната дипломатска активност помогна да се донесат важни одлуки за иднината на регионот.
- › Присуството на НАТО беше многу послабо, но, сепак, беше корисно.

Препораки:

- › Да се зголеми регионалната соработка во справувањето со пандемијата.
- › Да му се објасни на населението какви мерки се преземаат од страна на ЕУ и НАТО со цел да се поддржат регионалните напори.
- › Подобрно да се координира регионалната соработка преку воспоставување конкретни механизми и алатки.

Работење на системот за управување со кризи и системот на државна безбедност

Од семантичка гледна точка, зборот „криза“ потекнува од античкиот хеленски збор „кринеин“ што значи „да се одлучи“. Самото значење на зборот покажува дека се однесува на настан во кој мора да се донесе одлука.

Според различни експерти за управување со кризи, терминот „управување со кризи“ може да се дефинира како посебни мерки преземени за решавање на проблемите предизвикани од криза.

Ковид-19 создаде криза непозната за човештвото во минатиот век. Никој не знае колку ќе трае пандемијата и колку длабока ќе биде кризата, и за институциите и за економиите. Ова отвори неколку прашања за подготвеноста на државите за ефикасно управување со кризата во ваков обем и осигура безбедност за сите луѓе, и сите членови на општеството.

Бугарија не е исклучок. Пандемијата со Ковид-19 предизвика невидена криза што ќе има трајни последици за државата и општеството. Ќе има значајни импликации врз системот за национална безбедност, со тоа што ќе повлијае на неговата стратешка, концептуална, доктринска и правна рамка, како и институциите и механизмите за интеракција меѓу нив.

Според поранешниот премиер, Иван Костов, пандемијата им нанесува штета на животите на луѓето, здравјето и работоспособноста и создава висок ризик од преоптоварување на здравствениот систем, како резултат на неможноста да се згрижат огромен број на луѓе кои имаат потреба и немањето ресурси

за лекување. Самите мерки за борба против ширењето на пандемијата исклучуваат значителен дел од демократските институции, и ги ограничуваат правата и слободите на граѓаните. Општеството станува атомизирано, престанува да ги контролира властите, политичкото раководство станува многу ранливо од какви било ризици. Вонредната состојба, карантинот и социјалната изолација ги затвораат активностите на значајни економски сектори, ја намалуваат понудата и побарувачката, ја зголемуваат невработеноста, ги амортизираат капиталните средства и недвижностите и ги намалуваат приходите. Контекстот ја исцртува несигурноста за животот и здравјето на бугарските граѓани и на тој начин претставува закана за националната безбедност.¹³

Очигледно треба да живееме заедно со коронавирусот. Прашањето е: како да се реорганизираат нашите секојдневни животи, така што кризите предизвикани од пандемијата да не ја загрозат безбедноста на нашето постоење и на државата. Кои се факторите што во оваа комплицирана ситуација влијаат врз безбедноста во земјата, па оттука и нашата лична безбедност?

Пред да одговорам на ова прашање, ќе направам неколку мали забелешки.

Она што се случи покажа дека никој во Бугарија не бил подготвен за ваква ситуација. Ако ја погледнеме Националната стратегија за безбедност од 2011 година, ќе видиме дека таму, покрај миграцијата, и засилените терористички бранови, се зборува и за глобални пандемии. Всушност, некаде по

13 Иван Костов. Пандемијата – фази и изходи. Медиапул, 8 април 2020, <https://www.mediapool.bg/pandemiyata---fazi-izhodi-news305901.html>

усвојувањето на оваа Стратегија, со што таа станува закон, специјалните служби, најверојатно, поради тоа што се обврзани, направија стратешки и тактички планови. Начинот на кој целата влада започна да дејствува покажува дека не ја надминала фазата на планирање. Постојат неколку закони, вклучително и Законот за делување при катастрофи и несреќи, кои ги опишуваат чекорите што треба да се преземат во вакви случаи. Владата остави впечаток дека не го познава овој Закон и неколку сродни закони, па предложи комплетно нови форми наменети за управување и следење на ситуацијата, како што е Националниот оперативен штаб, кој, всушност, има чисто советодавен глас.

Во продолжение, ќе го поделам текстот од овој сегмент на три дела:

- › Бугарскиот безбедносен систем и влијанието на пандемијата врз него
- › Стратешко управување со комуникација
- › Отпорност.

Бугарскиот безбедносен систем и влијанието на пандемијата врз него.

Без сомнение, оваа криза ќе влијае на бугарскиот безбедносен систем и јавните политики на ова поле. Ако се научат лекциите, искуството од оваа пандемија треба да влијае на стратешката култура на институциите, длабоко и трајно да го смени нивниот начин на размислување, а оттаму и нивното функционирање. Епидемиите и пандемиите сега мора да се сметаат како целосно реални кризи што можат да се појават ненадејно, овде и сега, а не само како чисто хипотетички феномени ставени под претпоставка во стратешките документи, заради потребата од теоретска ширина и академска содржина.

Според бугарскиот експерт за безбедност, Михаил Најденов, на ова ниво, Бугарија сè уште ја има минималната неопходна стратешка концептуална рамка, во однос на ажурираната Национална стратегија за безбедност (2018), која ги зема предвид ризиците од епидемии и заразни болести. Во областа на здравството, утврдени се специфични цели, вклучително и „подобрување на системот за заштита на земјата од увоз на инфекции со висок епидемски потенцијал“. Сепак, со оглед на тековната криза, неопходно е во новата стратегија за национална безбедност здравствената заштита да се преобрази во посебна безбедносна политика (која сега е вклучена во делот за политика за социјално осигурување) со развивање на пандемските и епидемските прашања, и нивните противдејствија. Покрај тоа, делот за „Управување со кризи“ треба, исто така, да се развива во насока на управување со здравствената криза. И на крај, заштитата на јавното здравство треба да премине од категоријата „Други важни национални интереси“, како што е во актуелниот документ, до првата и највисоката категорија на „витални интереси“.¹⁴

Тековната криза е одлична можност за ажурирање на Уставот и правната рамка во однос на различните услови. Сегашниот Устав разликува само состојба на мир, војна, или „друга вонредна состојба“. Кризата со коронавирусот се управува преку таканаречената вонредна состојба, за која беа потребни дополнителни законски иницијативи, за што беше потребно време и напор. Ова е далеку од најдобриот можен одговор на ваквата криза. Наместо тоа, доколку Бугарија воведеше модерен концепт на ескалација во согласност со стандардите на НАТО, со јасно

14 Михайли Најденов. Кризата со COVID-19 – „перфектната буря“ или шанс за националната сигурност. *Bulgaria analitica*, 4 May 2020, <https://bulgariaanalytica.org/2020/05/04/crizata-s-co-vid-19-perfektnata-buria-ili-ans-za-nacionalnata-sigurnost/>

регулирани четири главни состојби – мир, растечки тензии, криза и војна, институциите ќе можеа да реагираат побрзо и поефикасно. Во овој случај, пандемијата со Ковид-19 би се категоризирала како криза, поточно здравствена криза, со епидемиолошки водечки елемент. Во присуство на јасно и сеопфатно регулирани овластувања на институциите и детални процедури и механизми за интеракција меѓу нив, одговорот може да биде уште побрз и поефикасен.

Генералниот секретар на НАТО, Јенс Столтенберг, веќе јасно стави до знаење дека не смееме да дозволиме здравствената криза да ескалира во безбедносна криза. Коронавирусот ги инфицира луѓето, но не ги уништува безбедносните предвизици. Ниту, пак, ги откажува или ублажува. Напротив, ги комплицира, барем со отворање нови можности за хибридни кампањи против нас. И не само тоа. Истовремено, сепак, може да се отворат нови можности за соработка во рамките на НАТО и ЕУ, вклучително и во областа на военото медицинско осигурување. Бугарија мора да биде подготвена за ова.

Стратешко управување со комуникација.

Треба да се напомене дека уште од самиот почеток на кризата, Бугарите ги прифатија информациите како веродостојни главно поради личната харизма на премиерот – за разлика од лидерите на другите земји, тој никогаш не избега и за време на целата вонредна состојба се соочуваше со луѓето. Прилично долго време тој се појавуваше заедно со членовите на НОШ секое утро, одговарајќи на прашањата на новинарите, дури и кога беа отворено провокативни. Истовремено, шефот на НОШ, генерал Мутафчијски, цело време презентираше стручни и компетентни информации за развојот на Ковид-19 во Бугарија и другите земји. Учеството на сите членови на НОШ создаде ситуација во која за сите прашања можеше да се добие вистинскиот одговор од вистинската личност.

Сепак, овој комуникациски модел ги исцрпи своите можности. Ако погледнеме од блиску, ќе увидиме дека уште од самиот почеток беше малку хаотичен. Веројатно за да осигура медиумска удобност, господинот Борисов повика на создавање друго тело на научници, кое имаше длабоко спротивставена позиција, а кое, исто така, беше извор на информации за пошироката јавност. Кога НОШ повикуваше за почитување на кризните мерки, другиот тренд, застапуван од вонредниот професор Мангаров, повикуваше на групен имунитет и спроведување на шведскиот модел во Бугарија, без да се земе предвид дека бугарската здравствена заштита ниту располага со ресурсите кои ги има Шведска, ниту Бугарите ја имаат културата на шведските граѓани.

Имаше едно суштинско мислење кое требаше да биде, но, не беше, добро објаснето: дека во услови на ограничени ресурси во Бугарија, единствената вистинска стратегија е административни ограничувања и изолација за релативно долг временски период. Стратегијата не е ниту привлечна, ниту штетна; но е единствена ефективна стратегија според условите во земјата.

Недоволното разбирање на овој фундаментален, но слабо објаснет факт го поттикна протестот на луѓето против наметнатите мерки. Со доаѓањето на пролетта и летото, луѓето станаа нетрпеливи да се вратат на вообичаените модели на комуникација и интеракција. Иако беше објаснето повеќе од еднаш дека треба да се почитуваат ЗД правилата – дисциплина, дистанца и дезинфекција – не сите заедници беа склониле кон тоа.

Овие специфични ставови беа силно поддржани од страна на некои јавни личности кои тврдеа дека пандемијата не постои и дека вонредната состојба е прогласена од владата со единствена цел да се воспостават механизми на контрола и страв.

На протестот се приклучија и бугарските бизниси за рекреација и одмор. Како резултат, владата не беше во можност да се спротивстави на притисокот и целосно ги откажа ограничувањата, оставајќи сè на свеста на граѓаните.

На овој начин, изложени на противречни пораки од страна на институциите, медиумите и лидерите кои го креираат јавното мислење беа прилично дезориентирани, што како резултат ја намали мотивацијата за превенција.

Хаосот во кризната комуникација за време на пандемијата со Ковид-19, како и во самото управување со кризи, доаѓа, пред сè, од непочитување на законот. Премиерот тврди дека апсолутно сите одлуки ги донесува Советот на министри, а Националниот кризен штаб за корона вирус може да понуди само идеи. Сепак, Законот за заштита од катастрофи не кажува такво нешто. Премиерот Борисов повеќе пати пред медиумите изјави дека сите одлуки во пандеиската криза ги донесува Советот на министри, како и лично тој, а Националниот оперативен штаб само советува и дава предлози. Оваа изјава е најјасен пример за кршење на законот. Според Законот за заштита од катастрофи, „Националниот штаб ги извршува следниве главни активности: одлучува за потребниот обем на обезбедување ресурси за спасување и итни обновувања за итни случаи за да се спречат, ограничат и елиминираат последиците од катастрофата и да се поддржи погодената популација“ (член 62а став 6 точка 2). Од своја страна, „Советот на министри: го спроведува општото управување со заштитата од катастрофи“ (член 62 став 2 точка 1). Ова значи дека Советот на министри не е надлежен да одлучува за конкретни активности и мерки. Одлуките за мерките, како, на пример, дозвола за одење во храмови за Велигден, се оставени на штабот.

Второ, се создаде впечаток дека владата нема план за вонредни состојби, туку дејствува хаотично, во неколку насоки, без никаква намера и цел.

Трето, меѓуинституционалната комуникација не беше ефективна, како што се чини, комуникациските канали не беа воспоставени или беа преоптоварени, а ова често кулминираше со недостиг на координација.

Освен тоа, некои од многу позитивните мерки не беа добро објаснети, и поради тоа не ја добија поддршката што ја заслужуваат.

Отпорност. Кризата со Ковид-19 покажа дека се направени премногу скромни напори за да се развие и да се спроведе концептот на отпорност во Бугарија. Нашироко е прифатено дека денес клучна идејна иновација е откривањето, или можеби повторното откривање на отпорноста, како основен принцип на безбедносната политика. Отпорноста во контекст на националната безбедност се однесува на способноста на општествата да се справат со закани и ризици, да се приспособат на нив, и да се опорават од нив доколку се случи напад или одреден настан, без притоа да се изгуби способноста за вршење на основните функции и услуги за членовите на тоа општество. Накратко, отпорноста претставува капацитет за грациозно деградирање под притисок и потоа повторно враќање во првобитна положба. Од оваа гледна точка, отпорноста е прашање на намалување на сопствените слабости. Како што може да се види, отпорноста е поврзана со приспособливоста и флексибилноста на лицата и заедниците. Бугарските експерти за безбедност треба да работат повеќе за да го развијат овој концепт; од своја страна, владата треба да вложи напори за негово спроведување, со тоа што ќе ги мотивира сите главни чинители – институциите, бизнис-секторот и невладините организации.

Практиката на Бугарија покажа дека бугарското општество го нема потребниот сензибилитет за ова прашање. На пример, кога една бугарска приватна компанија склучи договор со Емиратите за заштитни материјали за медицински персонал на прва линија, медиумите наместо да ја поздрават хуманитарната помош, фокусот го ставија

на тоа дека оваа помош е само мал дел од пратката; другиот дел се состоел од кутии со овошје. Не беше јасно зошто ова стана вест на денот, земајќи предвид дека станува збор за приватна зделка, а државата не платила ништо за тоа.

Процена:

- › Општ впечаток е дека Бугарија не е подготвена за ваков предизвик.
- › Уставната и законодавната основа е фрагментирана и слаба.
- › На почетокот на епидемијата, стратешкото управување со комуникацијата се засноваше на личната харизма на лидерите и нивната подготвеност да преземат одговорност за нивните активности.

- › Сепак, овој модел постепено го изгуби потенцијалот.
- › Новиот комуникациски модел во голема мера се покажа неефикасен.
- › Потребен е концепт на отпорност, кој не е добро развиен во Бугарија.

Препораки:

- › Да се преработи уставната и законодавната основа за справување со пандемијата врз основа на нови принципи.
- › Да се следи постоечкото законодавство.
- › Да се проучат слабостите на секој од спроведените модели на комуникација.
- › Подобрo да се развие концептот на отпорност.

Хибридни закани, лажни вести и влијанието на новите владини актери во борбата против пандемијата

Лажните вести, според меѓународната организација „Прв нацрт“, која се бори против оваа појава, се однесуваат на погрешните информации и дезинформациите – и двете застапени во неколку форми.

Извор: Прв нацрт

„Хибридна закана“ е чадор-термин кој опфаќа широк спектар на активности, настани, околности на државни и недржавни актери, кои други државни или недржавни актери

ги сметаат за опасни по нивните потреби, интереси, вредности и проекти (Дејвид Садовски и Џеф Бекер). Тоа е „метафора преку која доаѓаат до израз комплексноста и дилемите поврзани со менувањето на глобалното опкружување“, но, исто така, и феномен што е резултат на конвергенција и меѓусебна поврзаност на различни елементи, кои заедно формираат посложена и мултидимензионална закана (Патрик Павлак). Дефиниција на концептот: хибридни закани се проекти од идентификувана или неидентификувана природа, кои се развиваат и кои дејствуваат во сива зона, кои под одредени услови, може да доведат до уништување на институциите (преку ерозија на довербата и способноста за управување), на заедниците (преку попречување на информиран избор на индивидуално и колективно ниво) и на општеството (преку мешање во националниот процес на одлучување и влијание врз јавното мислење) (Јавор Рајчев).

Во доба кога информациите можат да се

споделат за помалку од една минута, лажните информации брзо се шират. Времињата на страв и неизвесност даваат плодна основа за да растат дезинформациите. Со други зборови, како што вирусот Ковид-19 се шири низ целиот свет, исто така, се шири и една друга болест: лажните вести.

Пандемијата со Ковид-19 е еднакво дефинирана со тоа колку не знаеме, како и колку знаеме. Тој вакуум брзо се пополни со дезинформации. Генералниот секретар на Обединетите нации изјави дека ние доживуваме „пандемија на дезинформации“, шефот на Светската здравствена организација рече дека станува збор за „инфодемии“. Средите борбата против глобалната здравствена закана, се соочуваме со уште еден проблем со теориите на заговор и дезинформациите.

Една од карактеристиките на оваа епоха на пандемија е дека самите влади и политички лидери можат да станат извори на лажни вести. Ќе посочам неколку примери.

На американскиот континент, двата најјасни примери се Доналд Трамп во САД и Хаир Болсонаро во Бразил. Наспроти советите на сопствениот персонал за здравствена заштита, претседателот Доналд Трамп сè уште ги повикува Американците од САД да користат хидроксихлорохин, лек против маларија, за кој нема докази дека е безбеден или ефикасен во лекувањето на Ковид-19. Бразилскиот претседател, Хаир Болсонаро, познат по неговата емулација на Трамп, го прогласи Ковид-19 за едноставен грип што во најдобар случај ќе предизвика течење од носот. Додека Болсонаро тврдеше дека Бразилците „никогаш не фаќаат ништо“, трговците со дрога во Рио де Жанеиро им наредија на жителите што живеат во фавелите да останат дома. За стравот од тоа како вирусот ќе влијае врз најсиромашните, поголема морална заслуга имаа трговците со дрога отколку самиот претседател на Бразил.

Според ЕУ против ДЕЗИНФОРМАЦИЈА, главните лажни вести кои се ширеа за време на пандемијата, се следниве: Американците го

создадоа корона вирусот; ЕУ не се справува со кризата и ќе се распадне; вирусот е напад врз кинеската економија; целата криза е таен план на глобалната елита; 5Г.

Во бугарските медиуми овие лажни вести го добија следниов развој:

- › Корона вирусот е биолошки експеримент. Создаден е во кинеска или американска воена лабораторија и се дистрибуира преку 5Г, и може да зарази кого било преку телефон или компјутер.
- › 5Г технологијата испушта толку многу зрачење што го ослабува човечкиот имунолошки систем и го прави подложен на нова инфекција. Доказ - илјадници птици во Холандија починаа на тест на базната станица на мрежата од петта генерација...
- › Илуминатите, финансирани од Сорос, Ротшилд и Рокфелер, го создадоа корона вирусот во Кина за наметнување на новиот светски поредок...
- › Корона вирусот не е вистински вирус.
- › Сеприсутниот коосновач на „Мајкрософт“, Бил Гејтс, ја измисли технологијата за да ја намали светската популација... Вакцините што се развиваат против корона вирусот се, всушност, чипови што ќе бидат всадени кај луѓето за да бидат контролирани...

Последиците се загрижувачки. Без оглед на тоа што во Бугарија сè уште нема 5Г мрежа, постои голема група на луѓе кои се цврсто против најновата генерација на мобилна мрежа. Аргументите и доказите за поддршка на оваа позиција се извлечени од сомнителни странски извори и веб-страници за лажни вести. Фејсбук страницата на Стоп5Г Бугарија веќе има скоро 80.000 следбеници. Се организираат протести и се прават петиции против инсталација на мрежата кај нас.

Во основа, теориите на заговор поврзани со Ковид-19 се поделени во две групи. Според едни, 5Г може да го потисне имунолошкиот систем со што луѓето ќе бидат поподложни на вирусот. Другите посочуваат дека вирусот некако може да се пренесе преку употреба на

5Г технологија. И двете гледишта се целосно негирани од експерти, кои велат дека идејата за врска помеѓу Ковид-19 и 5Г е биолошки невозможна.

Постојат и други видови дезинформации, кои директно го загрозуваат здравјето на луѓето. На пример, во април во Варна се појавија летоци во кои непознати автори ги повикуваат граѓаните да не се согласуваат со масовните тестирања за Ковид-19, бидејќи ќе бидат заразени со корона вирусот. Со големи букви, анонимните автори пишуваат дека корона вирусот е манипулација со цел да се присилат луѓето да се тестираат за Ковид-19. На тој начин, нивните податоци би се користеле за да се види дали тие се соодветни за донатори на органи. Други летоци појаснуваат, пак, дека преку тестирањата луѓето се заразуваат со Ковид-19. Покрај тоа, граѓаните се повикуваат да не носат маски. Лажните летоци во име на Министерството за здравство беа дистрибуирани од непознати лица. Според жалбите потпишани во име на општината, надлежните сакале да донесат закон за задолжително тестирање на населението (наводно за корона вирус), а тестовите биле намерно заразени со генетскиот материјал на вирусот. Крајната цел на кампањата беше да се убијат некои луѓе.

Русија е еден од главните извори на лажни вести во врска со Ковид-19. Од една страна, ограноците на Кремљ шират дезинформации поврзани со корона вирусот, за да предизвикаат паника меѓу западните (социјални) медиуми и да ја влошуваат состојбата на јавното здравство во европските земји, со тоа што ќе ја зголемат вознемиреноста и недовербата во домашните власти и институции. Ова вклучува наративи за вештачки создаден вирус како биолошко оружје на глобалните елити. Од друга страна, Русија се претставува себеси дека ја има ситуацијата под контрола и се вклучува во отворена „вирусна дипломатија“, на пример, давајќи ѝ медицинска поддршка на Италија. Тука отворено го потенцира успехот на сопствениот автократски систем во борбата против Ковид-19 за разлика од другите

демократски држави.

Европската комисија (ЕК) направи анализа на скоро 80 случаи на неточни или искривени информации за пандемијата со корона вирусот, распространети од официјалните руски медиуми. Сите тие се објавени од платформи и автори блиски до Кремљ. Тие имаат за цел да ги поткопаат единството, авторитетот, солидарноста и вредностите на ЕУ. Мое мислење е дека ги имаме сите причини да кажеме дека приливот на лажни вести е дел од стратегијата за хибридна војна која Русија ја спроведува со цел да предизвика длабок расцеп меѓу земјите членки. Еве неколку примери:

„Значи, корона вирусот не само што влијаеше врз светската економија, туку и активно ја менува светската политика. Разговорите за распадот на Европската Унија продолжија во Европа, државите покажуваат себичност и ги игнорираат своите европски партнери, оставајќи ги сами со корона вирусот, додека Москва и Пекинг им помагаат на поранешните сојузници на САД.“

„Европските земји се, исто така, незадоволни од постапките на Брисел, особено, како поразвиените земји се однесуваат кон помалку развиените земји и како се дистрибуира помошта во рамките на Алијансата. Како се случи системот на европскиот поредок, кој работеше без грешка во последните 30 години, да се распадне?“

„Руската новинска телевизија „Спутник“ тврди дека корона вирусот бил развиен во Латвија, каде што имало „многу талентирани биолози и фармацевти“. А според другите медиуми блиски до Кремљ, „вирусот бил создаден во британската лабораторија „Портон Даун“ во близина на Салсбери“.

Журналот „Ориентал ривју“ со седиште во Кремљ напиша: „Штом ќе се намали паниката, ќе се испостави дека жртвите од Ковид-19 се помалку од жртвите од обичниот грип“. Александар Дугин: дека по „триумфалниот

марш низ целата планета“, корона вирусот ќе го уништи сегашниот светски поредок. Дугин користи антички богови на одмазда и библиски проклетства за да го осуети западниот начин на живот.

Неколку манипулативни техники се користат при објавување на лажни вести. Една од нив е да го ставиме насловот што нема никаква врска со содржината, како, на пример: НАСЛОВ: „ЕУ е лоша, ЕУ е слаба, ЕУ наскоро ќе се распадне“: на кого сметаме во неволја (Дневник, Бугарија); крајот на приказната: „Дали економските и политичките обиди ќе не обединат? Мислам дека да. И не само поради тоа што во кризни времиња во Бугарија се смирија антиевропските страсти. Едноставно немаме друга опција – Кина нема да ги спаси нашите економии, а Америка нема да го зајакне нашето политичко единство.“¹⁵

Друг пример: НАСЛОВ: „Како што покажа корона вирусот, супервојската на НАТО е голем мит“; содржина: Во меѓувреме, руската армија, која што сите денес ја „задеваат“, не само што одлично се пази од оваа инфекција, туку им помага и на оние земји што се дел од блокот на НАТО, додава изворот на Спутник.¹⁶ Реалната состојба е сосема поинаква, и тоа е опфатено од неколку руски медиуми: НАСЛОВ: „Руската армија – на врвот на епидемијата“; содржина: „Во вооружените сили на Русија, процентот на заразени со Ковид-19 е два пати поголем отколку кај остатокот од населението. Ваквиот заклучок може да се извлече од билтенот објавен на веб-страницата на Министерството за одбрана на Руската Федерација“.

Некои други земји се, исто така, извор на лажни вести. Иранските и кинеските власти изјавија дека корона вирусот е биолошко оружје создадено во американските воени

лаборатории. Од јануари 2020 година, кинеската влада спроведе кампањи за дезинформација дома и во странство. Како и Русија, Кина се претставува себеси и централизираниот политички систем како супериорен во борбата против болеста, во споредба со западните демократии, особено со САД. Покрај тоа, лажните наративи со потекло од Кина се шират на меѓународно ниво и неточно го припишуваат потеклото на вирусот на други земји. Конкументните наративи поврзани со короната се отфрлаат како антикинески стратегии на странските влади.

Ковид-19, исто така, создава предизвици и за компјутерската безбедност. Сајбер-безбедноста е човечки проблем: лицето пред екранот или на тастатурата е секогаш најслабата точка во кој било технички систем. Напаѓачите ќе користат низа техники – широко опишани како социјален инженеринг – за да изнудат чувствителни информации од нас. За време на кризата со корона вирусот:

- › Многу луѓе работат од дома, каде нивните компјутери не се добро заштитени.
- › Користењето платформи како ZOOM не нуди целосна заштита на личните податоци.
- › За време на криза за која е потребна физичка изолација, интернетот е примарен метод преку кој Бугарите ги исполнуваат своите работни обврски, го продолжуваат своето образование или комуницираат со другите. Сепак, 24,5 % од Бугарите никогаш не користеле интернет. Овие семејства страдаат од изолација и вознемиреност.
- › Болниците и другите критични инфраструктури се изложени на ризик од напади за време на подемот на кризата, каде што владините и јавните здравствени службеници ќе бидат исцрпени од постојаните комуникации.

15 <https://inosmi.ru/politic/20200512/247413247.html>

16 <https://sputnik.by/radio/20200327/1044289417/Baranets-kak-pokazal-koronavirus-super-voyska-NATO--eto-velikiy-mif.htm>

Процена:

- › Во ситуација како што е кризата со корона вирусот, ширењето лажни вести е неизбежно.
- › Лажните вести се шират главно преку интернетот, но може да се шират преку летоци, брошури и сл.
- › Лажните вести се опасни во секоја ситуација, но во здравствената криза влијаат директно на животот на луѓето.
- › Русија и Кина се главните извори на лажни вести за време на пандемијата.
- › Ковид-19 предизвикува нови предизвици за компјутерската безбедност

Препораки:

- › И покрај постоењето компании за проверка на факти, единствената сигурна алатка против лажни вести е критичкото размислување, кое

треба да се развие кај пошироката јавност.

- › Лажните вести подобро се шират во отсуство на веродостојни информации. Тогаш, доколку владата сака да го реши овој проблем, мора навреме да обезбеди веродостојни информации, со цел да ги спречи гласините и другите форми на погрешно информирање и дезинформација.
- › Да се развие кампања за медиуми со објаснување зошто Русија и Кина се извор на лажни вести.
- › Да се создаде единица, на национално ниво, за борба против погрешно информирање и дезинформација.
- › Периодично да се изготвуваат извештаи за лажните вести во врска со корона вирусот, како што се ПОСЕБНИОТ СПЕЦИЈАЛЕН ИЗВЕШТАЈ НА ЕЕАС (Европска служба за надворешно дејствување): КРАТКО ОЦЕНУВАЊЕ НА НАРАТИВИТЕ И ДЕЗИНФОРМАЦИИТЕ ВО ВРСКА СО ПАНДЕМИЈАТА СО КОВИД-19.

Политики за јавна безбедност и предлози за промени

Во овој дел, ќе се обидам да продолжам со мислењата на бугарските експерти од различни области за тоа како ќе се променат нашите животи по Ковид-19 и кои ќе бидат мерките што ќе останат за да се заштитиме од ваква здравствена непогода.

- › Потрошувачкото општество се трансформира во безбедносно општество.
- › Ние го следиме враќањето на државата.
- › Развој на телемедицината.
- › Пратениците можат да го намалат престојот во парламентот и да работат повеќе локално за подобро да ги разберат своите избирачи.
- › Вирусот нè приближува до е-демократијата и мобилното гласање.
- › Ќе поминуваме повеќе време со семејството и помалку во рестораните.
- › Човештвото ќе треба да го направи својот избор помеѓу контрола и слобода и помеѓу национализам и солидарност со светот.
- › Она што сигурно ќе се смени неповратно е

односот кон личната хигиена насекаде, во секое време и за секого. Секоја канцеларија ќе биде опремена со десетици распрскувачи за дезинфекција, чистењето на работното место ќе биде одговорност на работникот, и ќе има социјална нетолеранција за лица кои не ги следат хигиенските мерки.

- › Одвоеноста, некомуникацијата, социјалната дистанца стануваат форма на солидарност.
- › Она што ќе остане по карантинот поради корона вирусот е мерката за социјална дистанца. Ова не е нужно лоша работа, но драматично ќе го промени начинот на кој луѓето се зближуваат. Ова веројатно ќе доведе до преродба во употребата на зборови во комуникацијата.
- › Со новонастанатата ситуација, споделените ресурси на компаниите нема да бидат кафематот, кантата за губре, или просторот за одмор (популарен во ИТ-круговите како „соба за пингпонг и Плејстејшн“), туку ресурси на интернет, софтвер за централно управување

- и давање задачи, како и соодветна опрема за работа насекаде – лаптопи, слушалки, монитори. Некои софтверски компании со години го практикуваат овој пристап, познат и како „дистрибуирано деловно опкружување“. Сега овој „дистрибуиран“ пристап ќе стане широко распространет за сите индустрии – од услуги, преку производство, до земјоделие.
- › Со менување на потребата да се оди на заеднички места, исто така, ќе се промени ставот кон јавниот превоз. Во пракса, скапите инфраструктурни проекти како што се метро, возови со голема брзина или поголеми аеродроми ќе станат економски ранливи. Намалувањето на протокот на луѓе ќе ги ориентира луѓето многу повеќе кон покомпактни и прагматични начини на движење – автомобил, велосипед, мотор.
  - › Забраната за собирање на јавни места ќе ги промени спортските и културните настани, и купувачките навики. За спортот, оваа криза е возбудлива катаклизма која, од една страна, ќе стави крај на апсурдната стапка на пораст на капиталните трошоци и на персоналот во тимските спортови. Нема да ни требаат повеќе стадиони, па дури ни поскапи натпреварувачи.
  - › Културните настани, исто така, ќе се преселат во нов дигитален свет – во кој стримингот на една театарска продукција конечно нема да биде бесплатен.
  - › Масовниот туризам, како што го знаеме, со многу луѓе сместени во хотелски зданија кои нудат лизгалки на вода или лифтови по планините, ќе се смени радикално, до мера во која никогаш не може да биде исто.
  - › Нема да ни требаат повеќе специјалисти, туку подобри специјалисти.
  - › Сè додека новите односи меѓу луѓето се главниот предизвик, тоа може да доведе до ренесанса во хуманистичките науки.

Идни ризици и безбедносни закани како влијание од пандемијата

Во „кралството“ на заразни болести, пандемијата е најлошото сценарио. Кога епидемијата ќе ги напушти границите на одредена земја, таа станува пандемија. Пред околу 10 000 години, кога започнала да се појавува цивилизацијата, се зголемиле и можностите за појава на епидемии. Маларијата, туберкулозата и лепрата за прв пат се појавиле во овој период. Колку повеќе луѓето воспоставувале врски едни со други, преминувале граници и ги проширувале своите хоризонти, толку полесно станувало болестите да се шират со голема брзина.

Оваа здравствена криза не е прва и нема да биде последна во историјата на човештвото, но таа е прва за повеќето луѓе кои никогаш во животот не се сретнале со таков предизвик. Во иднина, сепак, тие ќе треба да се соочат со тоа. Затоа апсурдно звучи тврдењето дека здравствената криза не била правилно проучувана досега.

Мое мислење е дека следните закани може да се појават во епохата по коронавирусот:

- › Не знаеме колку долго ќе продолжи оваа криза, но дури и сега е очигледно дека главната дилема што треба да ја решат државите е дилемата дали да се спасуваат човечки животи, или да се даде поддршка на економскиот развој. Накратко, двете цели можат да бидат доста некомпатибилни. Голем предизвик ќе биде да се најде компромис меѓу нив.
- › Здравствената безбедност, која се дефинира како: способност на нацијата да обезбеди доволно прифатлива и конзистентна здравствена заштита за своите потреби, треба да стане една од главните насоки за работа на националните влади и меѓународните организации. На најразвиените земји ќе им биде полесно да создадат средина на „здравствена безбедност“, поради нивната постоечка инфраструктура. Оние земји кои можат да ги исполнат барањата за здравствена безбедност преку натамошно развивање на сопствена инфраструктура, би можеле да бидат партнери со помалку развиените земји, за да помогнат во нивниот внатрешен развој на безбедни синџири на набавка.
- › Една од најголемите закани во најблиска иднина ќе биде преклопувањето на неколку кризи, на пример, кризата со Ковид-19 и бегалската криза; Ковид-19 и длабока економска криза итн. Ова ќе ги исцрпи ресурсите на државите и ќе ги стави во ситуација каде што ќе мора да прават различен избор.
- › Друга закана е поврзана со фактот дека додека се концентриравме на Ковид-19, забораваме на други закани, како, на пример, тероризмот. Во исто време, постојат информации дека терористичките групи на Блискиот Исток и другите делови од светот се регрупираат и ги консолидираат своите сили. Јас не ја исклучувам можноста од нов бран терористички напади, непознат до сега. Ова може да биде директно поврзано со саботажата на мерките против коронавирусот, или може да биде нешто сосема ново.
- › Коронавирусот повлекува зголемување на хибридни закани по здравствената инфраструктура – дури и сега неколку болници се плашат дека ова може да се случи.
- › Додека сме концентрирани на Ковид-19, забораваме на другите глобални предизвици со кои ќе се соочиме на среден рок, на пример, глобалните климатски промени.
- › Ковид-19 може да ја направи хибридната војна уште поверојатна, имајќи предвид дека таа се води во сивата зона, со неидентификувани извори.
- › Поради важноста и зависноста на современиот свет од информатичката технологија (ИТ), сајбер-безбедноста и навиките за компјутерска безбедност треба да бидат во фокусот на владините политики.
- › На регионално ниво, со фокусирање на сопствените проблеми, како, на пример, Брежит итн., вниманието на ЕУ може да се одвлече настрана од глобалните проблеми како Ковид-19, а со тоа да биде исклучена од списокот на глобални играчи.

Општи препораки

На национално ниво:

- › Да се идентификува моделот на развој на пандемијата.
- › Да се забави што е можно повеќе брзината на ширење на пандемијата.
- › Да се подготви здравствениот систем со цел успешно да се справи со корона вирусот.
- › Да се спречи трансформацијата на здравствената криза во безбедносна криза.
- › Да се држи строго до постојното законодавство за реакција во кризни ситуации.
- › Да се најде решението на дилемата здравјето на луѓето – економски развој.
- › Да се ажурира системот за управување со кризи.
- › Подобро да се спроведе стратешкото управување со комуникациите, со цел да се зголеми довербата на пошироката јавност кон владините одлуки.
- › Борба против лажните вести.

На регионално ниво:

- › Да се зајакне регионалната соработка што е можно повеќе во рамките на ЕУ.
- › Да се развиваат координирани регионални иницијативи против ширењето на Ковид-19.
- › Да се спроведуваат регионални проекти кои ќе ги поддржат економиите на релевантни земји.
- › Развивање вештини и алатки за регионално управување со кризи.
- › Борба против лажните вести.

На ниво на ЕУ:

- › Побрза реакција на кризи како што е оваа со Ковид-19.
- › Подобро објаснување за тоа што се прави со цел граѓаните да ја почувствуваат европската солидарност, а не да мислат дека се напуштени, и сами среде катастрофата.
- › Да се преземат потребните економски мерки со цел да се поддржат економиите на земјите членки за надминување на тешкотиите поврзани со Ковид-19.
- › Борба против лажните вести.
- › Подобрвање на здравствената дипломатија.

**Одговор на Србија
на пандемијата со Ковид-19**

Одговор на Србија на пандемијата со Ковид-19

Пандемијата со Ковид-19 во Србија официјално започна на 5 март, кога Министерството за здравство го детектира првиот пациент – 43-годишен српски државјанин кој се вратил од Унгарија. Денешниот рекорд (30 јуни) е како што следува: 8.377 тествани во последните 24 часа, 276 потврдени случаи во последните 24 часа и 3 смртни случаи во последните 24 часа¹⁷.

Кон крајот на февруари кога вирусот се ширеше во близина на Италија, еден од истакнатите српски лекари на прес-конференција изјави дека новиот вирус Ковид-19 е „најсмешниот вирус во историјата на човештвото“ и дека жените треба да одат на шопинг во Милано, бидејќи тие биле заштитени од естрогени.¹⁸ Изборната кампања беше во тек, бидејќи парламентарните и локалните избори беа закажани за 26 април.¹⁹ Тогаш ситуацијата одеднаш се смени и беше воведена вонредна состојба четири дена пред прогласување на епидемијата на 19 март.²⁰ Под изговор дека Собранието не може да се состане поради пандемијата, вонредната состојба ја воведоа заеднички претседателот Вучиќ, премиерката Брнабиќ и претседателката на Собранието Гојковиќ.²¹ Сите изборни активности беа стопирани и изборите беа одложени за 21 јуни.

Вонредната состојба започна со затворање на училиштата, универзитетите и надворешните граници, проследено со прекинување на јавниот превоз низ целата земја и меѓународниот сообраќај, при што владата воведоа полициски час за сите граѓани од 8

часот попладне до 5 часот наутро. Направени се исклучоци за оние со посебни дозволи чии работни места се сметаа за потребни. Беа затворени и сите ресторани, кафе барови, продавници, трговски центри, кина, театри и музеи. На граѓаните постари од 65 години и повеќе кои живеат во градски области и оние на возраст од 70 години и повеќе кои живеат во села им беше забрането да ги напуштат своите домови во кое било време. Подоцна им беше дозволено да одат во набавка на намирници еднаш неделно во периодот од 3 часот до 8 часот наутро. Полицискиот час беше продолжен неколку пати: прво од 5 часот попладне до 5 часот наутро, потоа преку викенди (од 5 часот во петок попладне до 5 часот во понеделник наутро), додека најдолгиот полициски час од 84 часа беше воведен за време на православниот празник Велигден на 19 април. Последниот полициски час беше воведен за празникот Ден на трудот (1 Мај). Од сите граѓани кои доаѓаат од странство беше првично побарано да останат 14 дена во изолација, а потоа и 28 дена. Исто така, беше воведена и мерката за работа од дома за многу вработени и учење од далечина за ученици од основните и средните училишта. Според процените на српските високи функционери, 90-95 % од населението постапило во согласност со мерките на владата. Сепак, со повеќе од еден месец живот под вонредни мерки, новата „нормалност“ стана сè повеќе извор на фрустрација за многумина. Со видното губење на трпението, повиците за олеснување на мерките стануваа сè позачестени.

17 <https://covid19.rs/homepage-english/>

18 <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51707409>

19 <http://rs.n1info.com/Vesti/a574772/Predsednik-Vucic-raspisao-parlamentarne-izbore-za-26-april.html>

20 <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/naredba/2020/37/1/reg>

21 <https://www.paragraf.rs/koronavirus/strucni-komentari/pregled-svih-propisa-donetih-pre-i-posle-proglasenja-vanrednog-stanja.html>

Владата до крајот на април одлучи да ги олесни мерките, со тоа што ги отвори и другите продавници покрај оние за основни намирници и аптеките и повторно ја отвори границата со Унгарија. Фризерските салони, спортските сали и центрите за убавина беа повторно отворени кон крајот на април, под строг протокол со мерки за социјална дистанца и дезинфекција. Во меѓувреме, на постарите граѓани им беше дозволена едновременна прошетка секој ден.

Конечно, вонредната состојба беше укината на 7 мај на собраниската седница. По неколку дена, јавниот транспорт и предучилишните установи повторно беа отворени, како и државните граници. Некои мерки останаа до сега, имено носењето маски во затворени јавни простории и социјалната дистанца. Основната порака на властите е дека треба да научиме да живееме во свет на Ковид-19. Од почетокот на пандемијата, Министерството за здравство ја следи епидемијата со Ковид-19. Министерството посвети посебна веб-страница: <https://covid19.rs/homepage-english/>, преку која секојдневно известува за вкупниот број потврдени случаи, случаи потврдени во последните 24 часа, смртни случаи, број на хоспитализирани лица и вкупен број тестирани лица. Дел од Тимот за одговор на кризи, составен од медицински експерти, одржуваше дневни прес-конференции за време на вонредната состојба. Сите ограничувања за влез поврзани со Ковид-19 се укинати и за српски и за странски државјани. Повеќе не е потребно да се има негативен PCR тест или специјална дозвола за влез во Србија. Владата ги укина и барањата за изолација при влез во земјата. Споменатата веб-страница обезбедува редовни информации за овие мерки. Изборната кампања продолжи веднаш, но со помалку јавни собири и масовни собири од

порано. На 21 јуни српските граѓани излегоа на гласање и владејачката СНС (Српска напредна партија) прогласи убедлива победа среде бојкотот на најголемите опозициски партии, освојувајќи над 60 проценти од гласовите, или 190 места во 250-члениот српски Парламент.²² Ова беа првите национални избори во Европа откако пандемијата со Ковид-19 го зафати континентот.

Мерките за престанок на вршење на дејност наметнати за време на вонредната состојба беа изложени на критика и надзор, покренувајќи голем број правни и политички прашања. Повеќето правни експерти се согласуваат дека прогласувањето вонредна состојба претставува кршење на уставниот принцип на владеене на правото. Тие сметаат дека владата реагираше на кризата на единствениот начин што го познава, а тоа е со заострување на контролата. Претерано рестриктивните мерки како одговор на пандемијата со Ковид-19, што наликуваа на оние во Кина, веројатно беа мотивирани од намерата да се ублажи притисокот врз здравствениот систем на земјата. Иако соочени со недостиг на потребната медицинска опрема на почетокот на пандемијата, медицинските работници во Србија покажаа отпорност, ефикасност и посветеност. Помошта што пристигна од Кина, ЕУ и други земји помогна во опремување на болници, аптеки, лаборатории и други медицински установи што беа во првите редови за време на пандемијата.²³

Пандемијата со Ковид-19 и соодносните рестриктивни мерки нанесуваат големи загуби врз глобалната економија, а секако ќе влијаат и врз српската економија, што ќе доведе до многу помал раст од претходно предвиденото. Меѓународните организации се согласни дека ќе има рецесија во 2020 година од околу -3 %, проследено со раст од 6 % во 2021 година.²⁴

22 <http://rs.n1info.com/Izbori-2020/a612402/Rezultati-izbora-2020-i-reakcije.html>

23 <https://www.cambridge.org/core/blog/2020/04/21/serbias-response-to-the-coronavirus-pandemic/>

24 <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Serbia/Serbia-after-Covid-19-best-economy-in-Europe-202378>

Владата воведо неколку економски мерки и пакет за поддршка со цел да им се помогне и на населението и на локалната економија, кои се состојат од: мерки за даночна политика, мерки за директна финансиска помош на приватниот сектор, мерки за ликвидност во приватниот сектор и директна помош за сите српски граѓани постари од 18 години преку еднократно плаќање од 100 евра со цел да се стимулира домашната побарувачка.²⁵ Речиси сите сектори се погодени од кризата, особено туризмот, хотелската индустрија, угостителството, транспортот и логистиката. Со цел да се справи со последиците од кризата, српската влада усвои серија мерки за државна помош и економски пакет вреден 5,1 милијарди евра.

Иако некои веруваа дека најлошото од

пандемијата помина во Србија, стапката на заразеност повторно се зголемува, предизвикувајќи страв и неизвесност. Во неколку градови се идентификуваат жариштата, а некои болници, вклучително и оние во Белград, кои беа наречени Ковид-центри, повторно се полнат со пациенти. Одредени медицински професионалци предупредуваат дека земјата прерано се вратила на нормалниот живот, со олеснување на сите мерки што беа првично воведени, со дозволено одржување фудбалски натпревари и други спортски настани, ноќни клубови и забави. Во овој момент можеби е рано да се предвиди кога ќе се заведе и кога ќе закрепне последниот пациент заразен со Ковид-19, но во меѓувреме луѓето се приспособуваат на вонредните околности што се случија во Србија и скоро насекаде во светот.

Регионална соработка и меѓународна поддршка од ЕУ и НАТО и процена за регионалната соработка

Србија ги започна преговорите за пристапување кон ЕУ во јануари 2014 година и оттогаш отвори 18 поглавја за преговори. Европската Унија е несомнено најголем донатор, главен инвеститор и најважниот трговски партнер на Србија²⁶, со грантови над 3,6 милијарди евра обезбедени во текот на изминатите 18 години преку претпристапни фондови, и со 70 % од инвестициите и скоро 2/3 од трговијата. Србија е најголемиот примател на ЕУ фондови во Западен Балкан. Странската помош игра клучна улога во економскиот одговор на пандемијата. Покрај тоа што повеќе странски партнери обезбедија помош во форма на донации и поволни понуди за финансиска помош и опрема, сепак, ЕУ се издвојува како главен извор на странска помош за Србија.

На почетокот од пандемијата со Ковид-19, Србија се најде во фокусот на меѓународната јавност кога нејзиниот претседател Александар Вучиќ зборуваше за „челичното пријателство“ меѓу Кина и Србија, изјавувајќи дека само Кина може да ѝ помогне на Србија во борбата против пандемијата. Тој додаде дека европската солидарност е само „бајка“. Тоа се случи во истиот ден кога беше воведена вонредна состојба во Србија (15 март) и во време кога земјите од ЕУ воведоа забрани за извоз на медицинска опрема во трети земји.²⁷ Кина беше подготвена веднаш да ги испорача потребните медицински материјали. Кинеската помош беше глорифицирана во српските медиуми, додека провладиниот таблоид објави неколку билборди во центарот на Белград, со зборовите „благодарам брат Си“.

25 <https://home.kpmg/rs/en/home/insights/2020/04/economic-measures-announced-by-serbian-government-due-to-covid-19-crisis.html>

26 <http://europa.rs/eu-assistance-to-serbia/?lang=en24> <https://www.balkanicaucaso.org/eng/Areas/Serbia/Serbia-after-Cov>

27 Регулативата подоцна беше сменета, со тоа што се дозволи извоз во Западен Балкан: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=21321>

Десет дена потоа, ЕУ испорача помош. Итно ѝ додели 7,5 милиони евра на Србија и тоа беше само почеток на помошта што следуваше за време на пандемијата.²⁸ Во последните 20 години, помошта на ЕУ за функционирањето на здравствениот систем на Србија беше од фундаментално значење. ЕУ донираше над 200 милиони евра и одобри 250 милиони евра заеми на здравствениот систем на Србија. Бројни болници, центри за јавно здравје, лаборатории и јавни здравствени установи беа санирани, реновирани и изградени низ целата земја. ЕУ успеа да го вклучи Западен Балкан во својот заеднички европски одговор со мобилизирање на пакетот за олеснување од кризи, со цел да се овозможи здравствените системи од регионот да имаат доволно ресурси за да ја спречат и да ја третираат пандемијата. Фискалниот пакет издвои²⁹ 410 милиони евра билатерална помош за Западен Балкан, од кои Србија добива 93 милиони евра пренесени од ИПА II (Инструмент за претпристапна помош). Покрај тоа, Србија е вклучена во повеќе иницијативи, како што е механизмот на ЕУ за заедничка набавка на медицински материјали, како и Фондот за солидарност на ЕУ.

Србија добила и помош од Русија³⁰, Норвешка³¹, Швајцарија³² и некои други европски земји, како и од САД³³, Турција, Обединетите Арапски Емирати и други.

Одговорот на НАТО во врска со пандемијата со Ковид-19 покажа дека Алијансата може да има позитивна улога во помагање на државите членки да одговорат на здравствената

вонредна состојба, додека најголемиот дел од одговорноста за справување со пандемијата припаѓа на одделни земји членки. Преку EADRCC (Евроатлантскиот координативен центар за одговор при катастрофи), кој е главен механизам на НАТО за одговор при итни случаи во евроатлантската област што се занимава со природни и човечки катастрофи, Алијансата е во состојба да им помогне на земјите членки и партнери на нивно барање. Северна Македонија и Црна Гора испратија барања³⁴ до Евроатлантскиот координативен центар, барајќи заштитни костуми, хируршки маски, комплекти за тестирање, механички вентилатори и друга опрема. Босна и Херцеговина, Србија и Албанија сè уште не поднеле никакво барање до Евроатлантскиот координативен центар, иако тие имаат право на оваа опција³⁵. Мисијата на НАТО во Косово (КФОР) помогна да се транспортираат наметки, маски и средства за дезинфекција во Северна и Јужна Митровица³⁶. Полска дистрибуираше 70 тони медицински материјали во Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија, Косово и Србија³⁷.

Можноста за членство во ЕУ и НАТО е важен стимул за земјите од Западен Балкан да учествуваат во разни регионални иницијативи започнати од меѓународната донаторска заедница. Во последниве години, сепак, сè повеќе се зголемува свеста кај земјите од регионот дека многу проблеми можат ефикасно да се решат само преку регионална соработка. За време на пандемијата со Ковид-19 сосем е јасно дека нема да има

28 <http://rs.n1info.com/English/NEWS/a580133/EU-grants-7.5-million-Euro-to-Serbia.html>

29 https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/coronavirus_support_wb.pdf

30 <https://politexpert.net/192348-specialisty-iz-rossii-pomogayut-izbavlyat-stolicu-serbii-ot-koronavirusa>

31 <http://rs.n1info.com/English/NEWS/a580037/Norway-donates-millions-to-Serbia-to-battle-coronavirus-pandemic.html>

32 <https://betabriefing.com/archive/news/10470-swiss-embassy-on-measures-to-help-serbia-fight-covid-19>

33 <https://www.srbija.gov.rs/vest/en/153704/gratitude-to-united-states-on-announced-assistance-in-medical-supplies.php>

34 https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf/20200330-EADRCC-2020-70-rfa_nom.pdf

35 https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf/200327-eadrcc-montenegro-covid19-request.pdf

36 <https://europeanwesternbalkans.com/2020/04/02/nato-and-eadrcc-help-western-balkans-countries-counter-covid-19-pandemic/>

37 https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174979.htm?selectedLocale=en

38 https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176082.htm

успешно економско закрепнување на Западен Балкан без силна регионална соработка. Западен Балкан се очекува да влезе во остра рецесија во 2020 година, со тоа што БДП ќе се намали од 3 до 11 проценти, според различни меѓународни финансиски процени. Нема сомнение дека економското влијание на пандемијата ќе влијае врз здравјето на луѓето, приходите, образованието и работните места³⁸. Пандемијата, исто така, претставува опасност за функционирањето на демократските институции во земјите од регионот и предизвикува одредени безбедносни проблеми. Одлуката за воспоставување „зелени коридори“ во регионот, што овозможи непречен транспорт на медицинска опрема и основни прехранбени производи низ регионот за време на пандемијата, без застој на границите беше одличен пример за регионална соработка во невидена криза. Како што регионот се придвижува од справување со кризата до закрепнување и отворање на границите за слободно движење на луѓе, стоки и услуги, регионалната соработка е значаен елемент за враќање во „нормалност“.

Исто така, регионалната соработка во Западен Балкан има политичка димензија: таа

претставува клуч за стабилност, предуслов за помирување и добрососедски односи, помага во надминување на национализмот и конфликтите од минатото. Поддршката и помошта на ЕУ се клучни во овој поглед. Веќе тешките економски услови ќе бидат дополнително влошени, а перспективите за развој и стабилноста ќе се намалат. Како што денес се чини, земјите од регионот ќе можат да се соочат со предизвиците што претстојат само како составен дел од пошироката социо-економска и политичка рамка. Почетокот на преговорите за пристапување на Северна Македонија и Албанија кон ЕУ, заедно со ревидираната методологија за проширување и намерата на новата Европска комисија да заземе геополитичка позиција во непосредното соседство, им дава разумна надеж на луѓето од Западен Балкан дека нивната европска иднина е поблиску отколку што беше пред само една година. Од своја страна, државите треба да минат низ сите неопходни реформи, да ги решат преостанатите билатерални прашања и да ги прифатат придобивките од регионалните иницијативи, од кои една е таканаречениот Мини-Шенген.

Функционирање на системот за управување со кризи и системот на државна безбедност

Здравствените ризици, како што се покажа сега за време на пандемијата со Ковид-19, претставуваат сè посериозен предизвик и за колективната и за националната безбедност. Зголемената подвижност на населението, туризмот, трговијата ги ставија националните здравствени системи во опасност од зголемени здравствени закани, кои сега можат брзо да

се шират и да ескалираат. Пандемијата со Ковид-19 најдобро ја илустрира реалноста на оваа закана, која ги надминува националните граници и сè повеќе претставува сериозен ризик и за целиот свет³⁹. Глобалниот индекс за здравствена безбедност⁴⁰ издаден во октомври 2019 година од Центарот за здравствена безбедност „Џонс Хопкинс“, направи процена

38 <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>

39 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5149467/>
40 <https://www.ghsindex.org/>

на 195 држави за нивната подготвеност да се справат со заканата од епидемија или пандемија.

Според студијата, ниту една земја или здравствен систем во светот не биле целосно подготвени за глобално катастрофален настан. Индексот на Србија изнесуваше 52,3 поени, со тоа заземајќи го 41. место од проценетите 195 земји⁴¹. Меѓу 33 препораки во студијата, вклучен е и повикот на Генералниот секретар на ООН за организирање самит на високо ниво до 2021 година за борба против биолошките закани, со фокус на финансирањето и одговор во итни случаи.

Безбедносниот сектор одигра важна улога за време на вонредната состојба и борбата против пандемијата со Ковид-19. На 13 март, српската влада го формираше Тимот за одговор на кризата со Ковид-19⁴², составен од премиерот, министерот за здравство, директорот на Фондот за здравствено осигурување, директорите на релевантни институти и клиници, како и претставниците на други релевантни државни органи. Копретседавачи на Тимот за одговор при кризи, исто така, се претседателот на Републиката, министерот за финансии, претседателот на Стопанската комора и гувернерот на Народната банка. Два дена подоцна, на 15 март, беше воведена вонредна состојба. Претседателот на Републиката делуваше во согласност со законските одредби кои му овозможуваат да прогласи вонредна состојба во отсуство на заседавачко собрание. Додека беше во сила вонредната состојба (6 мај), владата издаде 44 решенија со правна сила⁴³, со потпис на претседателот на Републиката и премиерот. Сите владини декрети беа ретроактивно усвоени од страна

на српскиот Парламент на пленарната седница одржана на 28 април.

На 18 март, за прв пат по повеќе од една деценија, војската на Србија беше распоредена на границите, за да помогне да се спречи ширењето на пандемијата со Ковид-19. Во 2007 г. граничната контрола беше предадена на полицијата во согласност со барањата за безвизни патувања со ЕУ. Војската на Србија, исто така, беше ангажирана во контролата на јавните објекти, болниците кои третираат пациенти со Ковид-19, како и автобуските и железничките станици, аеродромите, поштата, центрите за бегалци и азил и слични места. Министерот за одбрана и началникот на Генералштабот⁴⁴ издаваа наредби за ангажман на војската во давање поддршка на цивилните власти за време на пандемијата, но не е објавена ниту една одлука за употреба на војска во пандемијата.

Во услови на вонредна состојба, државите честопати преземаат чекори за кои активистите за права сметаат дека ги намалуваат граѓанските слободи, како што се зголемен надзор, полициски час и ограничувања за патувања, или ограничена слобода на изразување. Србија не е исклучок во овој поглед. Во нормални ситуации, ваквите политички мерки ќе бидат подложени на контрола од страна на парламентот и судството, но вонредната состојба ефикасно го неутрализира раздвојувањето на овластувањата и проверките и рамнотежата. Заканата од пандемија ги принудува луѓето да ги предадат своите права, но тоа треба да се направи само за ограничено време, т.е. вонредната состојба треба да има рок на важење. Во Србија истече на 7 мај.

41 <https://www.ghsindex.org/wp-content/uploads/2019/08/Serbia.pdf>

42 <https://www.srbija.gov.rs/vest/en/151314/covid-19-crisis-response-team-formed.php>

43 <https://www.srbija.gov.rs/vest/en/155265/serbia-effective-in-fighting-pandemic.php>

44 <http://www.mod.gov.rs/lat/arhiva/kat/17/page/3>

Хибридни закани, лажни вести и влијанието на новите државни актери во справувањето со пандемијата

Кога Србија апелираше за меѓународна помош во борбата против пандемијата со Ковид-19 во првата половина на март, Кина беше подготвена веднаш да одговори. Во тоа време, таа веќе испраќаше маски и друга медицинска опрема во Италија, која беше погодена од пандемијата, и многу други европски земји, вклучително и оние од Западен Балкан. Не е тајна дека Кина го гледа Балканот како скратен пат до поширокиот европски пазар, со Србија како географски и стратешки центар на регионот. Во неделите што следуваа бевме сведоци на она што многу аналитичари го нарекоа „корона дипломатија“, „маска дипломатија“ или битка за срцата и умовите на српскиот народ, предводени од Кина, ЕУ, Русија и некои други државни актери во оваа област. Преовладувачкиот официјален наратив, првично, во голема мера, беше во корист на помошта на Кина, при што ЕУ беше претставена како „бавна и несмасна“. Приказните од Италија, каде што нејзините граѓани ја фалат Кина и ја критикуваат ЕУ, беа широко публикувани од страна на српските провладини медиуми⁴⁵. Покрај тоа, Кина беше претставена како супериорна во борбата против пандемијата во споредба со ЕУ и САД, и покрај обидите да се сокријат информациите за ширењето на вирусот и неправилно да се припише потеклото на вирусот на други земји. Кога група од 6 кинески лекари пристигна во Србија⁴⁶, тие започнаа да ја менуваат стратегијата за справување со пандемијата, со поставување теренски болници, засилување на тестирањето и воведување подолг полициски час. Доколку не се почитуваа упатствата за социјална дистанца и полицискиот час

следуваа казни од 3 до 12 години затвор и парични казни до 1.200 евра. Кинеските државни медиуми споделуваа видеа во кои Србија ја фали Кина и ја поздравува кинеската помош и лекарите⁴⁷. Центарот за дигитална судска медицина⁴⁸ објави дека провладините „ботови“ на Твитер се восхитувале на кинеското и српското пријателство и кинеската помош, притоа критикувајќи го недостигот на солидарност во ЕУ, во периодот помеѓу 9 март - 9 април, со повеќе од 21.000 објавувања.

До денес нема информации за количината или содржината на кинеската помош. Без разлика дали е донирана или Србија плати за тоа, допрва треба да биде откриено во јавноста, исто така.

Иако Русија дома водеше битка со пандемијата со Ковид-19, таа испрати воени лекови и опрема за дезинфекција во Србија⁴⁹. Сепак, општиот впечаток е дека не го доби истото внимание како и Кина. Србија апелираше за помош од Русија на почетокот од април, неколку недели откако ја воведоа вонредната состојба, а набргу потоа пристигнаа првите руски товарни авиони со помошта. Српско-рускиот хуманитарен центар со седиште во Ниш, исто така, донираше медицинска опрема на српското Министерство за внатрешни работи. Овој Центар е основан во 2012 година, во согласност со Договорот за соработка помеѓу српската и руската влада. Оттогаш, руските власти вршат притисок врз српските власти да му дадат дипломатски статус на Центарот и на неговиот персонал, наводно за „даночни олеснувања и да го олеснат

45 <http://informer.rs/svet/vesti/502956/foto-izdali-prijatelji-italijani-besu-masovno-skidaju-zastavu-necete-verovati-ciju-podizu>

46 <https://www.youtube.com/watch?v=jVzbD3NqMv8>

47 Ibid

48 <https://dfcme.me/en/dfc-finds-out-a-botnet-arrived-in-serbia-along-with-coronavirus/>

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_777

49 <https://www.themoscowtimes.com/2020/04/03/russia-sends-military-coronavirus-aid-to-serbia-a69864>

работењето на Центарот“. Досега, српските власти не дадоа дипломатски статус на Српско-рускиот хуманитарен центар во Ниш.

Вообичаените пофалби за Русија и нејзиниот претседател Путин од страна на провладините медиуми беа некако послаби од очекуваното, додека ентузијазмот за кинеската помош беше многу поизразен. Недостигот од руска видливост за време на пандемијата беше забележан од многу аналитичари⁵⁰. Но, би било прерано да се заклучи дека руското влијание во Србија е ослабнато за време на пандемијата. Столбот на ова партнерство е косовското прашање, т.е. руското вето во Советот за безбедност на ООН. Поради тоа, Србија ја нема усогласено својата надворешна политика со заедничката надворешна политика на Европската Унија, бидејќи не вовеле рестриктивни мерки против Русија, кои ЕУ ги вовеле во март 2014 година, како одговор на незаконското анектирање на Крим и намерното дестабилизирање на Украина. Всушност, со 57 проценти Србија има најниско усогласување на надворешната политика со ЕУ од четирите земји кандидати и затоа не може да го отвори поглавјето 31 во преговорите за пристапување⁵¹.

Кога ЕУ се појави со својот обемен пакет⁵² помош од 3,3 милијарди евра наменети за Западен Балкан, и со тоа потврдувајќи ја силната солидарност со регионот, наративот во Србија се смени. Пристапот на ЕУ кон „корона дипломатија“, т.е. финансиската и материјалната помош, промоцијата на видливоста на нејзините донации и силните пораки за партнерство и солидарност даде видливи резултати.

На виртуелниот самит ЕУ-Западен Балкан што се одржа во Загреб на 6 мај, беше потврдена европската перспектива на регионот. Во Загребската декларација⁵³ беше наведено дека:

„Ние ќе ја зајакнеме нашата соработка за справување со дезинформациите и другите хибридни активности, кои потекнуваат особено од трети државни актери кои сакаат да ја поткопаат европската перспектива на регионот. Потребна е поблиска соработка во градењето на отпорност и во сајбер-безбедноста. Стратешката комуникација е суштинска во овој поглед“.

Пандемијата со Ковид-19 покажа дека без јасна перспектива на ЕУ, отпорноста на земјите од Западен Балкан кон хибридни активности, дезинформациите и фабрикуваните вести што доаѓаат од други државни актери ќе остане слаба, и дека борбата против овие закани е далеку покомплицирана отколку што се чинеше на прв план. Недостигот од аналитички капацитети во одделни земји може да се компензира до одреден степен со засилена регионална соработка на полицијата и другите институции, но поддршката на ЕУ е од витално значење во овој поглед.

Краткорочен, најбрз и најефикасен метод за спротивставување на антизападната пропаганда е да се генерираат избалансирани, квалитетни медиумски содржини. Потребно е да се вложат напори за инвестирање во создавање нови медиумски центри со комбинација на експертиза и многу труд. Една од причините зошто антизападната пропаганда е успешна е фактот дека на граѓаните често им е тешко да разликуваат вистински и лажни вести. Единствениот можен компас во оваа насока е медиумската писменост – да се научат луѓето да читаат и да разбираат вести, да проверуваат и да потврдуваат пред да веруваат. Ова е исклучително важно за младите генерации, бидејќи мрежното опкружување е најмногу обременето со лажни вести кои се шират вирално.

50 <https://medium.com/@lseideas/from-russia-with-love-serbias-lukewarm-reception-of-russian-aid-and-its-geopolitical-implications-a911b3ec09a7>

51 <https://www.isac-fund.org/wp-content/uploads/2020/02/ISAC-CFSP-Analysis-2019-1.pdf>

52 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_777

53 <https://www.consilium.europa.eu/media/43776/zagreb-declaration-en-06052020.pdf>

Политики за јавна безбедност и предлози за промена

Стратегијата за национална безбедност на Србија беше усвоена од Националното собрание на седницата одржана на 27 декември 2019 година, заедно со Стратегијата за одбрана на Република Србија. Овие два документа ја претставуваат „личната карта“ на безбедносната и надворешната политика на Србија, иако не постои стратегија за надворешна политика како посебен документ.

Стратегијата за национална безбедност е дефинирана како „највисок стратешки документ, чие спроведување ги заштитува националните вредности и интереси на Република Србија од предизвиците, ризиците и заканите за безбедноста во различни области на општествениот живот“⁵⁴. Почетните позиции на оваа стратегија се: „зачувување на суверенитетот и територијален интегритет, воена неутралност, грижа за српскиот народ надвор од границите на Република Србија, европска интеграција и ефикасно владеење на правото“⁵⁵.

Воената неутралност, конечно беше закотвена со Стратегијата за национална безбедност, и покрај тоа што беше промовирана како официјална политика од 2007 година наваму. Воведена е со Резолуцијата на Националното собрание на Србија за заштита на суверенитетот, територијалниот интегритет и уставниот поредок на Република Србија⁵⁶, донесена на 26 декември 2007 година. Во член 6 од Резолуцијата е утврдено дека Националното собрание „донесува одлука за прогласување воена неутралност на Република

Србија во однос на постоечките воени сојузи сè додека не биде повикан можен референдум за да се донесе конечна одлука за ова прашање“⁵⁷. Треба да се има предвид дека Резолуцијата беше донесена во пресрет на едностраното прогласување независност на Косово, во февруари 2008 година, и тоа беше одраз на улогата на НАТО во настаните што претходоа на одлуката на Косово да се одвои од Србија. Ниту српскиот устав, ниту другите национални документи не ја признаваат воената неутралност и таа не е вметната во ниту еден меѓународен или билатерален документ.

Стратегијата за национална безбедност не донесе драматични промени во односите на Србија со НАТО и ОДКБ (ССТО)⁵⁸, која е предводена од Руската Федерација, туку е продолжение на опортунистичката политика и одржување баланс помеѓу двете. Србија доби статус на набљудувач во парламентарното собрание на ОДКБ во 2013 година. Истата година, поддршката за членството на земјата во ЕУ беше околу 70 проценти, додека, пак, според последната анкета направена од Министерството за евроинтеграции, таа изнесува 54 проценти⁵⁹. Како и да е, Србија има Акционен план за индивидуално партнерство (ИПАП) потпишан со НАТО и учествува во заеднички програми и активности. Според Балканската мрежа за безбедност⁶⁰, Србија имала 17 воени вежби во 2019 година: 4 со Русија и 13 со НАТО.

Терминологијата користена во Националната стратегија за одбрана⁶¹ привлече внимание –

54 http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2019/Strategy%20of%20National%20Security%20of%20the%20Republic%20of%20Serbia.pdf

55 Ibid.

56 <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/en/42050>

57 Ibid.

58 CSTO – Collective Security Treaty Organization, ОДКБ - Организација на Договорот за колективна безбедност, (заб. прев.)

59 https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/opinion_pool_dec_19.pdf

60 www.balkansec.net

61 http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2019/Strategy%20of%20Defence%20of%20the%20Republic%20of%20Serbia.pdf

односот со НАТО е интерес, при што односот со ОДКБ е доброволна одлука: „За општо добро, Србија има намера да го засили политичкиот дијалог, како и практичната соработка со НАТО“, додавајќи дека „Србија е решена да ја прошири и да ја зајакне соработката со Организацијата на договорот за колективна безбедност (ОДКБ), како и со нејзините земји членки“. Балансирањето на спротивните стратешки насоки значи дека, во пракса, Србија треба да се потпира на сопствените сили и капацитети, како што е пропишано во Стратегијата, што претпоставува значително зголемен буџет за одбрана, кој беше за една третина повисок во 2019 година отколку претходната година, што ја потврдува тезата дека воената неутралност е скап потфат.

Српското граѓанско општество и тинк-тенк заедницата, вклучувајќи го и Центарот за надворешна политика, имаа многу забелешки и коментари за Стратегијата за национална безбедност⁶², наведувајќи дека документот е посветен на прашања поврзани со Косово, што се третира како главен безбедносен предизвик. Покрај тоа, се забележува јакнење на улогата на Претседателот на Републиката, кој „го обединува и го насочува функционирањето на националниот безбедносен систем“, покрај неговата уставна улога на Врховен командант и законски пропишаната улога на Претседател на Советот за национална безбедност. Заклучокот, исто така, наведува „дека квалитативната анализа на содржината на националните безбедносни стратегии покажа недостиг на методолошки пристап поради процесот на подготовка на најважниот стратешки документ. Одредувањето на националните интереси не се потпира на емпириски истражувања и аргументи. На пример, нема истражување или испитување на јавното мислење спроведено од државата што ќе ја покаже перцепцијата на

граѓаните за безбедноста, или јавна расправа во врска со дефинирањето на националниот интерес“⁶³.

Маргинализирањето на корупцијата како закана за националната безбедност е една од сериозните слабости на новата Стратегија. Во рамките на поранешната стратегија, донесена во 2009 година, корупцијата имаше значајно место, имајќи ги предвид последиците од системската корупција врз работата на институциите, спроведувањето на реформите, економскиот развој, инвестициите и сл. За креаторите на новата Стратегија, овој проблем се чини дека се исклучува како закана.

Воопшто не се менува природата на безбедносните предизвици, ризици и закани во новата Стратегија за национална безбедност во споредба со претходната. Вооружената агресија, незаконското отцепување на Косово, сепаратистичките аспирации, вооружените востанија и тероризмот се првите пет закани за националната безбедност на Република Србија. Овие предизвици, ризици и закани се резултат на анализа на тековното стратешко и геополитичко опкружување, како што е наведено во воведот на тековната Стратегија. Јасно и експлицитно се потенцира дека „основна закана за безбедноста е незаконски и еднострано прогласената независност на Косово“, додека другите опасности се класифицирани под „други предизвици и ризици“⁶⁴.

Кој е националниот интерес на Република Србија? Новиот стратешки документ експлицитно и недвосмислено наведува дека националните интереси претставуваат „трајна потреба и аспирација на Републиката и граѓаните“, врз основа на „универзалните и националните вредности, врз Уставот и

62 <https://en.bfpe.org/wp-content/uploads/sites/5/2018/06/COMMENTS-ON-DRAFT-NATIONAL-SECURITY-AND-DEFENSE-STRATEGIES-National-convention-on-the-EU.pdf>

63 Ibid.

64 https://www.ceas-serbia.org/images/publikacije/Kosovo_First_WEB.pdf

наследството на српскиот народ, но и на сите други граѓани кои живеат во Србија“. Стратегијата ги наведува националните интереси на Република Србија: зачувување на суверенитетот, независноста и територијалниот интегритет; одржување на внатрешната стабилност и безбедност; зачувување на српскиот народ и националните малцинства и нивниот културен, верски и историски идентитет; одржување на мирот и стабилноста во регионот и светот; евроинтеграција и членство во Европската Унија; економски развој и целосен просперитет.

Како што беше кажано претходно, Србија нема

стратегија за надворешна политика. Затоа, Центарот за надворешна политика предложи *Нова иницијатива за надворешна политика* како основа за изготвување стратегија за надворешна политика на земјата. Накратко, Иницијативата има за цел: да отвори дебата за надворешната политика на Србија и да поттикне можен консензус за клучните приоритети на надворешната политика, како и да понуди дефиниции за меѓународниот идентитет на Србија, со конструктивни и инклузивни предлози и сугестии. Со менувањето на приоритетите на надворешната политика, ниту граѓаните ниту меѓународните партнери не можат секогаш да препознаат за што се залагаат српските власти.

Идни безбедносни ризици и закани како влијание од пандемијата

До март, епидемијата со Ковид-19 која избувна во Кина се претвори во пандемија низ целиот свет. Погодена е и Србија, заедно со другите земји од Западен Балкан. Не се гледа крајот на пандемијата, бидејќи скоро секоја недела се откриваат нови жаришта или епицентри, а сите претходни предвидувања направени од медицинскиот дел од Тимот за одговор на кризи на владата се покажаа како погрешни. Сега сме во таканаречениот „втор врв на првиот бран“ од ширењето на вирусот, со прогноза дека вториот бран ќе дојде на есен. По откажувањето на сите рестриктивни мерки, покрај задолжителното носење маски во затворени јавни простории и во јавниот превоз, се чини дека здравствените ризици поврзани со вирусот ќе продолжат и во иднина да бидат најголема закана за целото население. Вирусот Ковид-19 претставува најсериозна неконвенционална опасност и тест за издржливост на националните безбедносни системи насекаде во светот. Засега вирусот е глобална суперсила.

Покрај јавното здравје, загрижувачки се и економските реперкусији од пандемијата. Финансиската безбедност, како и загриженоста со безбедноста при вработување во најголема мера предизвикуваат вознемиреност кај населението и владата. Експертите ширум светот проценуваат дека се движиме кон најлошата економска криза од времето на Големата депресија од 1929 година. Според извештајот на Светскиот економски преглед, спроведен од Меѓународниот монетарен фонд (ММФ)⁶⁵, Србија ќе има најмал пад на БДП во Европа – за само околу 3 проценти, проследено со раст од 7,1 процент во 2021 година. Сепак, влијанието на пандемијата врз крвкниот економски раст на земјата може да биде многу полошо отколку што предвидуваат процените. Официјалната статистика вели дека 15.000 луѓе ги загубиле своите работни места за време на престанокот на дејност и повеќе од 6.000 бизниси биле затворени за само четири недели. За да се обиде да ја

65 <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>

66 <https://www.propisi.net/program-mera-za-pomoc-privredi->

[srbije-pogodjenoj-posledicama-epidemije-korona-virus-covid-19/](https://www.srbije-pogodjenoj-posledicama-epidemije-korona-virus-covid-19/)

поддржи националната економија, владата подготви низа економски мерки како дел од спасувачкиот пакет, во вредност од 5,1 милијарди евра, или 11 проценти од сегашниот БДП⁶⁶ на Србија, а идните економски трендови во Србија зависат од случувањата во ЕУ како најголем трговски партнер и најголем инвеститор. Колку побрзо се опоравува економијата на ЕУ од застојот, толку побрзо српската економија ќе го најде својот излез од рецесијата.

Србија аплицираше за членство во ЕУ во 2009 година и во 2012 година доби статус на земја кандидат. Таа започна со претпристапните разговори во 2014 година, по постигнатиот успех со „Бриселскиот договор“ со Косово. Србија досега отвори 18 преговарачки поглавја, а бавното темпо на процесот на интеграција се должи на немањето напредок во процесот на нормализација со Косово, како и во областа на владеењето на правото, уставните реформи што ќе ја зајакнат независноста на судството, демократијата, слободата на изразување, слободата на медиумите, борбата против корупцијата и организираниот криминал итн., како што е наведено во последователните извештаи на Европската комисија. Сомневањето во некои основни вредности на ЕУ, како што е солидарноста, на почетокот на пандемијата со Ковид-19, се покажа како штетно за имиџот на ЕУ во земјата и отвора можност за надворешни влијанија. Поради долгата временска рамка за членство во ЕУ и моменталниот кор-сокак околу косовското прашање и потенцијалното членство на Србија во НАТО, раководството на Србија во моментот ужива во луксузот на истовремено продлабочување на врските со ЕУ и Кина и Русија.

Како што беше кажано претходно, Кина води кампања преку социјалните медиуми за да го поправи сопствениот имиџ и да го убеди остатокот од светот дека нејзиниот

систем може да го спречи ширењето на вирусот и да понуди помош за други земји. Во својот последен Извештај, Европската служба за надворешно дејствување (ЕЕАС)⁶⁷ вели дека Кина и Русија продолжуваат да ја користат глобалната криза со Ковид-19 за ширење лажни вести и други дезинформации на интернет, со цел да ја поткопаат Европската Унија и нејзините вредности. Што се однесува до Србија, таа и натаму ќе ја јакне тесната соработка со Кина и Русија, паралелно со нејзиниот искажан приоритет за надворешна политика – евроинтеграцијата. Недвосмислената поддршка на Русија за Србија во однос на косовското прашање многу се цени од јавноста во Србија, скоро од сите политички партии, додека позитивниот имиџ на Русија се зајакнува со постојаната и многу поволна слика во српските медиуми. Но, во економски аспект, работите се сосема различни: Србија извезува повеќе во Босна и Херцеговина отколку во Русија, а пред воведувањето на даноци, извезуваше во Косово скоро половина од вкупниот извоз во Русија. На сличен начин и Кина ја поддржа Србија за Косово, и на тој начин се појавува како доверлив и сигурен партнер. Кинеската влада го смета Балканот за централен јазол во својата долгорочна стратегија за забрзување на трговијата од Исток кон Запад и обезбедување поголем пристап до западноевропскиот пазар. Ова ново партнерство меѓу Кина и Србија не запира на економска соработка. Исто така, вклучено е и блиско политичко партнерство и соработка помеѓу владејачките политички партии.

Перспективата на Србија за членство во ЕУ директно е поврзана со нормализирањето на односите со Косово. Присутноста на и презаситеноста со косовското прашање во српскиот јавен дискурс влијаеше врз политичката, социјалната и економската динамика. Имплементацијата на „Првиот договор за управување со принципите на нормализација на односите“ (потпишан во

67 <https://euvsdisinfo.eu/eeas-special-report-update-short-assessment-of-narratives-and-disinformation-around-the-covid-19-pandemic/>

68 <https://www.srbija.gov.rs/cinjenice/en/120394>

април 2013 година)⁶⁸ беше оневозможена поради разликите во неговото толкување и во Белград, и во Приштина. Официјалната дискусија за нормализација на односите е ставена во мирување уште од ноември 2018 година кога Косово воведо 100 % данок за увоз на стоките од Србија. Дали би можел да се постигне договор оваа година, како што е предвидено од некои меѓународни чинители, зависи во голема мера од подготвеноста на двете страни повторно да се вклучат во дијалогот според форматот веќе дизајниран од ЕУ, и со силна поддршка од САД. Косовскиот еп е сè уште најважниот српски мит и секоја идеја за резолуција што не подразбира српски суверенитет се смета за национално предавство, наспроти поумерениот став и помирувачката политика за која се очекува конечно да стане доминантна во јавниот дискурс во Србија.

Односите на Србија со соседните земји треба да се разгледуваат во контекст на процесот на интеграција во ЕУ, чиј важен дел е регионалната соработка и добрососедските односи. Историското наследство и конфликтите од 90-тите години на минатиот век ги оптоваруваат односите на Србија со поранешните југословенски републики Хрватска и Босна и Херцеговина, додека односите со Црна Гора и Северна Македонија отвораат различни прашања. Приказната за добрососедските односи заслужува цела студија (поточно книга), но тука треба да се каже дека решавањето на сите тешки прашања бара силна посветеност од сите страни. Инсистирањето на ЕУ за

регионалната соработка и добрососедските односи може да придонесе за намалување на историските непријателства, а поттикнувањето на економските врски и поврзаноста треба да отвори пат за подобро разбирање и искрена соработка во многу области.

Прашањето за имиграцијата, толку клучно за *идентитетскиот* наратив во Западна Европа, останува прилично далечен концепт за Србија, во која многу малку од мигрантите и бегалците кои стигнуваат до Европа сакаат да останат многу долго. Сепак, толеранцијата кон мигрантите е намалена, особено во градовите во кои се сместени збирните центри и во пограничните области со земјите од ЕУ. Поголемиот дел од населението сè уште е добронамерно настроено кон мигрантите, но радикализираното малцинство користи лажни вести како алатка за кревање паника и вознемирување на домашното население. Зад нив стојат политичари кои ги мобилизираат своите избирачи исто како што прават нивните колеги во Европа. Таков беше случајот и со последната изборна кампања (изборите се одржаа на 21 јуни), кога некои ситни политички партии се обидоа да ги обвинат мигрантите за малаксаност за време на карантинот.

Корупцијата, прекуграничниот организиран криминал, трговијата со дрога, трговијата со луѓе, организираната илегална миграција, сајбер-криминалот се оценуваат како идни закани, за кои е потребна силна национална, регионална и меѓународна соработка за успешно справување.

Препораки

- › Пандемијата со Ковид-19 наметнува потреба од поширока визија за национална безбедност, темелна анализа на дополнителните закани за државната и човековата безбедност, бидејќи здравствените ризици поврзани со вирусот ќе останат најголемата закана за безбедноста за целото население.
- › Здравствените закани наметнуваат потреба за одговор од широк спектар на актери во и надвор од безбедносниот сектор. Крајната цел треба да биде градење домашен консензус за проблемот поврзан со пандемијата со Ковид-19 и нејзините непосредни последици врз целото општество.
- › Формирањето на Тимот за одговор на кризи беше важен и неопходен чекор во управувањето со кризата што ја создаде пандемијата, но вклучувањето на разни професионални, јавни, политички и други групи во процесот е задолжително во најблиска иднина. Ваквиот партиципативен пристап ја зајакнува довербата на јавноста во националната безбедносна политика во целост.
- › Пандемијата со Ковид-19, исто така, докажа дека мора да се зајакне регионалната и меѓународната соработка на секој можен начин, преку отворена комуникација, меѓусебна доверба и заеднички цели. За успешно справување со пандемијата и последиците од неа единствен начин е да се овозможи поголема транспарентност на податоците и споделените информации во однос на фактите и бројките и мерењата направени за вирусот.
- › Подигањето на јавната свест за хибридни активности, дезинформации и фабрикувани вести кои доаѓаат од други државни актери е неопходно, бидејќи се докажува дека е штетно за поддршката на процесот на евроинтеграција и вредностите на Европската Унија. Државата и меѓународната донаторска заедница треба да го поддржат инвестирањето во нови медиуми, за спротивставување на хиперпродукцијата на лажни вести и лажни вистини, особено во мрежното опкружување.
- › Кохерентната надворешно-политичка стратегија, чија цел е да се замени сегашната амбивалентна практика, бара отворена дебата што ќе доведе до можен консензус за клучните приоритети на надворешната политика, како и дефиниции за меѓународниот идентитет на Србија, што е потребно да се случи во најскоро време. Стратегијата треба да се состои од јасна западна ориентација, нормализирање на односите со Косово, регионална соработка и добрососедски односи. Треба да се потенцира регионалната димензија на стратегијата за надворешна политика, поттикнувајќи ги економските врски и поврзаноста во сите сфери.

Заклучок

Самата големина на пандемијата со Ковид-19, нејзините економски и политички последици, значи дека нема земја која може едноставно да прибегне кон вообичаениот режим на парцијално и технократско управување со кризи. На почетокот на пандемијата, српските власти воведоа вонредна состојба што траеше од 15 март до 7 мај 2020 година. Како и во повеќето земји погодени и во обид да го спречат ширењето на вирусот, и да го заштитат населението и здравствениот систем, беа наметнати бројни рестриктивни мерки, првин постепено, а потоа и со целосен прекин на дејност. На 13 март српската влада го формираше Тимот за одговор на кризата со Ковид-19, составен од премиерот, министерот за здравство, директорот на Фондот за здравствено осигурување, директори на релевантни институти и клиники, како и претставници на други релевантни државни органи. Копретседавачи на Тимот за одговор при кризи се, исто така, претседателот на Републиката, министерот за финансии, претседателот на Стопанската комора и гувернерот на Народната банка. Стратегијата за излез беше брза: сите ограничувања за влез поврзани со Ковид-19 се укинати и за српските и за странските државјани; општите избори беа одржани на 21 јуни; продавниците, рестораните, фризерските салони повторно се отворени; дозволени се сите настани и собири, вклучително и фудбалски натпревари. Претерано рестриктивните мерки како одговор на пандемијата со Ковид-19, што наликуваа на оние во Кина, веројатно беа мотивирани од намерата да го ублажат притисокот врз здравствениот систем на земјата. Во овој момент можеби е премногу рано да се предвиди кога ќе биде заведен и кога ќе закрепне последниот пациент од Ковид-19, но во меѓувреме луѓето се приспособуваат на новонастанатите вонредни околности. Основната порака на властите е дека треба да научиме да живееме во свет на Ковид-19. На почетокот од пандемијата со Ковид-19, Србија се најде во фокусот на меѓународната

јавност со своето „челично пријателство“ со Кина, додека ЕУ беше критикувана за наводниот недостиг на солидарност. Кина беше подготвена да ги испорача потребните медицински материјали екстремно брзо, а веднаш потоа следувахе и ЕУ. На крајот од краиштата, обемот и содржината на кинеската помош допрва треба да бидат откриени во јавноста, додека ЕУ додели 93 милиони евра пренасочени од ИПА II (Инструмент за претпристапна помош). Покрај тоа, Србија е вклучена во повеќе иницијативи, како што е механизмот на ЕУ за заедничка набавка на медицински материјали, како и Фондот за солидарност на ЕУ. Помошта дојде и од Русија, Норвешка, Швајцарија, Обединетите Арапски Емирати, САД и неколку други земји. За време на пандемијата, Србија сè уште нема поднесено барање до ЕАДРЦ, иако има право и на оваа опција. Јасно е дека нема да има успешно економско закрепнување на Западен Балкан без силна регионална соработка. Регионот се очекува да влезе во остра рецесија во 2020 година, со намалување на БДП од 3 до 11 проценти, според различни меѓународни финансиски процени. Нема сомнение дека економското влијание на пандемијата ќе влијае на здравјето на луѓето, приходите, образованието и работните места. Пандемијата, исто така, претставува опасност за функционирањето на демократските институции во земјите од регионот и предизвикува одредени безбедносни проблеми. Одлуката за воспоставување на „зелените коридори“ во регионот, што овозможи непречен транспорт на медицинска опрема и основни прехранбени производи низ регионот за време на пандемијата, без застој на границите, беше одличен пример за регионална соработка во досега невидена криза. Како што регионот се придвижува од справување со кризата до закрепнување, со отворање на границите за слободно движење на луѓе, стоки и услуги, регионалната соработка станува важен елемент за враќање кон „нормалноста“. Пандемијата со Ковид-19

докажа дека без јасна ЕУ перспектива, отпорноста на земјите од Западен Балкан кон хибридните активности, дезинформациите и фабрикуваните вести кои доаѓаат од други државни актери ќе биде многу слаба, и дека борбата против овие појави е далеку покомплицирана отколку што се чинеше на почеток. Недостигот од аналитички капацитети во одделни земји може да се компензира до одреден степен со засилена регионална соработка на полицијата и другите институции, но поддршката на ЕУ е од витално значење во овој поглед. При процената на идните безбедносни ризици и закани, јавното здравје и економските последици

од пандемијата треба најмногу да засегаат, заедно со т.н. познати закани, како што се корупцијата, прекуграничниот организиран криминал, трговијата со дрога, трговијата со луѓе, организираната илегална миграција, сајбер-криминалот итн. За Србија, идните предизвици вклучуваат и нормализирање на односите со Косово, односите со соседните земји, динамиката на евроинтегративните процеси и амбивалентната надворешна политика. Изборите што ќе се направат во наредните месеци, најверојатно, ќе ја одредат траекторијата на Србија и потребата вистински да се живее европскиот императив.

Референци

1. Институт за јавно здравје, Најнови информации за КОВИД-19 во Република Србија: <https://covid19.rs/homepage-english/>
2. BBC News на срpskom: *Korona virus: alkohol, smrtnost, šoping u Italiji i biološki rat – koliko su tačne izjave zvaničnika*, 3.mart 2020. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51707409>
3. N1 Beograd: *Predsednik Vučić raspisao izbore za 26.april*, 4.mart 2020. <http://rs.n1info.com/Vesti/a574772/Predsednik-Vucic-raspisao-parlamentarne-izbore-za-26.-april.html>
4. Službeni glasnik RS broj 37 od 19.marta 2020: *Naredba o proglašenju epidemije zarazne bolesti COVID-19:37/2020-8* <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/naredba/2020/37/1/reg>
5. Pregled propisa donetih neposredno pre i posle proglašenja vanrednog stanja u Republici Srbiji usled bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-COV-2 <https://www.paragraf.rs/koronavirus/strucni-komentari/pregled-svih-propisa-donetih-pre-i-posle-proglasenja-vanrednog-stanja.html>
6. N1 Beograd: *Rezultati izbora i reakcije*, 21.6.2020 <http://rs.n1info.com/Izbori-2020/a612402/Rezultati-izbora-2020-i-reakcije.html>
7. Тамара Попиќ: Одговорот на Србија на пандемијата со вирусот Корона-ажуриран, блог на Кембриџ, последно ажурирање 15/5/20 <https://www.cambridge.org/core/blog/2020/04/21/serbias-response-to-the-coronavirus-pandemic/>
8. Џовани Вале: Србија по КОВИД-19: „Најдобра економија во Европа?“ Во Опсерваторијата Балкан и Кавказ 17/6/2020 <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Serbia/Serbia-after-Covid-19-best-economy-in-Europe-202378>
9. КПМГ: *Економски мерки најавени од владата на Србија поради кризата со КОВИД-19*, 2 април 2020. <https://home.kpmg/rs/en/home/insights/2020/04/economic-measures-announced-by-serbian-government-due-to-covid-19-crisis.html>
10. Делегација на Европската Унија во Република Србија: *ЕУ ПОМОШ ЗА СРБИЈА* <http://europa.rs/eu-assistance-to-serbia/?lang=en>

11. Архивата за вести на Европската комисија: *Комисијата се движи кон обезбедување на лична заштитна опрема во Европската Унија*, 15 март 2020
<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2122&title=Commission-moves-to-ensure-supply-of-personal-protective-equipment-in-the-European-Union>
12. Н1 Белград: *ЕУ итно доделува 7,5 милиони евра на Србија за борба против корона вирусот, Кина испраќа помош*, 20.3.2020.
<http://rs.n1info.com/English/NEWS/a580133/EU-grants-7.5-million-Euro-to-Serbia.html>
13. Европска комисија: *Одговорот на ЕУ на пандемијата со корона вирусот во Западен Балкан* https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/coronavirus_support_wb.pdf
14. Источник: *Специалисти из Русија помагаат избављањето столицу Србији од корона вирусот* <https://politexpert.net/192348-specialisty-iz-rossii-pomogayut-izbavlyat-stolicu-serbii-ot-koronavirusa>
15. Н1 Белград: *Норвешка донира милиони на Србија за борба против пандемијата со корона вирусот*, 20.3.2020. <http://rs.n1info.com/English/NEWS/a580037/Norway-donates-millions-to-Serbia-to-battle-coronavirus-pandemic.html>
16. БЕТА Брифинг: *Швајцарската амбасада со мерки за помош на Србија за борба против КОВИД-19*, 9.4.20. <https://betabriefing.com/archive/news/10470-swiss-embassy-on-measures-to-help-serbia-fight-covid-19>
17. Влада на Република Србија: *Благодарност до САД за најавената помош во медицинска опрема*, 8 април 2020
<https://www.srbija.gov.rs/vest/en/153704/gratitude-to-united-states-on-announced-assistance-in-medical-supplies.php>
18. НАТО ЕАДРЦЦ: *Барање за меѓународна помош Ковид-19*, 30 март 2020, Република Северна Македонија
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf/20200330-EADRCC-2020-70-rfa-nom.pdf
19. НАТО ЕАДРЦЦ: *Барање за меѓународна помош за Ковид-19*, 27 март 2020, Република Црна Гора
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf/200327-eadrcc-montenegro-covid19-request.pdf
20. Европски Западен Балкан: *НАТО и ЕАДРЦЦ им помагаат на земјите од Западен Балкан да се справат со пандемијата со Ковид-19*, 2.4.2020.
<https://europeanwesternbalkans.com/2020/04/02/nato-and-eadrcc-help-western-balkans-countries-counter-covid-19-pandemic/>
21. НАТО Вести: *Одговор на корона вирусот: КФОР доставува лична заштитна опрема во Северна и Јужна Митровица*, 7 април 2020
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174979.htm?selectedLocale=en
22. НАТО Вести: *Полска дистрибуира медицинска помош низ Западен Балкан*, 29 мај 2020 https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176082.htm
23. Светска банка: *Редовен економски извештај за Западен Балкан пролет 2020*
<https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>
24. Вања Роквиќ, Зоран Јефтиќ, и Владимир Ајзенхамер: *Јавното здравство во Србија преку објективот на безбедноста: Напис за преглед, објавен во иранскиот весник за јавно здравје*, септември 2016, 1136-1145
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5149467/>

25. Глобален индекс на здравствена безбедност – Србија: <https://www.ghsindex.org/wp-content/uploads/2019/08/Serbia.pdf>
26. Влада на Република Србија: *Формиран е Тимот за одговор на кризата со Ковид-19*, 13 март 2020
<https://www.srbija.gov.rs/vest/en/151314/covid-19-crisis-response-team-formed.php>
27. Владата на Република Србија: *Србија е ефикасна во борбата против пандемијата*, 28 април 2020 година
<https://www.srbija.gov.rs/vest/en/155265/serbia-effective-in-fighting-pandemic.php>
28. Informer: *Izdali ih prijatelji! Italijani u besu masovno skidaju EU zastavu, nećete verovati čiju podižu*, 24.3.2020.
<http://informer.rs/svet/vesti/502956/foto-izdali-prijatelji-italijani-besu-masovno-skidaju-zastavu-necete-verovati-ciju-podizu>
29. Анализа на Дигиталниот судски центар (DFC): *Бот мрежа пристигна во Србија заедно со коронавирусот*: <https://dfcme.me/en/dfc-finds-out-a-botnet-arrived-in-serbia-along-with-coronavirus/>
30. Европска комисија, соопштение за печат: *Средба на лидерите на Западен Балкан: ЕУ ја зајакнува поддршката за решавање на кризата со КОВИД-19 и го претстави предлогот за закрепнување по пандемијата*, 29 април 2020 година
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_777
31. Московски Тајмс: *Русија испраќа воена помош за коронавирусот во Србија*, 3 април 2020 година <https://www.themoscowtimes.com/2020/04/03/russia-sends-military-coronavirus-aid-to-serbia-a69864>
32. Вук Вуксановиќ: *Од Русија со љубов? Српскиот млак прием на руската помош и нејзините геополитички импликации, ЛСЕ ИДЕАС*, 16 јуни 2020 година <https://medium.com/@lseideas/from-russia-with-love-serbias-lukewarm-reception-of-russian-aid-and-its-geopolitical-implications-a911b3ec09a7>
33. Меѓународен и безбедносен центар (ИСАК): *Анализа на усогласувањето на Србија со декларациите и мерките за надворешна политика на Европската Унија во 2019 година* <https://www.isac-fund.org/wp-content/uploads/2020/02/ISAC-CFSP-Analysis-2019-1.pdf>
34. Загребска Декларација, 6 мај 2020: <https://www.consilium.europa.eu/media/43776/zagreb-declaration-en-06052020.pdf>
35. Стратегија за национална безбедност на Република Србија
http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2019/Strategy%20of%20National%20Security%20od%20the%20Republic%20of%20Serbia.pdf
36. Влада на Република Србија: *Резолуција на Националното собрание за заштита на суверенитетот, територијалниот интегритет и уставниот поредок на Република Србија*
<https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/en/42050>
37. Министерство за европски интеграции: *Европска ориентација на српските граѓани, Анкета за јавно мислење (декември 2019)*
https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istravanje_javnog_mnjenja/opinion_pool_dec_19.pdf
38. Balkanska bezbednosna mreža: <https://www.balkansec.net/>

39. Стратегија за одбрана на Република Србија http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2019/Strategy%20of%20Defence%20of%20the%20Republic%20of%20Serbia.pdf
40. Национална конвенција на ЕУ, работни групи за поглавја 30 и 31, *Коментари за нацрт Национална стратегија за безбедност и одбрана* <https://en.bfpe.org/wp-content/uploads/sites/5/2018/06/COMMENTS-ON-DRAFT-NATIONAL-SECURITY-AND-DEFENSE-STRATEGIES-National-convention-on-the-EU.pdf>
41. Центар за евроатлантски студии ЦЕАС: *Прво Косово. Анализа на контекстот на процесот за освојување и анализа на нацрт Националната стратегија за безбедност на Србија*, септември 2018 година https://www.ceas-serbia.org/images/publikacije/Kosovo_First_WEB.pdf
42. Меѓународен монетарен фонд, Извештај за светски економски преглед <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
43. Program ekonomskih mera za podršku privredi Srbije pogođenoj posledicama epidemije (korona virus – COVID-19) <https://www.propisi.net/program-mera-za-pomoc-privredi-srbije-pogodjenoj-posledicama-epidemije-korona-virus-covid-19/>
44. ЕУ наспроти DiSiNFO: *Специјален извештај на ЕЕАС – Ажуриран: Кратка проценка на наративите и дезинформациите околу пандемијата со КОВИД-19*, 1 април 2020 <https://euvsdisinfo.eu/eeas-special-report-update-short-assessment-of-narratives-and-disinformation-around-the-covid-19-pandemic/>
45. Институт Кина-ЦИЕ: *Брифинг за економијата во Србија: Економски прогнози по пандемијата со КОВИД-19 во Србија*, 22 јуни 2020 година: <https://china-see.eu/2020/06/22/serbia-economy-briefing-economic-forecasts-after-the-covid-19-pandemic-in-serbia/>
46. Европски Западен Балкан: *Србија одржа повеќе вежби со НАТО отколку со Русија во 2019 година*, 18.11.2019 година. <https://europeanwesternbalkans.com/2019/11/18/serbia-held-more-exercises-with-nato-than-with-russia-in-2019/>
47. Вилнус Институт: *Поглавје 31 - Редифинирање на српските приоритети за национална безбедност* <https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/02/REDEFINING-SERBIAN-NATIONAL-SECURITY-PRIORITIES.pdf>
48. Алисија Ванлес: *Коронавирусот е благодет за глобалните пропагандисти, Карнеги Ендоумент за меѓународен мир*, 2 април 2020 година <https://carnegieendowment.org/2020/04/02/coronavirus-is-boon-for-global-propagandists-pub-81455>
49. Marko Savković: *Da li će Srbija morati da bira između Kine i Evropske unije?* Beogradski fond za političku izuzetnost, 14. maj 2020. <https://bfpe.org/da-li-ce-srbija-morati-da-bira-izmedju-kine-i-evropske-unije/>
50. Современа дипломатија: *КОВИД-19 - нова нетрадиционална безбедносна закана*, 3 јуни 2020 година <https://moderndiplomacy.eu/2020/06/03/covid-19-a-new-non-traditional-secured-threat/>
51. Европски Западен Балкан: *Politika sedenja na dve stolice utiče na pregovore sa EU*, 26.8.2019 година. <https://europeanwesternbalkans.rs/politika-sedenja-na-dve-stolice-utice-na-pregovore-sa-eu/>
52. РФЕ: *ЕУ планира нов пакет да му помогне на Балканот во кризата со коронавирусот*, 27 април 2020 <https://www.rferl.org/a/eu-plans-new-package-to-help-balkans-iaako-coronavirus-crisis/30579878.html>
53. Вук Вуксановиќ: *Кинеската дипломатија со маски на Балканот*, ИСПИ, 30 април 2020 година <https://www.ispionline.it/it/publicazione/china-and-mask-diplomacy-balkans-25898>

54. Radio Slobodna Evropa: *Ko je koliko pomogao Srbiji tokom pandemije*, 26.3.2020. <https://www.slobodnaevropa.org/a/ko-je-koliko-pomogao-srbiji/30511328.html>

55. Остин Долер: *Како Кина ја предизвикува ЕУ во Западен Балкан, Дипломат*, 25 септември 2019 година <https://thediplomat.com/2019/09/how-china-challenges-the-eu-in-the-western-balkans/>

56. Центар за извонредност на НАТО Стратком: *Отпечаток на Русија во информатичката околина во Западен Балкан*, <https://stratcomcoe.org/russias-footprint-western-balkan-information-environment>

57. CSS анализа во безбедносната политика: *Западен Балкан помеѓу ЕУ, НАТО, Русија и Кина*, бр.263, мај 2020 година <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-seccepts-studies/pdfs/CSSAnalyse263-EN.pdf>

58. Белградски центар за безбедносна политика: *Секторот за безбедност во заробената држава*, 2020 година [http://www.bezbednost.org/All-p Publications/7257/The-Securance-Sector-in-a-Captured-State.shtml](http://www.bezbednost.org/All-p%20Publications/7257/The-Securance-Sector-in-a-Captured-State.shtml)

59. Пријатели на Европа: *Хибридни и транснационални закани, документ за дискусија*, 5 декември 2018 година <https://www.friendsofeurope.org/insights/hybrid-and-transnational-threats/>

**Фондација Конрад Аденауер
Претставништво во Северна Македонија**

Ристо Равановски 8
МК - 1000 Скопје
Т + 389 / (2) 3217 075
skopje@kas.de

Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола

Први Мај б.б.
МК - 7000 Битола
Т + 389 / (47) 223 788
rektorat@uklo.edu.mk